

**TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİNDE
İSTANBUL'A GELEN TÜRK GÖÇMENLERİN
UYUM VE ENTEGRASYON SÜRECİ**

**2020
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ**

Burçin Hafize TARCAN

Doç. Dr. Can KAKIŞIM

**TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİNDE İSTANBUL'A GELEN TÜRK
GÖÇMENLERİN UYUM VE ENTEGRASYON SÜRECİ**

Burçin Hafize TARCAN

Doç. Dr. Can KAKIŞIM

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Temmuz 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ/PROBLEM	12
KAPSAM VE SINIRLILIK/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	13
BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	14
1.1. Göç Kavramı	14
1.1.1. Göç Nedenleri.....	17
1.1.2. Göç Türleri.....	17
1.1.3. Göç Teorileri	20
1.1.3.1. Erken Dönem Göç Teorileri.....	21
1.1.3.1.1. Ravenstein'in Göç Kanunları.....	21
1.1.3.1.2. Stouffer'ın Kesişen Fırsatlar Kuramı.....	23
1.1.3.1.3. Everett Lee'nin İtme-Çekme Teorisi	23
1.1.3.1.4. William Petersen'in Göç Tipolojisi.....	24
1.1.3.2. Modern Dönem Göç Teorileri.....	25
1.1.3.2.1. Neoklasik Ekonomik Teori	25
1.1.3.2.2. Yeni Ekonomi Teorisi.....	26
1.1.3.2.3. İkiye Bölünmüş (Dual) İşgücü Piyasası Teorisi	27
1.1.3.2.4. İlişkiler Ağı (Network) Teorisi	28
1.1.3.2.5. Merkez-Çevre Teorisi	29
1.1.3.2.6. Davranışsal Model	29
1.1.3.2.7. Dengeli Büyüme Teorisi	29
1.1.3.2.8. Göç Sistemleri Teorisi	30

1.1.3.2.9. Sosyal Sermaye Teorisi	31
1.2. Sığınmacı, Mülteci, Vatansız ve Göçmen Kavramları	32
1.3. Mübadele ve Mübadil Kavramları.....	36
1.4. Adaptasyon ve Entegrasyon Kavramları	38
İKİNCİ BÖLÜM: MÜBADELENİN TARİHSEL SÜRECİ	44
2.1. Lozan Barış Konferansı'na Kadar Olan Süreçte Türk-Yunan İlişkileri	44
2.1.1. Megali İdea Düşüncesi	44
2.1.2. Filiki Eterya Cemiyeti ve Faaliyetleri	45
2.1.3. Yunan İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığını Kazanması	49
2.1.4. 1912-1913 Balkan Savaşları ve Bulgar Mübadelesi	54
2.2. Lozan Barış Konferansı ve Mübadele Sorunu	60
2.2.1. Türk Kurtuluş Savaşı ve Lozan Barış Konferansı.....	60
2.2.2. Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sorununun Lozan Barış Konferansı'nda Ortaya Çıkışı.....	63
2.2.3. Lozan Barış Konferansı'nda Mübadele Meselesinin Karara Bağlanması ve Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol.....	65
2.3. Nüfus Mübadelesi İçin Türkiye'de Gerçekleştirilen Hazırlıklar	69
2.3.1. Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti Kuruluşu ve Faaliyetleri.....	69
2.3.2. Mübadele, İmar ve İskân Kanunu.....	72
2.3.3. Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun Kuruluşu, Yetki ve Sorumlulukları	74
2.3.3.1. Türk-Yunan Uyuşmazlığı: Etabli Sorunu	75
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: NÜFUS MÜBADELESİ VE İSTANBUL	80
3.1. Mübadillerin İstanbul'a Getirilmeleri ve Yerleştirilmeleri.....	80
3.2. İstanbul'a Gelen Mübadillerin Karşılaştıkları Zorluklar ve Mübadillere Yapılan Yardımlar.....	89
3.3. İstanbul'da Türk-Yunan Halklarının Mübadelesine Yönelik Çalışmalar Yapan Vakıflar ve Dernekler.....	98
3.3.1. Büyük Mübadele Derneği İle Röportaj	100
3.3.2. Lozan Mübadilleri Vakfı İle Röportaj	106
3.3.3. Sarıyer Lozan Mübadilleri Derneği Röportaj	113
SONUÇ	120
KAYNAKÇA	125
TABLolar LİSTESİ	134
EKLER	135
ÖZGEÇMİŞ	138

TEZ ONAY SAYFASI

Burçin Hafize TARCAN tarafından hazırlanan “TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİNDE İSTANBUL’A GELEN TÜRK GÖÇMENLERİN UYUM VE ENTEGRASYON SÜRECİ ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Can KAKIŞIM .....

Tez Danışmanı, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 30/06/2020

Unvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU (KBÜ) .....

Üye : Doç. Dr. Can KAKIŞIM (KBÜ) .....

Üye : Doç. Dr. Gül Pınar ERKEM GÜLBOY (İÜ) .....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ .....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Burçin Hafize TARCAN

İmza :

ÖNSÖZ

Mübadele ile ilgili çalışmalara bakıldığında Yunanistan tarafında birçok çalışmanın gerçekleştirildiği; bu amaçla 1930'lu yıllarda Küçük Asya Araştırma Merkezinin de kurulduğu, Türkiye'de ise bu çalışmalara 1990'lı yıllarda başladığı bilinmektedir. Bu konu ile ilgili birçok çalışma gerçekleştirilmiştir ancak İstanbul iline yerleştirilmiş olan mübadiller ve bu mübadillerin uyum süreçlerine dair kapsamlı herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple çalışmamızda Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanmış olan Mübadele Anlaşması neticesinde İstanbul'a iskân edilmiş olan mübadillerin gelmeden önceki durumları ve geldikten sonraki yaşadıkları zorluklar ile adaptasyon süreçleri anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmada Anadolu topraklarında yaşamış olan Ortodokslar için Rum kavramı, bugünkü Yunanistan topraklarında yaşayan kitle için ise Yunan kavramı kullanılmıştır. Mübadele neticesinde Türkiye'ye gelen Müslümanların kullandıkları dil için ise Rumca kavramı kullanılmıştır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde konu ile ilgili olarak kavramsal ve kuramsal çerçeve oluşturulmuş ve bu kapsamda "Göç" kavramına, göçün nedenlerine, göç türlerine ve göç olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi için oluşturulan göç teorilerine değinilmiş, "Mübadele ve mübadil nedir?", "Adaptasyon ve entegrasyon ne demektir?" gibi sorulara cevap aranmıştır. İkinci bölümde ise mübadele konusu genel hatlarıyla ele alınmış ve tarihsel süreç aktarılmıştır. Ayrıca bu bölümde mübadele öncesinde Türkiye'de gerçekleştirilen hazırlıklar ve mübadele sürecinde meydana gelen sorunlar ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, ikinci bölümde Türkiye genelinde ele alınan konular İstanbul il özeline indirilmeye çalışılmış, İstanbul'a yerleştirilen mübadillerin genel durumlarına değinilmiştir. Buna ek olarak üçüncü bölümde İstanbul'da bulunan mübadele dernekleri/vakıfları ile röportajlar gerçekleştirilmiş ve onların nezdinde İstanbul'a yerleştirilen mübadillerin durumları tartışılmıştır.

Bilgi birikimi ve deneyimleri ile yol gösteren, çalışma süresince emeğini ve değerli zamanını esirgemeyen, her aşamada yanımda bulunan saygıdeğer danışmanım Doç. Dr. Can Kakışım hocama, bu zorlu tez sürecinde her zaman yanımda olan sevgili aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca saha çalışması esnasında

gerçekleştirdiğim röportajlarda mübadele ve mübadiller ile ilgili sormuş olduğum sorulara içtenlikle yanıt veren Lozan Mübadilleri Vakfı Genel Sekreteri Sayın Sefer Güvenç'e, Büyük Mübadele Derneği Başkanı Sayın Sabit Semiz'e ve Sarıyer Lozan Mübadilleri Derneği Başkanı Sayın Zehra Filiz Yerebasmaz'a teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZ

1830 yılında, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını ilan eden ilk ulus olan Yunanistan, bu tarihten itibaren sürekli olarak topraklarını genişletme amacı gütmüştür. Yunanistan, bu amaç doğrultusunda Anadolu topraklarını da hedeflemiş fakat Türk Ulusal Kurtuluş Savaşının başarıya ulaşmasıyla bu amacına ulaşamamıştır. Ulusal hareketin zaferinin ardından Türkiye'de kalan Rumlar ve Yunanistan'da kalan Türklerin durumunu çözebilmek amacıyla Lozan Barış Görüşmeleri kapsamında Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde Mübadele Anlaşması imzalanmıştır. Bunun neticesinde, belirli tartışmalar ve zorluklara konu olsa da, iki ülke halkları arasında zorunlu bir nüfus değişimi gerçekleştirilmiştir.

Bu mübadelede her ne kadar 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul'a yerleşmiş olan Rumlar "etabli" sayılsa da İstanbul şehri bu zorunlu göç sürecinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Zira İstanbul ve ilçelerine iskân edilen mübadil sayısı oldukça fazladır. Üstelik, bölgeye yerleştirilen mübadiller çoğu örnekte halk tarafından kabul edilmemiş ve dışlanmıştır. Bu çalışmada amaçlanan Mübadele Anlaşması neticesinde İstanbul'a iskân edilen mübadillerin yaşamış oldukları zorlukları ortaya koymak ve bölgeye yerleştirildikten sonra yaşadıkları uyum sürecini incelemektir. Bu sebeple de çalışmada gerçekleştirilmiş olan mübadeleye tabi tutulan ve İstanbul'da yerleştirilmiş olan mübadillerin yaşadığı mübadele süreci, sağlık, beslenme, taşınma, yerleştirilme ve yerleştirildikleri bölgeye adaptasyon süreçleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mübadele; Mübadil; Göç; Türkiye; Yunanistan; İstanbul.

ABSTRACT

Greece, the first nation which gained its independence from the Ottoman Empire in 1830, always aimed to expand its territory from this date forward. Greece has also targeted Anatolian lands for this purpose, but it has not been able to achieve this goal with the success of the Turkish National Liberation War in 1922. After the the victory of the national movement in Turkey, the Exchange Agreement was signed between Turkey and Greece under the Lausanne Peace Negotiations, in order to solve the case of the Greeks remaining in Turkey and the Turks remaining in Greece, As a result, a mandatory population exchange has taken place between the peoples of these two countries, although the process of this exchange would be subject to specific discussions and challenges.

Although the Greeks who settled in Istanbul before October 30, 1918 were regarded as "etabli" in this exchange, the city of Istanbul was significantly affected by this forced migration process, as the number of refugees settled in Istanbul and its districts was quite high. Moreover, the refugees placed in the region were not accepted and excluded by the public in most cases. The purpose of this study is to reveal the difficulties experienced by the refugees settled in Istanbul as a result of the Exchange Agreement and to examine the adaptation process they experienced after being placed in the region. For this reason, the exchange process experienced by the population who were subjected to the exchange and were placed in Istanbul, together with their health, nutrition, moving, placement and adaptation processes to the region where they are located were examined in this study.

Keywords: Exchange; Refugee; Migration; Turkey; Greece; Istanbul.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde İstanbul'a Gelen Türk Göçmenlerin Uyum ve Entegrasyon Süreci
Tezin Yazarı	Burçin Hafize TARCAN
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Can KAKIŞIM
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	30.06.2020
Tezin Alanı	Uluslararası Politik Ekonomi
Tezin Yeri	KBU/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	138
Anahtar Kelimeler	Mübadele; Mübadil; Göç; Türkiye; Yunanistan; İstanbul.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Adaptation and Integration Process of Turkish Migrants Coming to Istanbul in the Turkish-Greek Population Exchange
Author of the Thesis	Burçin Hafize TARCAN
Advisor of the Thesis	Assoc. Prof. Dr. Can KAKIŞIM
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	30.06.2020
Field of the Thesis	International Political Economy
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	138
Keywords	Exchange; Refugee; Migration; Turkey; Greece; Istanbul.

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ABÖ: Afrika Birliği Örgütü

Akt.: Aktaran

BM: Birleşmiş Milletler

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Çev.: Çeviren

Dr.: Doktor

IOM: Uluslararası Göç Örgütü

TASAV: Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TDK: Türk Dil Kurumu

T.Y.: Tarih Yok

UNHCR: Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü

USAD: Uluslararası Sürekli Adalet Divanı

YUKK: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

ARAŞTIRMANIN KONUSU

30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanmış olan ‘‘Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol’’ neticesinde iki halka mensup bireyler arasında gerçekleştirilmiş olan dine dayalı zorunlu göçe tabi tutulan insanların zor bir süreç geçirmeleri söz konusu olmuştur. Bu sözleşme neticesinde İŐstanbul’a iskân edilmiş olan mübadillerin uyum süreçleri araştırmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Gerçekleştirilen bu araştırma ile İŐstanbul’a yerleştirilen mübadillerin yıllar öncesinde karşılaştıkları zorluklar ve bu zorluklar neticesinde kültürel, sosyal ve kimliksel olarak nasıl bir değişim yaŐadıklarına dair bulguların ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Çalışmanın ayırt edici özelliklerinden birisi, mübadele sonrasında İŐstanbul’a iskân edilmiş olan mübadillerin değişimleri, bu deĖiŐimlerinin nedenleri ve etkileri sorularına cevap aranmasıdır. Bu soruların cevaplanması bu araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araŐtırmada konuya ilişkin kitaplar, bilimsel makaleler, çeşitli sosyal bilim dergileri, yüksek lisans ve doktora tezleri, istatiksels veriler, arşiv kaynakları ve özellikle gerçekleştirilen ve öncesinde gerçekleştirilmiş olan röportajlardan faydalanılarak mübadele dönemi ve sonrasında İŐstanbul’a yerleşen mübadillerin uyum süreçleri aktarılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ/PROBLEM

Araştırmanın hipotezleri noktasında İŐstanbul iline iskân edilmiş olan birinci kuşak mübadiller ile önceden gerçekleştirilmiş olan, ikinci üçüncü kuşak mübadillerle ve bu alanda kurulmuş olan dernekler, vakıflar ile yapılmış olan röportajlarla sınırlı

olmakla birlikte daha önce yapılmış olan benzer çalışmalar ile desteklenerek kısmen genellemeler yapılmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIK/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Araştırmanın kapsamış olduğu coğrafi alan İstanbul ilidir. İstanbul ili genelinde yapılan bu araştırma için İstanbul'un ilçelerinden faydalanılmıştır. Araştırma 30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanmış olan “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” neticesinde İstanbul'a yerleştirilmiş olan göçmenleri kapsamaktadır. İstanbul'da iskân edilmiş olan mübadilleri üzerinde literatürde çok fazla çalışmanın bulunmaması, birinci kuşak mübadillerin birçoğunun ölmüş yaşayanların ise sağlık problemlerinin varlığı ve araştırma verileri elde edilirken resmi kurumlardan yeterli düzeyde bilgi alınamaması karşılaşılan güçlükleri oluşturmaktadır. Bunlar haricinde 2019 yılının son diliminde Çin Halk Cumhuriyeti'nde ortaya çıkan koronavirüsün tüm dünyaya yayılarak bir pandemiye dönüşmesi ve ülkemizde de bu virüs sebebi ile kütüphanelerin kapatılması, üniversitelerde uzaktan eğitim sistemine geçilmesi ve gerçekleştirilen karantina süreci karşılaşılan güçlüklerden biridir.

BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Göç Kavramı

Göç kavramına dair siyaset bilimi, coğrafya, sosyoloji ve tarih gibi farklı disiplinlerde birçok çalışmanın var olması göç kavramının çok boyutlu bir kavram olduğunu bize göstermektedir. Göçün tanımı, farklı disiplinlerin farklı bakış açılarıyla değişiklikler kazanmaktadır. Esas olarak durumu meydana getiren koşullara bakılarak göçün tanımı yapılmaktadır.

Castles'e göre bir yerden bir yere göç etmek insan hayatının tamamını etkileyen bir olaydır ve hiçbir disiplin bunu tek başına açıklamaya yeterli olmaz. Bunun için göçün farklı aşamalarını inceleyen farklı disiplinler bulunmaktadır ve Castles bu dalları şu şekilde ayırmıştır:

- i) Göçün nedenlerini açıklayan; tarih, antropoloji, demografi, coğrafya ve politik ekonomi,
- ii) Göç politikalarını ve kurumsal yapılarını inceleyen; siyaset bilimi ve hukuk,
- iii) Kimlik ve aidiyet duygularının oluşumu hakkındaki bireysel ve grup deneyimlerini inceleyen; psikoloji,
- iv) Yerleşim ve topluluk ilişkilerinin analizinde ise hukuk ve siyaset bilimi yer almaktadır (Castles, 2003, s.9).

Göç kavramının tanımı yapılırken süreklilik, zaman ve mesafe niteliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bir yer değişikliğinin göç olarak tanımlanabilmesi için genel olarak 6-12 ay ölçütü kullanılmaktadır. Bunun dışında gerçekleştirilmiş olan yer değişikliği hareketinin kalıcı veya geçici olması durumu da dikkate alınmaktadır (İnan, 2016, s.15).

Türk Dil Kurumuna (TDK) göre göç; “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi.” olarak tanımlanmıştır (<http://sozluk.gov.tr/>).

Uluslararası Göç Örgütünün (International Organization for Migration – IOM) yayınlamış olduğu Göç Terimleri Sözlüğü'nde (Glossary on Migration) ise göç kavramı

“Süresi, sebebi, içeriği veya yapısı ne olursa olsun bir kişinin veya bir grubun uluslararası bir sınırı aşarak veyahut bir devletin içerisinde yer değiştirme hareketi” olarak tanımlanmıştır (International Organization for Migration [IOM], 2011, s.62).

Everett S. Lee ise 1966 yılında yazmış olduğu makalesinde göçü, kalıcı veyahut yarı kalıcı olarak ikamet değişikliği şeklinde tanımlamıştır. Bu yer değişikliği hareketinin mesafesine, zorunlu veya istekli bir şekilde olup olmaması konusunda bir kısıtlama getirmemiştir, dış ve iç göçler arasında da herhangi bir ayrıma gitmemiştir. Bu bağlamda Lee, bir dairenin salonundan çıkıp başka bir odaya geçiş yaparak gerçekleşen yer değişimi ile Hindistan’dan Cedar Rapids’e* yapılan yer değişimi arasında hiçbir fark görmemektedir. Ancak göçü her ne kadar geniş bir çerçevede tanımlamış olsa da Lee, her türlü mekânsal hareketliliği bu tanıma katmamaktadır. Örneğin, uzun süredir ikamet yeri olmayan göçebe ve göçmen işçilerin sürekli ve geçici hareketlerini göç kavramının tanımına dâhil etmemektedir (Lee, 1966, s.49).

Göç kelimesinin durağan bir kelime olmadığını, durağanlaştığı takdirde ulusların yok olabileceğini savunan İlber Ortaylı, 2005 yılında gerçekleştirilen Uluslararası Göç Sempozyumu’nda şu sözleri ile göçün dinamizm halinde olması gerektiğini belirtmiştir:

“İnsanların topluluk olarak başlıca eylemi göçtür. Ezelden beri göç ediliyor ve ebediyen göç edilecek. Bir yerde göç sona ermişse, o toplum eriyor demektir. Göçsüz bir coğrafya sayfasında tarihinin son sayfaları yazılıyor demektir. Göçler tarihte yıkıcı kavimlerin gelip ortalığı altüst etmesiyle göze çarpar ama bu coğrafyada hareket de böyle başlar.” (Ortaylı, 2005, s.19).

Uluslararası Göç Sempozyumu’na katılmış olan bir diğer isim Cengiz Çandar “Göç olmadığı bir anda donma, fosilleşme, çürüme, bir anlamda yok oluş başlıyor. Dolayısıyla göç aynı zamanda insanı bir dinamizmi, bir hareketi ifade ediyor.” (Çandar, 2005, s.30) diyerek İlber Ortaylı ile göç kavramının dinamizmi hakkında aynı görüşü paylaştığını, göçün durağan değil, dinamik bir olgu olduğunu belirtmiştir.

Castles ve Miller’in yazmış oldukları Göçler Çağı isimli kitabında da göçlerin çok eski dönemlerden beri var olduğunu belirttiklerini söyleyebiliriz.

“1945 sonrası yaşanan göçler kapsam ve derece açısından bazı yenilikleri içerebilir, fakat nüfus hareketleri demografik büyümeye, iklim değişikliğine ve üretimin ve ticaretin gelişimine paralel olarak daima insanlık tarihinin bir parçası olagelmıştır. Savaşlar, fetihler, ulusların biçimlenmesi ve devletlerin ve imparatorlukların oluşumu, zorunlu veya gönüllü olsun göçü beraberinde getirmiştir. Fethedilen bölgelerde insanların

---

* **Cedar Rapids:** Amerika Birleşik Devletleri’nin Iowa eyaletinde bulunan Linn şehrinin bir ilçesidir.

köleleştirilmesi ve sürgün edilmesi erken dönem emek göçünün biçimidir. Ortaçağ'ın sona ermesinden bu yana, Avrupalı devletlerin gelişmesi ve dünyanın geri kalanını sömürgeleştirilmesi çok farklı şekilde uluslararası göçe hız vermiştir" (Castles ve Miller, 2008, s.69).

Castles, küreselleşme ile göç etmenin daha kolay hale gelmesiyle "Göçler Çağı"nın oluştuğunu söylerken Jorgen Carling buna karşılık küreselleşmenin göç hareketlerini hiçbir şekilde kolaylaştırmadığını tam tersi göçü daha da zor hale getirdiğini savunarak "İstemsiz Hareketsizlik Çağı"nın (The Age of Involuntary Immobility) ortaya çıktığını söylemektedir. Bu düşüncesini de Yeşil Burun Adaları ile açıklamaktadır. Yeşil Burun Adaları, 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren dünyanın birçok ülkesine yüksek oranda dış göç vermiştir. Gerçekleşen bu dış göçlerin sonucunda, göç edenlerin kendi ailelerine yapmış oldukları ekonomik yardımlar neticesinde, ülkenin ekonomisinin hızlı bir biçimde geliştiği gözlemlenmiştir. Ekonominin gelişimi sonucunda Yeşil Burun Adaları'nda kalan halkın artık göç etmek istemediğini, göç etmek isteyenlerin ise diğer ülkelerin göç ölçütlerini eskiye oranla zorlaştırması nedeniyle göç etmekten vazgeçtiklerini belirtmiştir. Carling bu örnekten yola çıkarak dönemi İstemsiz Hareketsizlik Çağı olarak isimlendirmiştir (Carling, 2002, s.2-34).

Gerçekleştirilen göç hareketleri özellikle uluslararası göçler birçok devleti olumlu veya olumsuz şekilde etkilemektedir. Göçmenler sadece göç ettikleri ülkeyi değil gerilerinde bıraktıkları ülkeyi de etkilemektedir. Göç alan ülkelere gelen göçmenler o ülkeye farklı fikirler ve nitelikli işgücü sağlarken, göç vermiş ülkeler için ise nitelikli/niteliksiz işgücü kaybı gerçekleşmektedir (Türkiye Cumhuriyeti [T.C.] İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, s.6-7). Eylül 1961 tarihine kadar yurtdışına gönderilen Türklerin sayısı 7.000 iken, 1961 yılında Türkiye ile Almanya arasında imzalanmış olan anlaşma sonrasında Ekim 1962'de bu sayı 18.558'e, 1967'de 204.000'e yükselmiştir (Turan, 1997, s.14). 1960-1975 yılları arasında 805.000 Türk işçi, İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla yurtdışında çalışmaya gönderilmiştir. 1961-1973 yılları arasında resmi ve gayri resmi yollar ile yurtdışına göç edenlerin sayısı 1.500.000 civarındadır, bu yıllarda göç edenlerin sayısının Türkiye'nin 1970 yılındaki işgücünün yaklaşık %10-12'sine ve işgücü içerisinde 20-29 yaş aralığındaki erkeklerin %40'ına denk olduğu hesaplanmaktadır (Bayraktar, 2013, s.114). Türkiye ve Almanya arasında yapılan anlaşma sonrasındaki göçleri göz önüne alacak olursak Almanya'nın işçi açığının kapandığını, Türkiye'nin ise kendi vatandaşı olan işçileri böylece

kaybettiğini ayrıca bunun yanında Türkiye'nin de kendi ülkesinde işsizliğin önüne geçtiğini ve Almanya'ya gidenler aracılığıyla ülkeye döviz girişini sağladığını söyleyebiliriz.

1.1.1. Göç Nedenleri

Göçe neden olan birçok farklı etmen bulunmaktadır. Bunların önde gelenleri insanların iyi bir yaşam umudu, etnik ve dini çatışmalar ile savaşlardan kaçmak, siyasi baskı ve yoksulluk nedeniyle kendilerini kurtarabilme istekleridir. Genel olarak göç türlerine bağlı olarak göç iki ana faktör tarafından etkilenmektedir. Bu faktörlerin biri itme, diğeri ise çekme faktörüdür. İtici faktörlere örnek olarak savaşlar, yoksulluk siyasal ve dini baskılar ile ekonomik sorunlar örnek verilebilir. Çekici etmenlere ise örnek olarak iyi bir iş, iyi bir eğitim, dinsel özgürlüğü verebiliriz (Tuzcu ve Bademli, 2014, s.57-58).

Ekonomik endişeler ve güvenlik kaygıları başta olmak üzere pek çok sebepten ötürü insanlar şehirlerini veyahut ülkelerini değiştirmek zorunda kalmaktadır. Tarihsel sürece baktığımızda da göç insanlığın hayatından çıkmayan bir konudur. Özellikle de 2000'li yıllarda göçün dünyanın başlıca konularından biri olduğu söylenebilir. Göçe sebep olan etmenler, göç sonrasındaki gelişmeleri de büyük ölçüde etkilemektedir. Ekonomik nedenli göçler, ülkede farklı siyasal, ekonomik ve sosyal sonuçların çıkmasına sebep olabilir. Siyasi sebepli göçler ise köktenci bir siyasal düşünceye, kuvvetli bir diasporanın var olmasına neden olabilmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015, s.10-14).

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) İnsan Hakları İnceleme Komisyonunun yayımlamış olduğu Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasadışı Göçmenler Raporu'nda göçün nedenleri Can Güvenliği, Ekonomik, Siyasi ve Sosyal, Dinsel, Coğrafi ve Ekolojik sebepler olmak üzere beş ana başlık altında toplanmıştır (TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, 2010, s.226).

1.1.2. Göç Türleri

Yer değiştirme hareketleri zorunlu veyahut gönüllü olarak gerçekleştirilmektedir. Silahlı çatışmalar, ekonomik ve siyasi sebepler, doğal afetler sebebiyle insanlar istem dışı zorunlu bir şekilde yer değiştirme yapabilirler. Bu sebeple

mülteciler, sığınmacılar, düzensiz göçmenler ve ekonomik göçmenler de göç kavramının içerisinde dâhil edilmektedir (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, s.6-7).

Göç kavramı üzerine yapılan tanımların çok sayıda olması, göçün çeşitleri hakkında da farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu denli fazla göç tanımının içerisinde göçün çeşitlerine ilişkin bir sınıflandırma oluşturmak zordur, ancak tanımlardan yola çıkılarak başlıca göç türlerinden bahsetmek mümkündür. Başlıca göç türlerini;

- i) Zorunlu Göç - Gönüllü Göç,
- ii) İç Göç- Dış Göç,
- iii) Kitlesele Göç – Bireysel Göç.
- iv) Geçici Göç – Sürekli Göç ekseninde sınıflandırabiliriz (Sağır, 2012, s.25-27).

Tablo 1: Göç Türlerinin Sınıflandırılması

Sayıya Göre	Nedene Göre	Mekâna Göre	Zamana Göre	Hukuksal Durumuna Göre*
Bireysel	Gönüllü	İç Göç	Kalıcı	Yasal
Toplu	Zorunlu	Dış Göç	Geçici	Yasadışı

Kaynak: Yeliz Yazan, İnsan Hakları Bağlamında Avrupa Birliği'nin Yasadışı Göç Politikası: "Türkiye Örneği", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, s.36.

Tablo 1'de görüldüğü üzere literatürde genel olarak göçler beş ana etmene göre sınıflandırılmaktadır. Bu ana etmenler de kendi içinde ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Ana etmenlere baktığımızda ilk etmenin göç edenlerin sayısına bağlı olduğunu görmekteyiz. Sayıya bağlı olarak eğer tek bir kişi göç hareketini gerçekleştiriyorsa bu bireysel göç sınıfına, eğer göç hareketini birden fazla kişi gerçekleştiriyorsa bu toplu veya kitlesele göç sınıfına girmektedir. Diğer bir ana etmen

* Günümüzde yasal göç için "Düzenli Göç", yasa dışı göç için "Düzensiz Göç" kavramları kullanılmaktadır.

olan nedensellik ise göç edenlerin kendi iradelerine göre hareket edip edememe durumudur. Eğer kişi veya kişiler kendi hür iradeleri ile yer değiştirme hareketini gerçekleştiriyorsa bu gönüllü göç sınıfına, eğer göçmenlerin iradeleri dışında başka bir etmen tarafından yerinden edilme durumu söz konusuysa bu da zorunlu göç sınıfına girmektedir. Mekâna göre göç sınıflandırmasında ise göçmenlerin kendi ülke içerisinde veya ülke sınırlarının dışına yerleşmeleri göz önünde tutulmaktadır. Eğer göçmen kendi ülkesinin içinde başka bir şehre göç ediyorsa bu ülke sınırları içerisinde gerçekleştiğinden dolayı iç göç olarak, kendi ülke sınırlarının dışına göç edildiği takdirde ise dış göç olarak adlandırılmaktadır. Gerçekleştirilen göç hareketi gidilen yerde uzun süreli yaşama, oraya yerleşme amacı taşıyorsa bu kalıcı göçtür, eğer kısa süreli bir yer değiştirme olayı söz konusuysa bu geçici göçtür. Sınıflandırmadaki son etmen ise hukuksal duruma göre yapılmaktadır. Bu etmene göre, göçmen eğer yerleşilen ülkenin prosedürlerine uygun bir şekilde ülkeye yerleşim sağlıyorsa bu yasal göç olarak nitelendirilir, eğer ki gidilen ülkenin prosedürleri dışında farklı yollarla ülkeye giriş gerçekleştiriliyor ise bu da yasadışı göç veya kayıt dışı göç olarak tasnif edilmektedir.

Göç süreci, ayrıca ülkeler bazında da çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitliliği kaynak ülke, transit ülke ve hedef ülke olmak üzere üç gruba ayırabiliriz. Bunlardan kısaca bahsedecek olursak;

- i) **Kaynak Ülke:** “Ekonomik istikrarsızlık, siyasi çalkantı, savaş, aşırı nüfus, doğal afet ya da kıtlık gibi; insanları yaşadıkları topraklardan göç ettiren sebeplere sahne olan göç kaynağı ülkedir.”
- ii) **Transit Ülke:** “Çeşitli sebeplerle göç eden yabancı uyruklu şahısların uğrak ülkeleri, geçici yaşama amacıyla kaldıkları ya da hedef ülkeye ulaşmak için mecburiyetten yol tuttıkları ülkelere denir.”
- iii) **Hedef Ülke:** “Çeşitli sebeplerle göç eden yabancı uyruklu şahısların varmayı hedefledikleri ya da beklentilerini gerçekleştirebileceklerine inandıkları ülkeyi tanımlamaktadır” (TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, 2010, s.225).

1.1.3. Göç Teorileri

Göç teorileri ile ilgili olarak ilk kuramsal çalışmayı 1885 ve 1889 yıllarında yayınlanmış olan “Göç Yasaları” (The Laws of Migration) başlıklı iki makalesi ile E.G. Ravenstein yapmıştır. Ravenstein, 1885 yılında yayınladığı makalesinde İngiliz nüfus sayımlarından yola çıkmıştır (Ravenstein, 1885). 1889 yılında yayınlanmış makalesini ise yirmiden fazla ülkeden topladığı verilerle yazmıştır (Ravenstein, 1889).

Göçe dair teorilerin ortaya çıkmasındaki temel düşünce, göç edenlerin karar alma süreçleri ile ilgilidir. Bu bağlamda oluşturulan göç teorilerinin birçoğunun kişilerin göç kararlarının etkileyen unsurlara dayanılarak oluşturulduğu söylenilebilir. Göç teorilerinin genellikle; göç edilmiş olan yerin uzaklığı ve orada kalınan süre, göç edilmiş bölgenin ekonomik ve idari durumu, göç edilmiş bölgedeki akrabalık ilişkileri ve sosyal ağlar, göç edenlerin kişisel özellikleri ve etnik kimlikleri ile cinsiyetleri gibi ögeler esas alınarak bir hipotez oluşturdukları görülmektedir (Özcan, 2007, s.187).

Castles ve Miller’a göre sosyal bilim disiplinlerinin her biri göçün farklı yönleriyle ilgilenmektedir. Göçün tam olarak anlaşılabilmesi için de bu disiplinlerin hepsinin katkısı gerekmektedir. Her bir disiplin içerisinde farklı teorilere ve yöntemlere dayanmış olan bir yaklaşım vardır. Günümüzde ise kullanılan temel üç farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar; Ekonomik Teori, Tarihsel-Yapısalcı Yaklaşım ve Göç Sistemleri Teorisi’dir (Castles ve Miller, 2008, s.30).

Douglas S. Massey ve arkadaşları ise göç teorilerini iki kategori altında ele almıştır. Bu kategoriler göçün geçiciliğine ve kalıcılığına göre belirlenmektedir. Massey’in göç teorilerini nasıl ve neye göre sınıflandırdığı Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Douglas S. Massey’e Göre Göç Teorilerinin Sınıflandırılması

Göçün Geçiciliği	Göçün Sürekliliği
Neo Klasik Makro Göç Teorisi	Bir Sistem Olarak Göç Teorisi
Bir Sistem Olarak Göç Teorisi	Dünya Sistemleri Teorisi
Çifte İşgücü Piyasası Teorisi	Sosyal Sermaye Teorisi
Dünya Sistemleri Teorisi	Klasik Teoriler
Hareketlilik Geçiş Teorisi	Ağ (Şebeke) Teorisi
Lee'nin İtme-Çekme Faktörleri Teorisi	Birikimli Sebep Teorisi
Neo Klasik Mikro Göç Teorisi	
Davranışsal Modeller Teorisi	
Sosyal Sistemler Teorisi	

Kaynak: Douglas S. Massey, Joaquin Arango (vd), 1993, “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, Population and Development Review, s.431-466.

Bu çalışmada göç teorileri Erken Dönem Göç Teorileri ve Modern Dönem Göç Teorileri olarak iki başlık altında incelenmiştir.

1.1.3.1. Erken Dönem Göç Teorileri

1.1.3.1.1. Ravenstein’in Göç Kanunları

Yukarıda bahsettiğimiz üzere göç teorileri üzerine ilk kuramsal çalışmayı E.G. Ravenstein gerçekleştirmiştir. Ravenstein yaptığı çalışmalar neticesinde 1885 yılında yayımlanan “The Laws of Migration” adlı makalesinde yedi tane göç kanunu belirlemiştir. Bu kanunlar şu şekilde sıralanabilir:

- i) Göç ve Mesafe:** Ravenstein’a göre göçmenler çoğunlukla kısa mesafedeki yerlere göç etmektedirler. Bunun sonucunda ise büyük sanayi ve ticaret merkezlerine doğru göç dalgalanması yaşanmaktadır. Göç edilen yerdeki iş imkânlarının yoğunluğu, göçmenlerin orada yaşayan yerli halkın nüfusuna oranı göçün boyutunu belirlemektedir (Özcan, 2007, s.188).
- ii) Göç ve Basamakları:** Sanayi ve ticaretin gelişmiş olduğu bölgelere kentlerden başlayan göç dalgalanmaları sonucunda göç edenler arkalarında

bir boşluk bırakmaktadırlar. Bu boşalan yerlere de daha uzak kentlerden bir göç hareketi başlamaktadır. Her göç edenin yerine yeni bir göçmen gelmektedir ve durum bu şekilde basamak halinde devam etmektedir. Yani Ravenstein'a göre kentlerin avantajları fark edildikçe, göçmenler kente yönelecek ve göç durumu tüm ülke geneline yayılacaktır. Bu ikinci kanun birinci kanunun açıklayıcısı konumundadır (Çağlayan, 2006, s.69).

- iii) **Yayılma ve Emme Süreci:** Göç olgusunda yayılma ve emme süreci birbirleriyle iç içe geçmiş durumdadır ve bu süreçler birlikte işlemektedir. Yayılma ve emme sürecinin benzer noktaları ulaşılmak istenen amaçtır. Ravenstein'a göre bireyler sadece yer değiştirmek amacıyla göç hareketinde bulunmazlar yani göç kendi başına bir amaç olamaz. Daha iyi şartlarda yaşayabilme isteği, kentin getirisinden pay alma arzusu yayılma sürecini desteklemektedir. Gelişmekte olan sanayinin ise ihtiyaç duyduğu işgücü, gerçekleştirilmiş olan göçler sayesinde karşılanmakta ve böylece gelen göç dalgası kentsel sanayi merkezleri içerisinde emilmektedir. Görüldüğü üzere hem yayılma süreci hem de emme süreci ihtiyaçlarını göç ile karşılamaktadır ve amaç bakımından da birliktelik içerisinde hareket etmektedirler (Aydemir ve Şahin, 2017, s.363).
- iv) **Göç Dalgası ve Karşı Dalga:** Ravenstein'a göre göç olayı zincirleme olarak devam etmektedir. Her göç akımı kendisini dengeleyecek yeni bir göç akımı yaratmaktadır. Kısaca göç veren bölge aynı zamanda göç alan bölge konumundadır.
- v) **Doğrudan Göç:** Ravenstein beşinci kanununda ilk dört kanunun aksine uzun ve basamaksız bir göç türünden bahsetmektedir. Daha önceki kanunlarında basamaklı ve zincirleme bir göç türünden bahsederken, bu kanunda uzun mesafeli göçlerin basamaksız bir şekilde doğrudan endüstrinin gelişmiş olduğu bölgelere yapıldığını söylemektedir.
- vi) **Kır-Kent Yerleşimcileri Farkı:** Kırsal yerlerde yaşayan insanların kentte yaşayan yerleşik insanlara oranla daha fazla göç eğilimi bulunmaktadır (Çağlayan, 2006, s.70).
- vii) **Kadın-Erkek Farkı:** Son olarak Ravenstein, kadınların erkeklere göre daha fazla göç etme eğilimlerinin bulunduğunu söylemektedir (Ravenstein, 1885, s.199).

1.1.3.1.2. Stouffer’ın Kesişen Fırsatlar Kuramı

Erken dönem göç teorisyenleri, çoğunlukla insanların kısa mesafeli göçü tercih ettikleri üzerinde durmuşlardır. Daha sonraki senelerde yapılan çalışmalarda ise göç hareketliliği yalnızca mesafe olarak değil fırsatlar açısından da değerlendirilmiştir. İlk olarak Samuel A. Stouffer yazmış olduğu “Kesişen Fırsatlar: Hareketlilik ve Mesafeye İlişkin Bir Teori (Intervening Opportunities: A Theory Related Mobility and Distance) adlı makalesinde göç olgusuna yalnızca mesafe açısından değil fırsatlar açısından da yaklaşarak bir teori geliştirmiştir. Aynı makalesinde daha önce sadece mesafe unsurunu göz önünde bulunduran teorisyenlere de eleştiri getirmiştir. Daha önceki çalışmalarda sıklıkla kullanılan itme ve çekme kavramlarına mesafe kavramını da eklemek gerektiğini belirten Stouffer, yalnız başına itme ve çekme kavramları ile yapılan analizlerin verimli sonuçlar vermeyeceğini savunmaktadır. Stouffer’in “Kesişen Fırsatlar Teorisi”ne göre; belirli bir mesafeye giden kişilerin sayısının, o mesafedeki fırsatların sayısı ile doğru orantılı olduğunu, kesişen fırsatların sayısı ile ise ters bir orantı olduğunu savunmaktadır. Kısacası göçlerin mesafeler ile değil fırsatlar ile sıkı bir ilişkisi bulunmaktadır (Stouffer, 1940, s.845-846).

1.1.3.1.3. Everett Lee’nin İtme-Çekme Teorisi

Erken dönem göç teorilerinin bir diğer önemli ismi ise Everett Lee’dir. Daha önce birçok kişi tarafından incelenen itme-çekme kavramlarını Everett Lee 1966 tarihli “Göç Teorisi” (A Theory of Migration) adlı çalışmasında ilk kez teorik olarak formüle etmiştir. Lee, Ravenstein ve sonrasında yapılan çalışmaların çoğunda göçmenlerin demografik yapısına ait bir genel eğilim koymaktan ileri gidilmediğini savunmaktadır. Lee yazmış olduğu İtme-Çekme Kuramında göçmenden çok göçe odaklanmış, ancak göçmenin de göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmiştir (Çağlayan, 2006, s.72). Bu kapsamda Lee, göçlerin ana ortak özelliklerini ve göçe dair itici ve çekici unsurları saptamış ve analizine temel olacak dört temel faktör belirlemiştir. Lee’nin belirlemiş olduğu bu dört temel faktör itme ve çekme kuramının bileşenlerini oluşturmaktadır. Bu dört temel faktör şunlardır:

- i) Yaşanılan veya göçe başlanılan yer ile ilgili faktörler,
- ii) Gidilmesi, göç edilmesi düşünülen yer ile ilgili faktörler,
- iii) Göç sırasında karşılaşılan engeller,

iv) Bireysel faktörler (Lee, 1966, s.50).

Lee, göçü etkileyen faktörleri üçe ayırmaktadır. Çekici faktörleri pozitif (+), itici faktörleri negatif (-) ve göç kararına herhangi bir etkisi olmayan faktörlere de nötr (0) olarak betimlemiştir. Ancak her göçmen için pozitif ve negatif faktörler değişkenlik gösterebilmektedir ve bu sebeple göçmenler için göç hakkında pozitif, negatif ve nötr faktörlerin genel bir tablosu çizilememektedir (Lee, 1966, s.50). Bu anlamda, itici ve çekici faktörlerin kişisel ve göreceli olduğu söylenilebilir.

1.1.3.1.4. William Petersen'in Göç Tipolojisi

İtme-çekme teorileri ile ilgilenen bir diğer göç teorisyeni de William Petersen'dir. Petersen yaptığı çalışmalarda asıl olarak itme-çekme faktörlerinin altında yatan sebepleri bulmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda da Petersen beş göç tipi olduğunu söylemektedir. Bunlar:

- i) **İlkel (Primitive) Göçler:** Kötü hava şartları ve kuraklık gibi doğal koşulların yaratmış olduğu itme etkisiyle oluşan göç tipidir.
- ii) **Zorunlu (Forced) Göç:** Göçmenin kendi iradesi dışında devlet gibi bir kurumun yarattığı itme etkisiyle ortaya çıkan göçlerdir.
- iii) **Yönlendirilebilen (Impelled) Göç:** Bu göç türünde de kişinin kendi iradesi dışında oluşan durumlardan dolayı göçün nedeni olarak kabul edilmektedir. Ancak zorunlu göçten farklı olarak, bu göç türünde insanlar göç edip etmeyeceklerine kendileri karar verebilmektedirler.
- iv) **Serbest (Free) Göçler:** Bu göç türünde tamamen göçmenin kendi iradesi belirleyici bir unsurdur. Diğer göç türlerinde göçmenin iradesi arka planda kalmaktadır. Bu göç türüne göre göçmen, göç edip etmeme kararını kesin bir biçimde kendisi almaktadır.
- v) **Kitlesel (Mass) Göçler:** Bu göç türü bir bölgeden başka bir bölgeye çok fazla sayıda insan göçünü belirtmektedir. Bu toplu göçler yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır.

William Petersen, sınıflandırmış olduğu bu beş göç türünü kendi içerisinde keşifçi ve muhafazakâr olarak iki gruba ayırmıştır. Petersen, yenilikler elde etme amacıyla göç edenleri keşifçi, ellerinde var olanı koruma amacıyla göç hareketini gerçekleştirenleri ise muhafazakâr olarak tarif etmiştir. Petersen bu makalesinde ilkel,

zoraki, yönlendirici, serbest ve kitlesel göç olarak başlıkları kategorize etmiştir. (Petersen, 1958, s.256-266).

Tablo 3: William Petersen'in Göç Sınıflandırması

Class of Migration (Göçün Sınıflandırılması)	Type of Migration (Göç Türleri)	
	Muhafazakâr	Keşifçi
İlkel	Amaçsız Gezinme	Topraktan Kaçış
	Doğa İnsanı	
Zoraki	Yerinden Etme	Köle Ticareti
Yönlendirici	Kaçış	Vasıfsız İşçi Ticareti
Serbest	Grup	Öncü
Kitlesel	Yerleşme	Şehirleşme

Kaynak: William Petersen, *A General Typology of Migration*, American Sociological Association, 1958, s.266.

1.1.3.2. Modern Dönem Göç Teorileri

Erken dönem göç teorileri kapsamında 19. yüzyılda, göç hareketleri geniş içerikli tek bir teori ile açıklanmaya çalışılırken, 20. yüzyıl teorisyenleri farklı kavramlar ve varsayımlar kullanarak çeşitli teorik modeller geliştirmeye çalışmışlardır. Bu çalışmaların sonucunda da üretilmiş olan teoriler birey, ulusal ve uluslararası pazarlar, hane halkı gibi çeşitli nedenlere dayandırılmıştır. Bu sebeple de modern dönem göç teorilerinin birbirlerinden farklı araştırma hedefleri ve noktaları bulunmaktadır (Abadan Unat, 2017, s.53).

1.1.3.2.1. Neoklasik Ekonomik Teori

Modern göç teorilerinin başlangıcı olarak kabul görülen neoklasik ekonomik teori göç olgusuna hem mikro hem de makro çerçevede yaklaşmaktadır. Neoklasik ekonomik teorinin makro düzeydeki incelemeleri göç üzerinden, mikro düzeydeki incelemeleri ise bireysel seçimler üzerinden olmaktadır. Bu teoriye göre göç, işgücünün çeşitli alanlarda karşılaştığı getirilerin farklılıklarına göre oluşmaktadır, bireyleri göçe yönlendiren unsur ise emeğin arz ve talebindeki coğrafi farklılıklardır (Özcan, 2007, s.195-196).

Bu teoriye göre, sermayeye oranla yüksek miktarda emek gücü olan ülkeler, emek arz ve talep eğrilerinin etkileşimi ile grafiksel olarak gösterildiğinde yüksek bir piyasa ücreti ile karşılaşılır. Sonuçta ortaya çıkan ücret farklılığı düşük ücretli ülkedeki işçilerin yüksek ücretli ülkeye taşınmasına neden olur. Bu hareketin sonucunda, işgücü arzı sermaye bakımından yoksul ülkelerde azalır ve ücretler artarken verimlilik de artar, sermaye bakımından zengin ülkede ise dengeyi düşürür ve dengeyi yansıtan uluslararası bir ücret farkına yol açar (Massey ve diğerleri, 1993, s.433). Bu anlamda bölgeler arasında ekonomik eşitsizliğin olması göçe yol açar.

Borjas'a göre; "Neoklasik teori bireylerin faydayı maksimize ettiğini varsayar: Bireyler kendi refahlarını maksimize edebilecekleri bir ülke araştırırlar... Bireyin finansal kaynakları, göç alma rekabeti içindeki ülkelerin uyguladığı göç düzenlemeleri, kaynak ülkenin iç göç düzenlemeleri bu araştırmayı sınırlandırır. Göç piyasasında farklı bilgi parçaları değiş tokuş edilir ve farklı seçenekler karşılaştırılır. Bu anlamda bireyler 'göç teklifi' yapma yolunda rekabet içinde olan göç alan ülkeleri karşılaştırır ve birini seçerler. Bu piyasa yerinde toplanan bilgiler pek çok bireyi doğdukları ülkede kalmanın daha kazançlı olduğu düşüncesine sevk eder... Öte yandan kimi bireyler ise diğer ülkelere gitmenin daha iyi olacağı sonucuna varırlar" (Borjas, 1989, s.461).

Ancak neoklasik ekonomik teori, günümüzdeki göç hareketlerini açıklamakta, basitleştirmekte ve gelecekteki göç hareketlerini öngörebilmekten yoksun olmasından dolayı eleştirilmektedir (Castles ve Miller, 2008, s.32).

1.1.3.2.2. Yeni Ekonomi Teorisi

Yeni ekonomi teorisi Oded Stark tarafından geliştirilmiştir ve neoekonomi teorisine dayanmaktadır. Bir yandan da göç belirleyicileri hakkında yeni analizler ortaya koyarak neoklasik ekonomi yaklaşımına karşı çıkmaktadır. Bu teori göç sürecinde göçmenin ailesinin rolüne dikkat çekmektedir. Göçmen, göç kararını alırken ülkesindeki birtakım faktörlerden etkilenmektedir ve onun bu kararını bireysel olarak değil, aile ile birlikte aldığı savunulmaktadır. Yeni ekonomi teorisi göç kararı ile göçün sonuçlarını göç eden kişinin ailesine göndermiş olduğu döviz üzerinden açıklayan tek teoridir (Özcan, 2007, s.201-202).

Bu teoriye göre, az gelişmiş ülkelerde yaşayan aileler gelir kaynaklarını daha doğru biçimde yönlendirebilir. Aile bireyleri ekonomik bunalımlarla karşılaştıklarında

farklı alanlara yönelebilir ve bunlardan birisi de yurtdışında çalışmaktır. Kişi kendisinin ve ailesinin temel geçim şartlarını sağlayabilmek ve refah düzeyini arttırabilmek amacıyla ailesi ile almış olduğu ortak karar neticesinde göç faaliyetinde bulunur. Böylece, göçmenin kendi ülkesindeki ekonomik denge bozulunca, ev halkı ekonomik geçimini göç eden kişinin göndermiş olduğu dövizler ile karşılamaktadır (Güllüpnar, 2012, s.62).

Yeni ekonomi teorisi kısaca şu varsayım ve önermeleri içermektedir:

- i) Göç araştırmalarında birey değil, aile ana unsur olarak ele alınmalıdır.
- ii) Ücret farklılıkları göçün vazgeçilmez bir koşulu değildir. Ücret farklılığının olmadığı durumlarda da çeşitli sebeplerle göç hareketi ortaya çıkabilir.
- iii) Ülkeler arasındaki ücret farklılıkları ortadan kalksa dahi uluslararası göç hareketleri durmaz. Çeşitli nedenlerde göç etme isteği devam eder.
- iv) Hükümet politikaları ve yeni ekonomik oluşumlar gelir dağılımını etkilediğinden, bir kısım hanelerin göç etme isteğini değiştirebilir (Abadan Unat, 2017, s.56).

1.1.3.2.3. İkiye Bölünmüş (Dual) İşgücü Piyasası Teorisi

İkiye Bölünmüş İşgücü Piyasası teorisine göre, göç hareketleri göç veren ülkenin işsizlik ya da düşük ücretlerinden değil, göç alan ülkenin işgücüne olan ihtiyacından dolayı olmaktadır. Bu teorinin en büyük savunucusu Michael J. Piore'dır (Abadan Unat, 2017, s.57). Sanayisi gelişmiş toplumların göçmenlerin emeğini talep etmelerinin dört temel sebebi bulunmaktadır. Bunlar; yapısal enflasyon, motivasyonel problemler, ekonomik düalizm ve işgücü arzının demografik yapısıdır (Develi, 2017, s.1348).

Bu teori esasen gelişmiş ülkelerdeki mesleki hiyerarşı açısından alt sınıflarda bulunan işlere olan sürekli ihtiyaç ve bu işlerde çalışmak istemeyen yerli halk sebebiyle göçün sürekli arttığını öne sürmektedir. Buna göre göç alan ülkelerin çekici unsurları, göç veren ülkelerin itici unsurlarına oranla daha önemlidir (Güllüpnar, 2012, s.65). Göç arzdan değil, işgücü talebinden yönelmektedir. Bu teoride, gelişmiş sanayinin olduğu ülkelerde meslek yapısının ikili bir oluşuma dönüştüğü ileri sürülmektedir. Ekonomilerde vasıflı ve vasıfsız işgücünün olduğu sermaye-yoğun ve sadece vasıfsız işgücü olan emek-yoğun olmak üzere bir ikilik yaşanmaktadır (Özcan, 2007, s.199).

İkiye bölünmüş işgücü piyasası teorisinin göç ile alakalı ilkelerini kısaca özetleyecek olursak;

- i) “Göç hareketleri, büyük ölçüde gelişmiş ülkelerin işverenleri ya da onların adına hareket eden hükümetler tarafından açıklanan işgücü isteği ve istihdam kararına bağlı olarak oluşmaktadır. Buna göre, gelişmiş ülkelerde işgücü pazarı ikiye ayrılmış bir meslek yapısına sahiptir ve uluslararası göç hareketi devletler veya firmalar aracılığıyla yapılan işgücü taleplerine dayanmaktadır.
- ii) Göçmen işçi isteği ekonominin yapısal gereksinimlerinden ve ücret önerilerinden çok istihdam uygulamalarından kaynaklandığı için, uluslararası ücret farklılıkları göçün ne yeterli ne de gerekli koşuludur.
- iii) Göçmen kabul eden ülkelerdeki düşük düzeyli ücretler göçmen işçi sayısının azalması ile yükselmez. Ücretleri düşük düzeyde tutan faktör, toplumsal ve kurumsal mekanizmalardır.
- iv) Göçmen işçilerin artması halinde düşük düzeyli ücretler daha da azalabilir, çünkü ücretlerin yükselmesini önleyen toplumsal ve kurumsal mekanizmalar ücret düşüklüğünü önleyememektedir.
- v) Hükümetler ücret ve istihdam alanında oluşacak küçük değişiklikler yoluyla uluslararası göç hareketini etkileyemezler. Göçmenler, günümüz endüstri-sonrası toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Göçmenlik alanında değişiklik yapılmak isteniyor ve göç azaltılmak isteniyorsa, bu ancak dünya ekonomisinin yapısında yapılacak değişikliklerle mümkün olabilir” (Güllüpinar, 2012, s.66-67).

1.1.3.2.4. İlişkiler Ağı (Network) Teorisi

İlişkiler ağı teorisinin temelini göçmenler arasındaki ilişkiler ağının uluslararası göçler içerisinde etkili bir faktör olması oluşturmaktadır. Göçmenler arasındaki ilişkiler ağı ise göçmenlerin yeni yerleşecekleri ülkelerdeki eski göçmenler ile iletişim kurması, ortak köken, soy ve dostluklar sayesinde oluşmaktadır. Bu doğrultuda daha önceden göç eden kişiler, göç etmek isteyen kişilere yardımcı olarak onlara öncülük etmektedir. Bu sayede de göç hareketlerinin zamanla profesyonelleştiği görülmektedir. Göçmenlerin birbirleri arasında kurmuş oldukları bu ilişki ağı gerektiğinde yardım alabilecekleri, problemlerin çözülmesini sağlayan bir sistemdir.

Bu teori ücret farklılıkları veya istihdam politikalarına karşın göçün neden hala sürmekte olduğunu açıklamaktadır. İlişkiler sistemi sayesinde göçün yol açtığı masraflar ve içinde bulundurduğu riskler en aza indirildiğinden, ücret farklılıkları ve istihdam politikaları önemini yitirmekte ve bu ağın varlığı göçmenlerin kararlarını ve göç edecekleri yerin seçimini etkilemektedir (Özcan, 2007, s.202).

İlişkiler ağı ayrıca göç edilen bölgede cemaat oluşumu sürecine de bir temel hazırlamaktadır. Göçmenler, gittikleri yerlerde ibadet yerleri, dernekler, dükkânlar gibi

yerler açarak kendi sosyal ve ekonomik altyapılarını geliştirebilirler (Castles ve Miller, 2008, s.38).

1.1.3.2.5. Merkez-Çevre Teorisi

“Bağımlılık Okulu” ya da “Dünya Sistemleri Teorisi” olarak da adlandırılan Merkez-Çevre Teorisi çok yaygın olarak kullanılan göç teorilerinden birisidir. Samir Amin, Immanuel Wallerstein, Andre Gunder Frank gibi isimler tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre dünya temel olarak merkez ülkeler ve çevre ülkeler şeklinde ikiye ayrılmıştır. Bu merkez ülkeler ve çevre ülkeler ise ekonomik olarak birbirine bağımlılık içerisindedir. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte ise bu ekonomik bağımlılık temeli, kapitalist bağlara dönüşmüştür. Merkez-çevre teorisinin günümüz dünyasındaki temel işleyişi kapitalizm ve ulus-devlet temellidir (Çağlayan, 2006, s.78-79). Bu teoriye göre, kapitalist gelişmenin doğal bir sonucu olarak uluslararası göç hareketleri görülmektedir.

Merkez ülkeler ekonomik olarak gelişmiş ülkeleri temsil ederken, çevre ülkeler ise az gelişmiş ülkeleri temsil etmektedir. Merkez ülkelerin ihtiyacı olan vasıfsız işgücü, daha ucuza çalışan çevre ülkelerden gelen göçmenlerle karşılanmaktadır. Bu durum az gelişmiş ülkelerin kendi insan kaynağını kaybetmesine ve gelişmemesine yol açarken, gelişmiş ülkelerin ise ekonomilerine pozitif bir etki yaratmaktadır.

1.1.3.2.6. Davranışsal Model

Önem Eşiği Modeli de denilen ve Wolpert tarafından 1965 yılında geliştirilmiş olan bu model fayda-maliyet analizi temeli üzerine oturtulmuştur. Bu modele göre göç kararı, göçmenin yaşamış olduğu durumlara göre değil, kişinin göç edeceği yerdeki çevre şartları ve istihdam olanaklarına göre şekillenmektedir. Bireylerin sahip olmak istedikleri fayda düzeyi hakkında bir hayal ettikleri eşik bulunmaktadır. Bireyler göç etmeye veya etmemeye ya da nereye göç edeceklerine bu eşiğe göre yaptıkları karşılaştırmalar sonucunda karar vermektedir (Özcan, 2007, s.203).

1.1.3.2.7. Dengeli Büyüme Teorisi

Modernleşme teorisi olarak da adlandırılan bu teoriye göre gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleşen göç hareketleri sonucunda bir denge

sağlanmaktadır. Bu teori çerçevesinde, göç hareketi hem göç veren ülkenin hem de göç alan ülkenin kazanç sağladığı bir süreçtir.

Bu teoriye göre, gelişmiş ülkenin vasıfsız eleman ihtiyacını karşıladığı göçmenler aynı zamanda göç ettikleri ülkenin kalkınmasını sağlamaktadırlar. Göçmenler göç ettikleri ülkelerden kazandıkları tecrübeler, sosyal, kültürel ve ekonomik birikimler ile birlikte kendi ülkelerine döndükleri zaman göç veren ülke de nitelikli eleman kazanır ve göçmen anavatanının iktisadi gelişiminin, refah seviyesinin yükselmesine yardımcı olur. Göçmen ülkesine dönmese dahi ülkesinde bulunan yakınlarına göndereceği döviz sayesinde yine de ülkesinin gelişmesine katkıda bulunur (Gezgin, 1991, s.36-37).

1.1.3.2.8. Göç Sistemleri Teorisi

Göç sistemleri teorisi uluslararası ilişkiler kapsamında, politik ve ekonomik temelli olmak üzere geliştirilmiş bir teoridir. Bu teoriye göre, ülkeler karşılıklı olarak göç hareketleriyle birbirleri arasında bir göç sistemi, ilişkiler zinciri oluşturmaktadır. Bu sistem birbirine yakın ülkeler arasında olabileceği gibi birbirine çok uzak ülkeler arasında da gerçekleşebilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Meksika arasında bulunan göç ve göçmen ilişkisi, birbirine yakın coğrafyaların; Fransa ve Batı Afrika arasında olan göç ve göçmen ilişkisi ise birbirine uzak coğrafyaların arasında bulunan göç sistemlerine örnek olarak verilebilir (Çağlayan, 2006, s.82).

1970 yılında Akin Mabogunje tarafından geliştirilmiş olan göç sistemleri teorisinin temel varsayımı, göç sebebiyle hem göç veren hem de göç alan yerlerin kültürel, kurumsal, sosyal ve ekonomik koşulların değiştiği, göç sürecinin etkisiyle birlikte yeni özgün bir gelişim alanının ortaya çıktığı yönündedir. Kurumsal unsurlara, politik ekonomiye, kolektif eylemlere ve uluslararası ilişkilere önem atfeden bu teori, genel olarak bölgesel göç hareketlerinin analiz edilmesi sürecinde kullanılmaktadır. Bu teori, uluslararası göçün sömürgeci devletler ile onların sömürge devletleri arasında çıktığını ileri sürmektedir (Özcan, 2007, s.201). Göç sistemleri teorisine göre, göç öncesinde göç veren ve göç alan ülke arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır ve bu iki ülke arasındaki etkileşim çok güçlüdür. Ayrıca bu teoriye göre, sistem içerisinde bulunan ülkeler ekonomik dalgalanma ve siyasal nedenlerden dolayı bu göç sisteminden çıkabilir veya sisteme katılabilir. Sistemlerin istikrarlı bir yapısı bulunmamaktadır.

1.1.3.2.9. Sosyal Sermaye Teorisi

Thomas Faist tarafından öne sürülmüş olan bu teori, rasyonel bireysel göç kararı modelleri ile yapısal makro göç modellerini birleştirmektedir. Bu teoriye göre, ev halkı içerisindeki sosyal ilişkiler ve sosyal sermaye göç kararı alınmasında ve göç sürecinde yardımcı nitelikler taşımaktadırlar. Sosyal sermaye, hem kaynaklık etme konusunda hem de göçmenin uyum sürecinde bütünleştirme işlevi olan bir araçtır. Farklı sosyal ilişkiler ise farklı sosyal sermayeler sunmaktadır. Farklı sosyal sermayeler ise birbirlerinden farklı sorumluluklar ve sonuçlar doğurmaktadır. Sosyal sermaye genel olarak farklı ilişkiler sonucunda elde edilmiş olan bir kaynak olarak görülmektedir (Özcan, 2007, s.204).

Tablo 4: Analiz Düzeyine Göre Tanımlanmış Göç Teorileri

Mikro Düzey	Orta Düzey	Makro Düzey
<i>Göçün Sebebi:</i> Bireysel değerler, Arzular, Beklentiler Örnek: Yaşam şartlarının, sağlık şartlarının iyileştirilmesi	<i>Göçün</i> <i>Sebebi/Göçün</i> <i>Sürmesi:</i> Topluluklar, Sosyal ağlar Örnek: Sosyal bağlar	<i>Göçün Sebebi/Göçün Sürmesi:</i> Makro düzeydeki fırsat yapıları Örnek: Ekonomik yapı (gelir ve istihdam alanlarındaki fırsat farklılıkları)
<i>Temel Teoriler:</i> - Lee'nin İtme-Çekme Teorisi - Neoklasik Mikro Göç Teorisi - Davranışsal Modeller - Sosyal Sistemler Teorisi	<i>Temel Teoriler:</i> - Sosyal Sermaye Teorisi - Kurumsal Teori - Network (ilişkiler ağı) Teorisi - Birikimli Nedensellik - Yeni Ekonomi Teorisi	<i>Temel Teoriler:</i> - Neoklasik Makro Göç Teorisi - Göç Sistemleri Teorisi - İkiye Bölünmüş (Dual) Emek Piyasası Teorisi - Dünya Sistemleri (Merkez- Çevre) Teorisi - Hareketlilik Geçiş Hipotezi

Kaynak: E. Deniz ELA ÖZCAN, *Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme*, İş ve Hayat, 2007, s.206.

1.2. Sığınmacı, Mülteci, Vatansız ve Göçmen Kavramları

Mülteci kelimesinin sözlük anlamına bakıldığında “Vatandaşı bulunduğu ülkede meydana gelen siyasi olaylar nedeniyle vatanını kendi iradesi ile veya zorla terk etmiş ve yeni bir devletin vatandaşlığına geçmiş, herhangi bir devletin diplomatik himayesi altında bulunmayan kimselere verilen ad” şeklinde tanımlanmaktadır (Sönmezoğlu, 2010, s.498).

IOM’un hazırlamış olduğu sözlükteki mülteci tanımı ise: “İrkı, dini, milliyeti, belirli bir sosyal gruba üyeliği veya siyasi görüşü nedeniyle geçerli bir zulüm korkusu sebebiyle vatandaşı bulunduğu ülke dışında olan ve bu korku sebebiyle o ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi” şeklindedir (IOM, 2011, s.79-80).

2013 yılında yürürlüğe girmiş olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) mülteci kavramını şu şekilde tanımlamaktadır:

“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönmeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir” (YUKK, 2013).

1969 yılında imzalanan ve 1974 yılında yürürlüğe giren Afrika’daki Mülteci Problemlerinin Özgül İlkelerini Belirleyen Sözleşme veya Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) Mülteci Sözleşmesi’nin mülteci tanımı ise:

“Dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği veya vatandaşı olduğu ülkesinin bir bölümünde ya da bütününde kamu düzenini ciddi bir biçimde tehdit eden olaylar yüzünden, ülkesi dışında başka bir yere sığınmak için yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalan her insanı kapsar” şeklindedir (Birleşmiş Milletler (BM) Mülteciler Yüksek Komiserliği, 1997, s.52).

Mülteci kavramının haricinde yalnızca Türk hukukunda tanımlanmış olan şartlı mülteci kavramı bulunmaktadır. Türkiye’nin 1951 Mültecilerin Statüsünü Belirlemeye İlişkin Cenevre Sözleşmesi’ne koymuş olduğu coğrafi çekince*

---

* **Coğrafi Çekince:** 1951 yılında ilk imzalandığı sırada “1951 yılı ve öncesi Avrupa’da meydana gelen olaylar nedeniyle mültecileri korumaya yönelik” ifadeleri barındıran Cenevre Sözleşmesi, 1967 protokolü ile yeniden düzenlenmiş ve zaman sınırlaması ile coğrafi sınırlama kaldırılmıştır. Ancak daha önceden coğrafi sınırlama ile sözleşmeyi imzalamış olan ülkelere bu koşulu sürdürme hakkı verilmiştir. Cenevre Sözleşmesine 1961 yılında taraf olan Türkiye’de, 1967 protokolü ile gelen coğrafi kısıtlamayı kaldırmamış ve günümüze kadar muhafaza etmiştir.

sebebiyle mülteci statüsünü alma hakkı olmayan Avrupa Konseyi ülkeleri haricinde Türkiye'ye gelen kişilere verilebilen bir statüdür. YUKK madde 62/2' de şartlı mülteci kavramını şu şekilde tanımlamaktadır:

“Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sırasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye'de kalmasına izin verilir” (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013).

Sığınma veya eski ismiyle iltica kavramı ise bir şahsın, vatandaşı olduğu veya ikametinde bulunduğu devleti türlü baskılar veya ayrımcı legal soruşturmalar sebebiyle terk ederek, yabancı ülkeye, yabancı ülkelerin diplomatik temsilciliklerine, savaş gemilerine veyahut uçaklarına gitmesini ve gittiği devletin korumasını beklediğini belirtmektedir. Sığınma durumu ülkedeki savaşımlardan, baskılardan ve iç çatışmalardan kurtulmak amacıyla kaçarak toplu bir şekilde olabileceği gibi baskılar ve hakkındaki soruşturmalar nedeniyle bireysel olarak da gerçekleştirilebilir (Pazarcı, 2013, s.186).

Tanımlara bakıldığında sığınmacı ve mülteci kavramlarının neredeyse aynı tanımlara sahip olduğunu hatta bazı çalışmalarda birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Hâlbuki ikisi birbirinden farklı kelimelerdir ve farklı anlamlar taşımaktadırlar.

Sığınmacı, hukuki olarak mültecilik statüsü kazanabilecek olan fakat bulunduğu ülkede mülteci olarak kabul edilmeyen veya mültecilik başvurusu henüz sonuçlanmamış olan kişilerdir (Kıratlı, 2011, s.17). Buna göre; ülkesinden ayrılmış ve uluslararası anlaşmalarla özel statü hukuki koruma kazanmış olan kişilere mülteci denilirken, mülteci olarak uluslararası bir koruma arayan ancak statüsü henüz tanınmamış kişilere sığınmacı denilmektedir.

Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü'nün (UNCHR) yayınladığı zorunlu göç raporuna göre 2017 yılı içerisinde çatışma, işkence ve şiddet olayları sebebiyle yaşadığı yeri zorunlu olarak terk etmek zorunda kalan kişi sayısı 2,9 milyon artmıştır. Toplamda dünya genelinde göç etmek zorunda kalan kişi sayısının ise 68,5 milyona ulaştığını açıklamıştır. 68,5 milyon göçmenin yaklaşık 25,4 milyonu mülteci statüsünde, 3,1

milyonu ise sığınmacı statüsündedir. 40 milyonu ise ülkeleri içerisinde göçe zorlanan kişiler oluşturmaktadır. Yine aynı rapora göre 2014 yılından beri tüm ülkeler arasında en çok sığınmacı ağırlayan ülke ise Türkiye'dir (Euronews, 2018).

Mülteciler hakkındaki uluslararası düzenlemelere bakıldığında birtakım sözleşmelerin ve protokollerin var olduğu görülmektedir. Bunların en önemlisi 1951 yılında Cenevre'de imzalanmış ve 1954 yılında yürürlüğe girmiş olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi'dir. Bu sözleşmenin 12. Maddesine göre; "Her mültecinin bireysel statüsü, daimî ikametgâhının bulunduğu ülkenin yasalarına veya eğer daimî ikametgâhı yoksa bulunduğu ülkenin yasalarına tabidir." Yine aynı sözleşmenin 3. Maddesinde ise taraf devletlerin, mültecilere hiçbir ayırım yapmaksızın bu sözleşme hükümlerini uygulaması gerektiği belirtilmektedir. Mültecilere dair yapılmış bir diğer uluslararası düzenleme ise 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi'ne 1967'de yapılan ek protokoldür. Bu protokol ile 1951 sözleşmesindeki zamansal kısıtlama ortadan kaldırılmıştır. İltica ve sığınma hukukuna dair temel düzenlemeler de bu sözleşme ve protokol kapsamında ele alınmıştır (TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, 2010, s.10-19).

Türk yönetmeliğine bakıldığında 94/6169 sayılı "Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esasla Hakkında Yönetmelik" 2006 yılında Bakanlar Kurulunun kararı ile yapılan değişiklik sayesinde mevcut iltica uygulamasının AB sistemine paralellik sağlaması hedeflenmiştir. Ayrıca Türkiye, coğrafi kısıtlama serhi ile 1951 Cenevre Sözleşmesini de 1961 tarihinde kabul etmiştir. 1968 yılında ise coğrafi kısıtlama şartını koruyarak 1967 Protokolünü de Bakanlar Kurulunun kararı ile kabul etmiştir (TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, 2010, s.236-237).

Vatansız kelimesinin anlamı ise 1954 yılında imzalanan "Vatansız Kişilerin Hukuki Statüsüne İlişkin BM Sözleşmesi"nin birinci maddesine göre, "Kendi yasalarının işleyişi içinde hiçbir devlet tarafından vatandaş olarak sayılmayan kişi anlamına gelmektedir" (Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin BM Sözleşmesi, 1954). Buna göre, vatansız kişiler vatandaşlığın getirdiği haklardan, devletin sağladığı diplomatik korumadan, ikamet edilen devlette kalma hakkından ve seyahat etmesi durumunda ülkeye dönüş hakkından mahrum kişilerdir (IOM, 2011, s.95).

Vatansızlık durumu farklı yollarla ortaya çıkabilmektedir. Örnek olarak bir devletin bağımsızlığını kazandıktan sonra halkın tamamını vatandaşlıktan çıkararak, vatandaşlık haklarından yararlandırmaması veya bir devletin azınlık gruplarına vatandaşlık hakkı tanımaması örnek olarak verilebilir. Vatansız kişilerin çoğu zaman kimlikleri olmaz, bu sebeple de eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimleri engellenir, çalışma hakkından da yararlanamazlar. Ayrıca seçme ve seçilme hakkı da vatansız kişilerin sahip olmadığı haklardan biridir. Vatandaş statüsünde olmak, insan haklarından etkin bir şekilde yararlanabilmeye dair bir önkoşul olarak görülebilir ve topluma tamamen katılabilmenin yolu vatandaş statüsüne sahip olmaktan geçmektedir. Günümüzde dünya üzerinde yaklaşık olarak 12 milyon vatansız insan bulunmaktadır (UNHCR, <https://www.unhcr.org/tr/vatansiz-kisiler>).

Peki, göçmen kime denilmektedir? IOM'un yayınladığı sözlüğe göre göçmen teriminin uluslararası düzeyde, evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı bulunmamaktadır. BM göçmenleri gönüllü veya istemsiz, göçmek için kullanılan düzenli veya düzensiz olması fark etmeden kendi ülkesi dışında bir yıldan uzun bir süredir ikamet eden birey şeklinde tanımlamaktadır. Böyle bir tanım dahilinde, turistler ve iş adamları gibi daha kısa süre yolculuk yapan kişiler göçmen statüsünde yer almamaktadırlar. Ancak bunun haricinde, tarım ürünlerini ekmek ve toplamak için kısa süreliğine seyahat eden tarım işçileri kısa süreli göçmen olarak değerlendirilmektedir (IOM, 2011, s.61-62). TDK'ya göre ise göçmen şu şekilde tanımlanmaktadır: “Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden kimse, muhacir” (<http://sozluk.gov.tr/>). IOM ve TDK'nın tanımlamalarından yola çıkarak göçmen terimi için kısaca göç hareketini gerçekleştiren kişi veya topluluk diyebiliriz.

Türkiye özelinde bakıldığında zaman ise 26 Eylül 2006 yılında Resmî Gazete'de yayımlanan 5543 sayılı İskân Kanuna göre ise; “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye'ye gelmiş olan yabancılara” göçmen denilmektedir. Aynı kanunun 4. Maddesine göre ise; “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancılar ile Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı bulunup da sınır dışı edilenler ve güvenlik bakımından Türkiye'ye gelmeleri uygun görülmeyenler göçmen olarak kabul edilmemektedir” (İskân Kanunu, 2006).

Bunun haricinde yine 5543 sayılı İskân Kanununda serbest göçmen, iskânlı göçmen, münferit göçmen, toplu göçmen kavramları da bulunmaktadır.

- i) **Serbest Göçmen:** “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye’ye gelip, devlet eliyle iskân edilmelerine istememek şartıyla yurda kabul edilenlerdir.”
- ii) **İskânlı Göçmen:** “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup özel kanunlarla yurtdışından getirilen ve bu kanun hükümlerine göre taşınmaz mal verilerek iskânları sağlananlardır.”
- iii) **Münferit Göçmen:** “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yurdumuza yerleşmek amacıyla bir aile olarak gelenlerdir.”
- iv) **Toplu Göçmen:** “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, iki ülke arasında yapılan anlaşmaya göre yurdumuza yerleşmek amacıyla toplu olarak gelen ailelerdir” (İskân Kanunu, 2006).

Bazı analistler, göçmenlik teriminin artık terk edilmesi gerektiğini belirtmektedirler. 19. ve 20. yüzyıllarda göç kavramı bir devletten bir diğer devlete kalıcı bir şekilde yer değiştirme olarak düşünülmekteydi. Oysaki 21. yüzyılda durumun böyle olmadığı savunulmaktadır. 21. yüzyılda gelişen ulaşım koşulları ve teknoloji artık insanların sınır ötesini düşünmesini sağlamış, göç etmek, sınırların ötesine geçmek insanlar için artık kolaylaşmış ve normal hale gelmiştir. Yer değiştirme hareketleri, 19. ve 20. yüzyıldaki nedenlerle sınırlı kalmamıştır. Çalışma, evlenme ve yaşam biçimi hedefleriyle yapılan yer değişimleri de gün geçtikçe önemini arttırmaktadır. Bu sebepler sonucunda da küreselleşme ile gelinmiş olunan noktada göç kavramının yerine küresel hareketlilik kavramının kullanılması gerektiği savunulmaktadır (Castles, 2008, s.2).

1.3. Mübadele ve Mübadil Kavramları

Neredeyse göç kavramıyla özdeşleşmiş olan mübadele terimi, köken olarak Arapça bedel kelimesinden gelmektedir. Osmanlıca-Türkçe sözlüklerde ise bu terim şu şekilde tanımlanmaktadır: “Değiş tokuş, bir şeyin başka bir şeyle değiştirilmesi.” (Bolcan, t.y., s.17). Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğüne baktığımız da ise mübadele kavramı için “Bir şeyin diğer bir şeyle değiştirilmesi” tanımı yapılmıştır (Altay, 1983, s.314).

İki veya daha fazla devletin aralarında imzalanan bir protokol aracılığıyla, coğrafyası, zaman sınırlaması, hukuki boyutu, göç yolları ile araçları, taşınmazlar hakkındaki durumun belirli kriterlere bağlanmış bir biçimde uygulandığı ve bunların uluslararası bir komisyon aracılığıyla yürütülen ve denetlenen; göç ettirilen kişilerin ırk, din, dil gibi birtakım özelliklerinin daha önce belirlendiği, göç edilen yerlerin de daha önceden tespit edildiği; hatta göçmenler için yeme, içme, sağlık gibi ihtiyaçlarına yönelik olarak özel kuruluşların oluşturulduğu, sistematik ve birtakım kurallar dâhilinde gerçekleştirilen zorunlu nüfus hareketine mübadele denilmektedir. Mübadele denildiğinde akla ilk olarak 1923'te Türk ve Yunan halkları arasında gerçekleştirilen Zorunlu Nüfus Mübadelesi gelse de bu kavramın Türk tarihi açısından ilk örneği 19 Eylül 1913'te Osmanlı Devleti ile Bulgar Krallığı arasında imzalanan İstanbul Antlaşması ile görülmüştür. Bu anlaşmaya dâhil olan bir protokole bir madde eklenmiş ve buna göre ortak sınırın 15 kilometre içerisinde bulunan bölgede yaşayan Bulgarlar ve Müslüman halkın isteklerine bağlı olarak değişimi söz konusu olmuştur. Bu anlaşmaya Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine dek 48.570 Müslüman ve 46.764 Bulgar mübadele edilmiştir (Sepetçioğlu, 2014, s.53-54).

Türk tarihinde gerçekleşen ikinci mübadele örneği ise Lozan Barış Görüşmeleri esnasında ortaya çıkan ve 30 Ocak 1923 tarihinde Türkler ve Yunanlılar arasında imzalanmış olan Nüfus Mübadelesi Anlaşmasıdır. Bu anlaşmanın asıl hedefi Türkiye'de ve Yunanistan'da yaşayan azınlıkların durumunu yasal bir zemine oturtabilmektir. Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi konusu ikinci bölümde daha kapsamlı şekilde ele alınacaktır.

Mübadil kavramı sadece Türkçeye mahsus olduğundan, uluslararası göç terminolojisinde yeri olmadığından dolayı sınırlı sayıda çalışmalar karşımıza çıkmaktadır. Mübadelenin gerçekleştirildiği Yunanistan'da dahi mübadil kelimesinin karşılığı bulunmamaktadır. Mübadele ile gelmiş olan kişiler için mülteci tanımı yapılmaktadır. Uluslararası alanda da mübadil kelimesinin direkt olarak karşılığının bulunmamasından dolayı Türkiye'de bir çeviri problemi ortaya çıkarmaktadır. Genellikle mübadil kavramının yerine göçmen anlamındaki çok genel bir terim olan "emigrant" veya "immigrant" kelimeleri bazen de mülteci anlamına gelen "refugee" kelimesi kullanılmaktadır. Ancak bu terimler mübadele göçmenlerinin durumlarını tam olarak tanımlamak için yeterli olmamaktadır (Sepetçioğlu, 2014, s.59-63). Yunan araştırmacı Lambros Baltsiotis ise Yunanistan'da mübadil kavramının, Türklere karşı

yapılmış olan savaşta uğradıkları yenilgi sonunda Anadolu'dan gelen kişilere denildiğini belirtmektedir. Bu nedenle de Yunanistan'da bazı akademik çevrelerin literatüründe Anadolu "Kaybedilmiş" veya "Unutulmuş Topraklar" olarak adlandırılmaktadır (Baltsiotis, 2005, s.403).

Mübadil kelimesi TDK'ya göre ise "Başkasının yerine getirilmiş, mübadele edilmiş." şeklinde tanımlanmaktadır (<http://sozluk.gov.tr/>).

Zorunlu Nüfus Mübadelesi, İngilizce "Obligatory Population Exchange", Fransızca'da ise "Échange Obligatoire" karşılığını alırken bahsedilen olay ile tanımlamalarda bir paralellik olduğunu görmekteyiz. Ancak bu mübadeleden etkilenmiş olan mübadillerin İngilizce "Emigrant", Fransızca da ise "Émigrant" şeklinde tanımlanmaktadır. Fakat bu ifadelerin tam karşılığı göçmen kelimesidir. Göçmen teriminin tanımı ise daha önce yapmış olduğumuz gibi zorunlu veya gönüllü, iç ya da dış her türlü yer değiştirme hareketinden etkilenen kişi şeklindedir. Bu sebeple de mübadil kelimesinin uluslararası literatürde tam olarak karşılığının olmadığı söylenilebilir. Bu duruma neden olarak ise bu tür karşılıklı yer değiştirme hareketlerinin dünya göç tarihinde çok az örneğinin var olması gösterilebilir (Sepetçioğlu, 2014, s.62-63).

1.4. Adaptasyon ve Entegrasyon Kavramları

Adaptasyon kelimesi, biyoloji alanında uzun geçmişe sahip, yaşam sistemleri arasında uyumun nasıl sağlandığına değinen bir kavramdır. Adaptasyon aynı zamanda insan ve kültürel ekolojide sosyal birimler ve çevreleri arasındaki etkileşimin özelliklerini belirtmek için de kullanılmaktadır (Hallén, Johanson ve Seyed-Mohamed, 1991, s.29-30). TDK ise adaptasyon kelimesi için, "uyarlama" şeklinde kısa bir tanım yapmıştır (<http://sozluk.gov.tr/>).

Adaptasyon, değişim fikrine ve değişim ile sonuçlanmış olan durumlara işaret ederek, değişim sürecini veya neticelerini işaret edip etmemesine bağlı olarak hem dinamik hem de statik bir kavramdır. Bu kavram genel olarak, bir durumdan başka bir diğer duruma geçmeyi ifade etmektedir. Kültürlerarası adaptasyon ifadesi ise, kendi kültürünün dışındaki bir başka yabancı kültüre uyum sağlama ve o yabancı kültürün üyeleriyle anlaşabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Kültürlerarası adaptasyon

becerisi ise, modern ve değişken olaylarda özellikle uluslararası ortamda çalışmak mecburiyetinde kalan şahısların gereksinim duyduğu davranışlardır (Karaeminoğulları, Doğan ve Bozkurt, 2009, s.332-33). Kültürlerarası adaptasyon yönünden başarılı olmuş bir şahsın davranışları genellikle saygılı, sabırlı, meraklı, açık, ilgili, esnek, empati kurabilen, motive olabilme, belirsizliğe karşı tolerans gösterebilme şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Fantini, 2000, s.28).

Göçmenlerin buldukları ülkelerde yaşadıkları problemler ve bu ülkeyle birleşmeleri sırasında yapılan çalışmalar için, başlarda göçmenlerin bir parçası oldukları topluluğa uyum sağlaması anlamına gelen adaptasyon kelimesi kullanılmıştır. Günümüzde de göçmenlerin girmiş oldukları yeni kültüre sağlamaya çalıştıkları uyum ile birlikte etnik kültürlerini de devam ettirmeleri manasına gelen entegrasyon kelimesi kullanılmaktadır. nk bir ülke toprakları içerisinde var olan bu kültürel gruplar ile kurulmuş olan iletişim de bir kültürlerarası özellik niteliğindedir (Kartari, 2006, s.12).

Entegrasyon kavramı ise IOM'un hazırlamış olduğu sözlükte göçmenlerin hem birey hem de grup şeklinde topluma kabul edilme süreci olarak tanımlanmaktadır. Sözlük kelimenin her ülkede farklı olarak kullanıldığının ve anlaşıldığını da belirtmiştir. Genel olarak göçmenler ile ev sahibi toplumlar arasında iki taraflı bir adaptasyon süreci anlamına gelirken, ev sahibi toplumların göçmenleri kabul etme aşamasındaki koşullar, ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Ayrıca entegrasyon mutlak kalıcı bir yerleşim anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte entegrasyon kavramı, göçmenlerin ve ev sahibi toplulukların birbirlerinin haklarına ve yükümlülüklerine saygı gösterilmesine, göçmenler ile ev sahibi toplumları ortak bir hedef için bir araya getirmiş olan temel değerler dizisinin tanımlanmasına ve bunların korunmasına dair özellikleri işaret etmektedir (IOM, 2011, s.51). TDK ise entegrasyon kelimesi için bütünleşme, uyum şeklinde kısa bir tanımlamada bulunmuştur (<http://sozluk.gov.tr/>). Alman kaynaklarında entegrasyon kavramı bir bütünü tekrardan oluşturma veya inşa etmek olarak tanımlanırken buna karşılık Türk kaynaklarında entegrasyon kavramının tanımı genellikle bir bütünün parçaları arasındaki uyum şeklinindedir (Haksever, 2014, s.20).

Kadir Turan'ın, "Almanya'da Türk Olmak" isimli kitabında ise entegrasyon şekilde tanımlanmaktadır:

"Entegrasyon veya bütünleşme; kendi başına buyruk ve parçalar halindeki öğelerin birleşerek kaynaşması, birleşik bir bütünlük oluşturması sürecidir. Ancak, bir topluluk ya da çeşitli sosyal gruplar bir araya gelip, toplumsal bir birliğe doğru yönelmiş bir düzenek

meydana getiriyorsa ve bu düzeneğin bir üyesi olmak yolunda ilerliyorlarsa, bu sürece entegrasyon denilmektedir” (Turan, 1997, s.23).

Sosyoloji sözlüğüne baktığımızda da entegrasyon için bir yandan sistemin bozulmasını kolektif bir biçimde önleyen, bir diğer yandan ise sistemin birlik olarak yürümesini sağlamak için iş birliği içerisinde olan bir sistemin birimlerinin ilişki biçimleri olarak tanımlanmaktadır ve eş anlamlısı olarak konsensüs gösterilmektedir (Marshall, 1999, s.201).

Entegrasyon, farklı kültürlere sahip olan bireylerin bu farklılıklarını koruyarak, içerisinde oldukları diğer kültürlerden de etkilenecek bir bütün halinde yaşamalarıdır. Entegrasyon sayesinde bir ülkede veya bir toplum içerisinde kültürel dengenin korunması hedeflenmektedir. Entegrasyon ile kişilerin farklı değerlerinin ortak noktaları bir araya getirilerek, aynı toplumda barış içinde yaşam sağlanmaktadır. Entegrasyon kavramını, ilk olarak Robert E. Park ile Ernest Burgess asimilasyon olgusunu eleştirmek amacıyla kullanmışlardır. Park ve Burgess için entegrasyon, bir grubun bir diğer grup içerisinde erimesi değil, toplumdaki bireylerin birbirlerini daha yakından, daha iyi bir şekilde tanınması, birbirlerinin deneyimlerine, duygu ve tavırlarına daha bilindik hale gelerek, tek bir kültürel yaşamda bir arada olmalarıdır (Demirağ ve Kakışım, 2018, s.133).

Bu konu ile alakalı çok fazla sayıda eseri bulunan sosyolog Friedrich Heckmann entegrasyon kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “Genel olarak entegrasyon yeni bir toplumsal grubun mevcut sosyal yapılar ile topluma kazandırılmaları, ayrıca bu süreçte nasıl ve ne şekilde hazırdaki grubun sosyo-ekonomik, yasal ve kültürel ilişkilerine dahil edileceğini ifade eder” (Haksever, 2014, s.22).

Hartmut Esser’e göre ise sosyal hayatta iki değişken uyum boyutu bulunmaktadır. Bunların ilki sistem entegrasyonu, ikincisi ise sosyal entegrasyondur. Sistem entegrasyonunda topluluğun bir bütün olarak bütünleşmesi konusunu ele alınırken, sosyal entegrasyon sisteme giren aktörleri ele almaktadır. Alman sosyologlar ise yaptıkları çalışmalar sonucunda entegrasyonun dört farklı çeşidinden bahsetmektedir. Bunlar;

- i) **Yapısal Entegrasyon:** Esas olarak entegrasyonun, içerisine girilecek olan hedef gruba, esas gelenekleri seviyesinde ait olabilme pozisyonunu

kazanabilmeyi ifade eder. Ekonomi, eğitim ve konut bu esas gelenekler içerisinde. Kısacası toplumun temel taşları olan iş hayatı, ekonomi, sosyal yaşam, eğitim, sağlık ve politika alanlarına göçmenlerin de dâhil olmalarıdır.

- ii) **Kültürel Entegrasyon:** Toplum içerisinde bir birlikteliğin oluşturulabilmesi için göçmenlerin bir eğitim süreci ve sosyal süreç geçirmeleri zorunluluğu bulunmaktadır. Bu bağlamda, kültürel entegrasyon göçmenlerin bazı davranışsal değişimleri gerçekleştirmesi gerektiğinden bahsetmektedir.
- iii) **Sosyal Entegrasyon:** Göçmenlerin bir toplumda aidiyet hissini kazanabilmesi için kendisinin sosyalleşmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Göçmenin, sosyal ilişkiler kurarak ve boş zamanlarında gerçekleştireceği aktiviteler ile sağlayacağı sosyal bağlantılar sonucunda daha kolay bir şekilde topluma uyum sağlayacağı savunulmaktadır.
- iv) **Özdeşleşme Entegrasyonu:** Bu entegrasyon türüne göre, bulunulan konum ile birlikte göçmenin kendisini özdeşleştirmeye hazır durumda hissetmesi, toplum tarafından aidiyet duygusunun ve benimseme duygusunun gelişmesi ile beraber göçmenin topluma katılımı ile gerçekleşebilmektedir. (Haksever, 2014, s.22-24).

Entegrasyon konusuyla ilgili çalışmaların gelişmesi göçlerin sürekli artarak devam etmesiyle doğru orantılı olmuştur. Avrupa ülkelerinin göç alımlarına birtakım kısıtlamalar getirmiş olmasına rağmen bu kısıtlamalar işçi göçlerinin yaşanmasını engellememiştir. Göç etmiş olan işçiler aile birleşimi yoluyla veyahut yasadışı yollarla Avrupa'ya göç durumunu devam ettirmişlerdir. Göçmenlerin çok azı kendi memleketlerine dönmüş, büyük bir kısmı ise buldukları ülkeden dönmek yerine eşlerini, çocuklarını yanlarına almayı tercih etmişlerdir. Böylece bir gün dönecekleri fikri ile geldikleri ülkelere ailelerini de yanlarına alarak kalıcı olarak yerleşmişlerdir. Bu kalıcılık durumunu aldıkları mülklerle ve vatandaşlıkla da sağlamlaştırmalarının üzerine bu göçmenlerin geçici olmadıkları anlaşılınca ekonomistler, sosyologlar, psikologlar ve siyaset bilimciler için göç olgusunun incelenecek ve çalışılacak başka bir alan olarak entegrasyon olgusu ortaya çıkmıştır (Şahin, 2010, s.104).

Göçmenlerin farklı kültürler içerisinde, kendi değerlerini koruyabilmek ve girmiş oldukları yeni toplum içerisindeki bireylerle birlikte yaşayabilmek için entegrasyonun zorunlu bir yol olduğunu söyleyebiliriz. Ancak göçmenlerin dini kimi zaman entegrasyon konusunda sorunlar oluşturmaktadır. Göçmenlerin mensup oldukları dine bağlı oluşları, gittikleri ülkelerde çoğunlukla farklı dinin kabul görmesi iki taraf arasında dini çatışmalar yaratabilmektedir.

ABD’de, göçmenlerin dini çoğunlukla entegrasyon için bir köprü olarak görülürken, laik Avrupa toplumlarında göçmen dininin çok daha az olumlu olarak kabul edildiğini; hatta kimi zaman göçmen dininin Avrupa toplumlarına entegrasyonunun önünde bir engel olarak görüldüğü söylenebilir (Frederiks ve Nagy, 2016, s.14).

Mültecilerin Amerikan toplumuna entegrasyonu ile ilgili olarak düzenlenen yeniden yerleşim programında sunulan raporda şunlar denilmektedir:

“Amerikan entegrasyon kavramı asimilasyon demek değildir. Yeni gelen göçmenleri giydirmekten ideolojiye kadar her şeyde yeniden şekillendirme demektir. Daha ziyade, uzun bir karşılıklı alıp-verme sürecidir. Sosyal birliğin çerçevesi içerisinde kültürel bir farklılaşma, zamana ve sosyal koşullara göre değişen hareketli bir uygunluk dengesidir.” (Frederiks ve Nagy, 2016, s.73).

Entegrasyon teorileri Herbert Spencer ve Emile Durkheim’in çalışmalarında da kendine yer bulmuştur. Herbert Spencer toplumun evrim süreci ve insanlardaki farklılıkların artması sonucunda farklı tiplerde entegrasyon biçimlerinin ortaya çıktığını savunmuştur. Spencer için entegrasyon, göçmenler ile ev sahipleri arasındaki çift yönlü bir uyum sürecidir. Emile Durkheim ise, Spencer’in insanlardaki farklılaşmaya yönelik yaptığı çalışmaları bir sosyal entegrasyon modeline dönüştürerek açıklamıştır. Durkheim esas olarak “İyi işleyen bir toplumda entegrasyon farklılıkların ve bireyselliğin baskın olduğu bir düzende nasıl mümkün olur?” sorusuna cevap aramıştır. Geliştirdiği entegrasyon teorisinin yanında, toplumsal kaynaşma, uyum ve çözümsüzlük ile alakalı çalışmaları daha sonra yapılmış ve yapılacak olan araştırmalar için temel oluşturmuştur. Entegrasyon teorileri hakkında önemli çalışmaları bulunan bir diğer önemli isim ise Talcott Parsons’tır. Entegrasyon çalışmalarını büyük ölçüde etkilemiş olan Parsons, toplumsal düzen konusu hakkında toplumsal sistemin alt sistemlerini belirlemiş ve sistemler arasındaki denge üzerinde yoğunlaşmıştır. Durkheim ve Freud’un görüşlerini merkeze alıp onları harmanlayarak yaptırımlar

ve kurumsallaşma gibi süreçleri, değer yönelimlerini içselleştirerek toplumsal sistemin kurulması ve entegrasyon mekanizmaları üzerine çalışmıştır (Barın, 2019, s.63-65).

İKİNCİ BÖLÜM: MÜBADELENİN TARİHSEL SÜRECİ

2.1. Lozan Barış Konferansı'na Kadar Olan Süreçte Türk-Yunan İlişkileri

2.1.1. Megali İdea Düşüncesi

Megali İdea; Yunancada “Büyük Ülkü”, “Büyük Fikir” anlamlarını taşımaktadır. Yunan milliyetçiliğinin temel çerçevesi olarak belirlenen Megali İdea esasen 1798'den sonra bu hedef peşinde koşan Yunanlıların irredantist politikalarının bir aracıdır. Bu fikir Büyük Yunanistan'ın Yunanlık ismi altında bir “Kültür İmparatorluğu” olarak kurulması amacıyla ortaya çıkmıştır. Yunanlıların bu düşüncesi İstanbul'un merkezi olduğu Bizans-Yunan İmparatorluğu'nun canlandırılması ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun topraklarının Yunan Krallığı'na eklenmesi amacına yöneliktir (Kalelioğlu, 2008, s.108).

Türk tarihinde Megali İdea, İstanbul'un başkenti olduğu tarihsel Bizans İmparatorluğu'nu en geniş sınırlarına tekrar kavuşturmak ve büyük bir Yunanistan kurmak olarak değerlendirilirken, Yunan tarihinde ise Megali İdea fikrinin halka ortak bir Yunan kimliği sunduğu ve böylelikle ulusal bilinci güçlendirdiği ifade edilmektedir. Bu düşünceye göre de Megali İdea fikrini savunanlar Yunanlıların kendi kendilerine yetebileceğini ilan etmişler ve bir milli görev sunmuşlardır. Bu görev ise, “doğunun uygarlaştırılması ve aynı anda Helenleştirilmesidir (Yunanlaştırılmasıdır)” (Erdem, 2013, s.64).

1821-1829 Yunan Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra Yunan Krallığının kurulması ile Megali İdea'ya olan özlem artmıştır. Yunanistan kuruluşundan sonra, fakir ve bir süre sonra da Batılı ülkelerin unutmuş olduğu bir devlet oldu. Bu hal Yunan Krallığının yönünü Osmanlı devleti içerisinde yaşayan ve zengin olan Rumlara doğrultmasına yol açtı. Bunun yanında Osmanlı Devleti'ndeki Rumlar da Yunan Krallığı ile bir bağ kurmak istiyorlardı. Yunan Krallığının kalkınabilmesinin tek yolu soydaşlarının yoğun olduğu zengin bölgeleri kendi sınırları içerisine alıp, topraklarını genişletmek olarak görülüyordu. Bu hedef ilk kez 1844'te Dışişleri Bakanı İoannis Kolettis'in Yunan Meclisinde yaptığı konuşmada dile getirilmiştir (Fırat, 2014, s.180). Kolettis bu konuşmasında şunları ifade etmiştir;

“Yunanistan Krallığı, Yunanistan değildir. Yunanistan’ın sadece bir parçası, en küçük, en yoksul bir parçasıdır. Yunanlılar, sadece krallık içinde oturanlar değildir, aynı zamanda Yanya’da ya da Selanik’te, Serez’de ya da Edirne’de, İstanbul’da ya da Trabzon’da, Girit ya da Sisam Adası’nda, Yunan tarihine ya da Yunan ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar da Yunanlıdır. Helenizm’in iki büyük merkezi vardır: Krallığın başkenti Atina’dır. İstanbul (Konstantinopolis) büyük başkent, bütün Yunanlıların kenti, düşü, umududur.” (Smith, 2002, s.17).

1864 Anayasası’nda da yeni Kral I. George’a verilen “Helenlerin Kralı” unvanıyla Büyük Yunanistan fikri simge haline getirilmiştir (Smith, 2002, s.17). Böylece Megali İdea düşüncesi Yunan halkının varoluş sebebi olarak ortaya konmuş ve aynı zamanda o dönemde yaşayan ve sonrasında yaşamış olan Yunan siyasetçiler için de bir politika malzemesi haline gelmiştir (Ntokme, 2010, s.413).

2.1.2. Filiki Eterya* Cemiyeti ve Faaliyetleri

1814’te Filiki Eterya’nın kuruluşundan önce de bu örgüte örnek olabilecek bazı kuruluşların olduğu bilinmektedir. 1800’lü yılların başlarında çok fazla sayıda gizli örgüt kurulmuştur. Yunanistan’ın bağımsızlığı için kurulan ilk örgüt, 1796 yılında şair Rigas Feraios önderliğinde Türklere karşı Hristiyanları bir arada toplayabilmek amacıyla Viyana’da kurulmuş olan Bonu Kuzinos’tur. Bu örgüt Megali İdea’nın hedeflerini gerçekleştirmeyi kendine görev olarak görmüştür (Kürşad, Altan ve Egeli, 1978, s.38-40). Rigas, büyük ölçüde Fransız Devrimi’nin etkisinde kalmış ve bu nedenle gazetelerde Fransız yanlısı yazılar yazmıştır. 18. yüzyılın sonlarında, Osmanlı Devleti’nin Avusturya ve Rusya ile iyi ilişkiler içerisinde olması Yunan halkını Fransızlardan umut etmeye itmiştir. Rigas, Napolyon’a yazmış olduğu mektubunda tüm Helenlerin adına yazdığını söylemiş ve Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak için Napolyon’dan yardım istemiştir. 1798 yılında ise Rigas, Avusturya polisi tarafından yakalanarak Osmanlı Devleti’ne teslim edilmiş ve idam edilmiştir. Ancak Rigas’ın idam edilmesi Yunan halkının bağımsızlık düşüncesini törpülememiş aksine daha da güçlendirmiş ve Rigas bağımsızlık yolunda ölen bir kahraman olarak görülmüştür (Özdemir ve Çiydem, 2017, s.29-30).

---

* **Filiki Eterya:** Örgüte verilen bu isim esasen “Filiki” ve “Eterya” kelimelerinden oluşmuştur. Sözlük anlamına bakıldığında “Filiki” arkadaşça, dostça ile tanımlanırken; “Eterya” ise ortaklık, beraberlik, birlik anlamlarını taşımaktadır.

Rusya ise söz konusu dönemde Balkanlarda kendisine yardımcı olabilecek milletin Rumlar olduğunun farkındaydı. Bunun temel sebebi ise her iki milletin de Ortodoks mezhebinden olması idi. Rusya'nın dünya devleti olabilmesi için Akdeniz'e inmesi gerekmekteydi ve bunu gerçekleştirebilmesinin yolu da Balkanlarda ve Türk boğazlarında hâkimiyetinin bulunmasıydı. Bu büyük hedefi için de Rumların yardımına ihtiyaç duymaktaydı. Rus Çarı I. Petro yazmış olduğu vasiyetnamesinde Rumlar hakkındaki yürütülmesi gereken siyaseti şu şekilde belirtmiştir:

“Macaristan'a, Türkiye'ye ve Polonya'nın güneyine yayılmış bulunan ve dini bakımdan da birlik arz etmeyen veya tarikatlara ayrılan Yunanlılar üzerinde dinin üstün nüfuzundan faydalanmalı, bütün aldatıcı yollarla onları kendimize bağlamalı, onların hamisi olarak tanınmalı ve ruhani bir üstünlük unvanı kazanmalıyız. Bu bahane ve onların vasıtasıyla Türkiye, hâkimiyet altına alınacaktır. Ne kendi kuvvetleriyle ve ne de siyasi bağlantıları ile artık tutunamayacak ve kendiliğinden boyunduruk altına girecektir.” (Turan, 2014, s.340-341).

I. Petro'nun vasiyeti üzerine Rusya'nın öncelikle Osmanlı Devleti'ne karşı isyan çıkarmalarını sağlayacak bir örgüt oluşturması gerekiyordu. Bu düşüncenin sonunda da Rusya'nın da desteği ile Filiki Eteryay Cemiyeti kurulmuştur (Turan, 2014, s.341).

Filiki Eteryay Cemiyeti, 1814 yılında Rusya'nın liman şehirlerinden biri olan Odessa'da Emanoil Ksanthos, Nikolas Skufas ve Athanasios Chakalof tarafından kurulmuştur. Bu örgüt, bu üç ismin aralarında birbirlerine verdikleri yemin ile faaliyete girmiştir. Bu ettikleri yemin ise şu sözlerle sonlanmaktadır:

“Yemin ederiz ki; Vatanımızın kurtuluşu müstevlirlerle bizim aramızdaki uzlaşma ateş ve demirden öteye geçemez. Vatanımızın istiklaline kavuşması için yegâne çare Türklerle savaştır; Onlarla uzlaşma unsuru aramızda sadece ateş ve demirden ibarettir. Kutsal görevi ifa etmek borcumuzdur. Bu görevi reddederek kaçanlar, görevini kötüye kullanarak hainlik edenlerimizin, isimleri halkımız ve ulusumuzca lanetlenmiş olarak anılsın ve kanı bir şarap misali akarak, vücudu gömülmeye değer olmadan vahşi hayvanlara yem olmasına bütün varlığımızla yemin ederiz” (Kürşad ve diğerleri, 1978, s.43-45).

Örgütün kurucularının ettikleri yemine bakıldığında da Yunan halkının Türk halkını düşman olarak gördüğü, muhakkak Osmanlı Devleti himayesinden ayrılmaları ve eski Bizans İmparatorluğu'nun kurulması gerektiği düşüncesine sahip olduğu, gerekirse bunu gerçekleştirmek adına herhangi bir savaştan kaçmayacaklarının vurgulandığı görülmektedir.

Örgütün gizliliğine büyük önem verilmesinden ötürü, bu örgütün başında kimin olduğu büyük bir sır gibi saklanmış, ancak bu saklanan kişinin Rus Çarı I. Alexandr olduğu gizli bir şekilde cemiyet üyeleri arasında yayılmıştır. Dışarıya karşı çarın adının duyulmaması amacı ile de Çarın yaveri Alexandr İpsilandi örgütün başına getirilmiştir. Bunun sonucunda İpsilandi'nin tamamen bir aracı görevi gördüğünü söyleyebiliriz (Günay, 2005, s.274). Bu örgütün esas amacı ise; İstanbul başkentli bir Yunan devleti kurabilmek adına Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan etmektir. Bu da aslında Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulması anlamına gelmektedir. Filiki Eteryaya cemiyeti kurulduğu dönemde beklediği başarıyı yakalayamamış, 1814-1816 yılları arasında sadece otuz üye edinebilmiştir. Zengin Rumlar bu cemiyete katılmakta ve para yardımında bulunma konularında büyük bir çekimserlik yaşamaktaydılar (Jelavich, 2013, s.230).

Filiki Eteryaya Cemiyeti kurulurken Megali İdea'nın hedefleri cemiyet için ana hedefler olarak belirlenmiş ve cemiyetin kuruluşunda hazırlanmış olan programa eklenmiştir. Bu hedefler şunlardır:

- i) Yunan milletinin tam istiklalinin temini,
- ii) Batı Trakya ve Selanik'in Yunanistan'a ilhakı,
- iii) Ege Adaları'nın Yunanistan'a ilhakı,
- iv) Oniki Ada'nın Yunanistan'a ilhakı,
- v) Girit Adası'nın Yunanistan'a ilhakı,
- vi) Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhakı,
- vii) Pontus Rum Hükümetinin kurulması,
- viii) Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı,
- ix) İmroz ve Bozcaada'nın Yunanistan'a ilhakı,
- x) İstanbul'un işgal edilerek Doğu Roma İmparatorluğu'nun ihyası" (Kalelioğlu, 2008, s.108-109).

Zaman geçtikçe örgüt içerisinde farklı bölgelerde yeni kollar kurulması gerektiği kararlaştırılmıştır. Petersburg ve Bükreş kolları 1818 yılında, İstanbul kolu ise 1819 yılında patrikhane etrafında "Etniki Kasa" adıyla açılmıştır. Bu karara göre diğer kollar ve başkanları şu şekilde düzenlenmiştir:

- i) Georgakis Olimpios-Sırbistan,
- ii) Anagnostopulos ve Sekeris-Bessarabya,
- iii) Levendis, Gaçoz, Negrıs ve Penedegas-Egemonya,
- iv) Badikyotis, Belkos ve Hacı Mihali-Bulgaristan (Kürşad ve diğerleri, 1978, s.47-48).

Kısa bir zaman içerisinde de örgütün Osmanlı Devleti sınırları içerisinde birçok şubesi açılmıştır. Özellikle İstanbul, İzmir, Bükreş, Yaş ve Yanya gibi önemli yerlerde açılan şubeler örgüte yeni üyeler kazandırmak için epey çalışılmış ve örgütün hızlıca büyümesi sağlanmıştır. Örgütün kurucuları Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Moskova, Viyana, Paris gibi önemli şehirlerde de dolaşarak üyelerini arttırmayı hedeflemişlerdir. Bu örgütün üyelerinin %54'ü tüccarlardan, %13'ü doktor ve avukatlardan, %12'si esnaflardan, %10'u Hristiyan din adamlarından, %9'u klefle* ve %12'si köylü ve zanaatkârlardan oluşmaktaydı (Günay, 2005, s.274-275). Örgüte yeni üyeler katılırken ise etmeleri gereken bir “Büyük Yemin” bulunmaktaydı. Bu yemin şu şekildeydi:

“Kutsal ve perişan vatanım, senin ruhani ismin için ant içiyorum. Uzun dönemli sıkıntıların ve perişan haldeki çocuklarınca uzun yıllardır saklanan mahkûmiyet altındaki halkının acı gözyaşları üzerine ant içiyorum. Bütün benliğimi sana adıyorum. Bundan böyle, düşüncelerimin sebebi ve tek amacı sen olacaksın. İsmi bütün hareketlerimin rehberi olacak ve mutluluğun çabalarımın ödülü olacaktır. Tek bir an için bile sıkıntılarına ilgisiz kalır veya yükümlülüğümü yerine getirmezsem eğer, ilahi adalet hakkaniyet yıldırımlarını başıma yağdırsın, atalarımın bana kalan adımı yok olsun, kişiliğim yoldaşlarım tarafından lanetlensin ve ölümüm günahımın kaçınılmaz cezası ve ödülü olsun ki ben üyeliğimle Eteryaya'nın saflığına hâlel getirmeyeyim” (Frangos, 1973, s.99-100).

Bu cemiyetin dış bağlantılarına baktığımızda ise başta Fener Rum Patrikhanesi olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğundaki bazı devlet adamları (Divan-ı Hümayunun Başkâtibi Halet Efendi) ile Rusya ve Fransa'nın da desteğini aldığını görmekteyiz.

Örgütün faaliyetlerini incelediğimizde ise başta Buğdan, Girit ve Mora olmak üzere birçok ayaklanmada ve isyanda yer aldığını söyleyebiliriz. Filiki Eteryaya'nın içerisinde yer aldığı bu isyanlar bir diğer başlık olan Yunan İsyancıları ve Yunanistan'ın Bağımsızlığını Kazanması kısmında daha geniş olarak ele alınacaktır.

Megali İdea'yı gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş olan bu Filiki Eteryaya yerine, Etniki Eteryaya tabirinin de kullanıldığını Türkçe kaynaklarda görmekteyiz. Ancak 1814'ten beri farklı şekillerde devam eden bu kuruluşun Filiki Eteryaya olduğu Yunan kaynaklarında belirtilmektedir. Etniki Eteryaya ise Mayıs 1894 yılında Atina'da Yunan ordusunun içerisinde kurulmuş ve Girit ihtilali ile Bulgarlara karşı Makedonya müdafaasını manen ve madden desteklemiş, bu görevleri yerine getirmesinin ardından ise dağılmıştır. Bu bağlamda Filiki Eteryaya cemiyeti ile Etniki Eteryaya cemiyetini karıştırmamak gerekmektedir (Kürşad ve diğerleri, 1978, s.54).

---

* **Klefle:** Eşkya ve kolcu anlamlarını taşımaktadır.

2.1.3. Yunan İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığını Kazanması

1821 Yunan İsyanı, esasen Avrupa ülkelerinin ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı takındıkları tutum ve izledikleri politikaları ortaya çıkaran önemli bir örnektir. İsyanın neredeyse her aşamasında Avrupa devletlerinin varlığı görülmektedir. Avrupalı devletlerin bu tutumunda meselenin Rumların haklarından ibaret olmadığı, esas sorunun Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve kendi aralarında bölüşmek olduğu söylenilebilir. Bu isteklerinde başarılı oldukları da görülmektedir. 1832 yılında Yunanlıların 1908 yılında Bulgarların ve diğer Balkan topluluklarının bağımsızlık kazanması Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini hızlandırmıştır.

Yunanlıların kendi bağımsızlıkları için gerçekleştirdikleri isyanı hazırlayan pek çok sebep bulunmaktadır. Bunların başında Osmanlı Devleti'nin hoşgörülü yönetim şeklinin geldiğini söyleyebiliriz. Rumlar, en başından itibaren Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışına göre her türlü dini özgürlüklere sahiplerdi ve Mora ile diğer topraklar da alındıkça oralarda da bu özgürlük devam etmiştir. Bu yönetim şekli, zaman içerisinde Ortodoks kilisesinin, Rum halkı üzerindeki liderliğini gün geçtikçe arttırmasına neden olmuştur. Ayrıca patriklerin zaman içerisinde ayrıcalıklarının ve yetkilerinin arttırılmasına da Osmanlı Devleti engel olmamıştır. Bu yüzden de Rumların İsyanda Ortodoks kilisesinin büyük bir rolü olmuştur. Bu hoşgörülü tutum karşısında Rumların kendi edebiyat ve kültür eserlerini okudukça onları tekrardan eski kültürlerini canlandırmaya itmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu hoşgörülü yönetimi sonucunda Rumlar kendi köylerinde, kasabalarında her zaman kendi usulleri, gelenekleri doğrultusunda kendi kendilerini yönetmişler, yerel yönetimlerinde de Hristiyan din adamları aktif bir rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışının dışında dış güçler de Rumların ayaklanma sürecini hızlandırmıştır. Özellikle Rusya'nın yönlendirmeleri de Rumların bağımsızlık isteklerini arttırmıştır. Rusya ilk olarak, Mora ile ilgilenmiş 1770 yılında oradaki Rumların ayaklanmasını sağlamış ve bu ayaklanma üç ay kadar sürmüştür (Armaoğlu, 1997, s.166-169).

Yunanistan'ın bağımsızlığı için uğraşan Rusya, 1815 yılında gerçekleşen Viyana Kongresi'nden güçlü bir şekilde çıkınca, Rumların bağımsızlık isteklerini ortaya çıkarmış ve 1821'de Mora'da başlamış olan ayaklanmada büyük rol oynamıştır. İngiltere ise önceleri Osmanlı Devleti'nin topraklarının bütünlüğünü savunurken,

bundan sonra kurulacak olan bağımsız Yunanistan'ın Rus himayesine girmesini engelleyebilmek ve Rumların kendilerine minnet duygusu besleyerek yeni kurulacak olan bağımsız devlet üzerindeki etkisini arttırmayı hedeflemiştir. Bu sebeple de Yunan bağımsızlığını desteklemeye başlamıştır (Sander, 2013, s.298-299).

Selahattin Salıxık ise yazmış olduğu Türk Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik'i Eterya isimli kitabında Yunan isyanının sebeplerini şu şekilde sıralamıştır:

- i) Fransız İhtilalinin yaymış olduğu milliyet, hürriyet fikirleri,
- ii) Fransızların yedi adaya yerleşmeleri neticesinde özgürlük duygusunun daha hızlı ilerlemesi,
- iii) Rus-İngiliz ilişkilerinin bozulmasının üzerine İngiltere yedi adayı geri alınca, adaların bağımsız hale getirilmesi fikrinin iyice hız kazanması,
- iv) Zengin Yunanlıların denizcilik faaliyetleri ile uğraşırken Avrupa'nın yüksek mercileri ile kurdukları temas sonucunda oralarda da Yunan bağımsızlığı fikrini yaymaları,
- v) Osmanlı Devleti'nin patrikhaneye dokunmaması ve patrikhanenin bunu suiistimal ederek Yunan bağımsızlığı için büyük çabalar sarf etmesi,
- vi) Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını istemesi üzerine, Yunanlılara büyük yardımları,
- vii) Filiki Eterya Cemiyeti'nin faaliyetleri,
- viii) Osmanlı Devleti'ne karşı Yanya'da çıkmış olan Tepedelenli Ali Paşa İsyanının Rumları cesaretlendirmesi (Salıxık, 1968, s.191-192).

Filiki Eterya Cemiyetinin başındaki isim Aleksandr İpsilandi ilk olarak 1821 yılında Rumların ayaklanmasını sağlamıştır. İpsilandi 6 Mart 1821 tarihinde Prut nehrini aşarak Buğdan'a girmiş ve burada bir ayaklanma başlatmıştır. Ancak İpsilandi'nin bu ayaklanması başarılı olmamıştır. Çünkü Fenerli Rumlardan oluşan Eflak ve Buğdan beyleri halk tarafından sevilmiyordu. Ayrıca halk Latin olduğundan Rumlara yardım etmelerinin kendilerine bir çıkar sağlamayacağı düşüncesinde idi. Bu şartlar altında da Osmanlı Devleti'nin isyanı batırması kolay olmuştur. İpsilandi ise kaçarak Avusturya'ya sığınmış, ancak orada da 1827 yılına kadar hapse atılmış ve 1828 yılında da ölmüştür. Buğdan'daki bu ayaklanma bastırılmıştır fakat Rum ayaklanmaları kesilmemiştir. Buğdan'dan sonra Mora'da ayaklanma başlamıştır. Aynı dönemde Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın ayaklanmasının üzerine Osmanlı Devleti Yanya'ya asker yollamıştır. Bunu fırsat bilen Rumlar da Aleksandr İpsilandi'nin kardeşi Dimitrius İpsilandi önderliğinde 21 Mart 1821 tarihinde Mora'da ayaklanma başlatmıştır. Bu ayaklanma Buğdan'daki ayaklanmanın aksine çok kısa süre içerisinde tüm Mora'ya, Roma, Teselya ve adalara yayılmıştır. Osmanlı Devleti bu ayaklanmada yer alan herkesi araştırmaya başlamış ve sonucunda Fener Patriği Gregoryus'un da bu ayaklanmada parmağının olduğu tespit edilmiş ve Gregoryus resmi elbiseleri ile Fener

Patrikhanesi'nin önünde idam edilmiştir. Ancak bu idam Avrupalı devletlerin, Rumları desteklemelerine yol açmıştır. İdamlar karşısında ilk adım atan devlet Rusya olmuştur. 18 Haziran 1821'de Rusya, Osmanlı Devletine karşı bir nota vererek bu meselenin bir Hristiyan-Müslüman meselesine dönüştüğünü belirtmiştir. Osmanlı Devleti bu notaya ret cevabını verince ise Rusya, Osmanlı sınırlarına asker göndermeye başlamıştır. Ancak İngiltere'den çekindiğinden savaş ilan edememiştir. Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünü hisseden Rumlar Mavrokordato, Dimitrius İpsilandi ve Kolotonronis önderliğinde 1 Ocak 1822'de Epidor'da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Osmanlı Devleti bu ayaklanmayı bastırabilmek için Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. 1824 yılında Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa 10000 piyade, 1000 atlı asker ve yeteri kadar topçu kuvvetleri ile Rodos'a gelmiş, Osmanlı ordusu ile birleşmiş ve Kandiye Limanına gitmiştir. Ardından da isyanları bastırarak Mora'yı kontrol altına almıştır. 1825 yılında Rusya'da tahta Nikola geçmiş ve tahta geçişinin ikinci ayında 17 Mart 1826 tarihinde Osmanlı'ya tekrardan bir ultiatom verilmiştir. İbrahim Paşa'nın Yunanlıların bu isyanlarını bastırma çalışmaları devam ederken Rusya, Doğu Akdeniz bölgesini başka bir güce bırakmak istememesi sebebiyle Osmanlı Devleti'ne bir ultiatom vermiş, Osmanlı Devleti ise sınırları içerisinde tekrardan bir ayaklanma başlamasını engellemek amacıyla Rusya ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmenin sonucunda da 1826 yılında iki ülke arasında Akkerman Antlaşması imzalanmıştır. İngiltere ise kendi himayesinde olan bir Yunanistan'ı tercih ettiği için, Rusya ile 4 Nisan 1826'da Petersburg Protokolünü imzalamıştır. Bu protokole göre; İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devleti ile Rumların arasında arabuluculuk yapacak, Osmanlı Devleti'ne bağlı, her yıl vergi veren, iç işlerini kendisi yöneten özerk bir Yunanistan kurulacaktı. Prusya ve Avusturya bu protokolü kabul etmemiş, Fransa ise kabul etmiştir. Osmanlı Devleti de bunun kendi iç meselesi olduğunu söyleyerek protokolü kabul etmemiştir. Bunun üzerine İngiltere, Rusya ve Fransa Londra'da 6 Temmuz 1827'de yeni bir protokol imzalamıştır. Bu protokol de Petersburg Protokolü ile aynı maddeleri içermekteydi. Ancak protokole gizli bir ek kısım eklenmiş ve bu gizli ek kısma göre; Osmanlı Devleti eğer bu protokolü reddederse, üç devlet Yunanlılar ile ilişkilerini arttırarak Yunanistan'ın bağımsızlığını tanıyacaktı. Osmanlı Devleti 1827 protokolünü de reddetmiş ve bunun üzerine İngiltere, Rusya ve Fransa donanmaları Navarin'i kuşatma altına alarak Osmanlı donanmasını imha etmiştir. Sonuç itibariyle ise Navarin olayı 1828-29 Osmanlı-Rus

Savaşına neden olmuştur. Savaş 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile son bulmuş ve bu antlaşmadan Rusya büyük kazançlar elde etmiştir. Navarin olayından sonra ise Yunanlılar fırsatı kaçırmamış ve topraklarını genişletmek için harekete geçmiştir. Ardından Fransız ordusu, Yunanlılara yardım için Mora'ya çıkmış ve burayı Osmanlı kuvvetlerinin elinden almıştır. Bundan sonra ise Yunan meselesine kesin bir çözüm getirmek için 22 Mart 1829'da Londra'da Fransa, Rusya ve İngiltere yeni bir protokol imzalamıştır. Osmanlı Devleti her ne kadar bunu kabul etmek istemese de Edirne Barışı ile bu protokolü de kabul etmek zorunda kalmıştır. Antlaşmaya göre artık Yunanistan'ın, Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığı kaldırılmış ve tamamen bağımsız bir devlet haline gelmiştir. Bu protokol neticesinde de Yunan meselesi kesin bir çözüme kavuşturulmuş, böylece Yunanistan bağımsızlığını kazanmıştır (Armaoğlu, 1997, s.165-186). Yunan Krallığının başına da Saxe Cobourg ailesinden Prens Leopold getirilmek istenmiş ancak Leopold'ün Yunanistan'ın kuzey sınırlarının genişletilmesi isteği garantör devletler Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından reddedilince Leopold da krallık teklifini reddetmiştir. Bundan sonra 1832 Londra Konferansı sonucunda Bavyera Prensi I. Otto Yunanistan tahtına geçirilmiştir (Toprak, 2015, s.2862). 1832 İstanbul Antlaşması ile birlikte ise Yunanistan'ın nihai sınırları çizilmiştir. Bu tarihten sonra da Yunanistan topraklarını, Türklerin aleyhine doğuya doğru sürekli genişletmiştir.

1829 yılında Mora'yı ziyaret eden Rufus Anderson, buradaki gözlemlerini kaleme aldığı eserinde isyan öncesinde Mora'da 80.000 civarında Türkün yaşadığını, 1829 itibariyle ise buradaki Türklerin yok edilerek veya sürülerek hiçbirinin kalmadığından bahsetmektedir. Anderson, Mora'da kendisinin de tespit etmiş olduğu Türklere ait kemik yığınlarının bulunduğunu aktarmaktadır (Örenç, 2011, s.24).

1830 itibariyle bağımsızlığını kazanmış olan Yunanistan, Batı Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgelerine olan arzusundan vazgeçmemiş ve bu isteklerini her fırsat bulduklarında özellikle de Osmanlı Devleti'nin sıkışık zamanlarında sürekli gündeme getirmiştir (Gökçen, 2006, s.85).

Nihayet bağımsızlığına kavuşmuş olan Yunan devleti, sınırları içerisinde homojen bir yapı oluşturmak istiyordu. Bu doğrultuda da sınırları içerisinde bulunan Müslümanları katletmişler, asimile etmeye çalışmışlar veyahut göçe zorlamışlardır. Bununla da yetinmemişler ve Osmanlı Devleti hâkimiyetinde bulunan topraklardan yeni yerler talep etmişlerdir. Osmanlı Rumlarını da, Osmanlı içerisinde karışıklık

çıkartmaları için yönlendirmiş, düzeni sağlamaya çalışan Osmanlı Devleti idaresini ise “Hristiyanları katlediyorlar” diye suçlayarak Avrupa’ya şikâyet etmişlerdir. Yunanistan’ın bu tahrikleri sonucunda da Girit’te karışıklıklar meydana gelmiştir. Rumlar bunu fırsat bilerek Epitropi Cemiyetini* kurarak organize olmuşlardır. Girit’te yaşanan bu karışıklıklar 1896 yılında gerçekleştirilen düzenlemelerle geçici olarak sona erdirilmiştir. Ancak Epitropi Cemiyeti adadaki bu barış havasından rahatsız olmuş ve Müslümanlara karşı tekrar saldırılara başlamıştır. 16 Nisan 1897 tarihinde Yunanlıların saldırıları artmaya başlayınca Osmanlı Devleti de savaştan başka çaresinin kalmadığını düşünmüş ve böylece iki devlet arasında savaş başlamıştır. Yaklaşık olarak bir ay süren savaşta Osmanlı ordusu Yunanlıları yenmiştir (Serbestoğlu, 2013, s.226-228). Büyük devletlerin de araya girmesiyle imzalanan barış antlaşmasına göre, Yunanistan tazminat ödeyecekti ve bu ödemelerin gerçekleşmesi için de Yunan maliyesini denetleyen bir Uluslararası Maliye Komisyonu kurulmuştu. Ancak Girit, Venizelos’un istediği gibi Yunanistan’a bağlanmamış, özerklik verilmiştir. Bu savaş sonucunda Yunanlılar, Türkler ile sıcak çatışmanın kendilerine bir faydası olmadığını görmüşler ve köklü değişimlere ihtiyaçları olduğunu fark etmişlerdir (Smith, 2002, s.20-27). Yunanistan’ın bağımsızlığından sonra, 1897’de gerçekleşen Osmanlı-Yunanistan Savaşı göz önünde bulundurularak iki ülke arasındaki ilişkilerin genel olarak savaş ve düşmanlık çerçevesinde ilerlediği söylenilebilir.

Yunanistan’ın bağımsızlığını kazanması ile Filiki Eteryası’nın hedeflerinin bir kısmını gerçekleştirmiş olduğunu, ayrıca Yunanistan’ın bağımsızlığı Osmanlı Devleti’nin parçalanmasını hızlandırdığını söyleyebiliriz. Bundan sonraki dönemde Birinci Dünya Savaşı’na kadar Osmanlı Devleti’nin her girdiği savaştan faydalanan Balkan toplulukları Yunanistan’ı örnek alarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Bağımsızlıktan sonra Yunanistan, Megali İdea fikrini sürdürmüş ve bu fikri bir devlet politikası haline getirmiştir. Bu amaçla; Yunanistan devleti başta Anadolu ve Balkanlar olmak üzere Osmanlı’nın hâkimiyetinde olan Rumların yaşadıkları bölgelere doğru harekete geçmiştir. Osmanlı Devleti içinde bulunan Rumları ve onların temsilcisi olan Patrikhane’nin de Megali İdea hedefinin peşinden koşması için uğraşmıştır.

---

* **Epitropi Cemiyeti:** İhtilal Cemiyeti olarak da adlandırılan bu cemiyet Manousos Koundouros liderliğinde 1894’te Girit adasında kurulmuştur. Bu cemiyet Elefteros Venizelos’un da içinde yer aldığı bir oluşumdur. Bu örgüt aynı zamanda Filiki Eteryası ile de yakın ilişkiler kurmuş ve adeta onun bir alt birimi gibi çalışmıştır.

Başlangıçta Osmanlı Rumları ve Patrikhane bu fikre sıcak bakmamıştır ancak Osmanlı'nın zayıflamaya başlamasıyla taraflarını değiştirerek Megali İdea fikrinin destekçileri haline gelmişlerdir. Bu durumun farkına varan Osmanlı Devleti ise 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile gayrimüslim azınlıklar lehine yenilikler gerçekleştirmiştir. Ancak Patrikhane bu düzenlemelerden rahatsız olmuş, kendisinin itibarının zedeleneceği düşüncesi ve haklarını yitireceği endişesi ile bu yeniliklere karşı çıkmıştır. Ayrıca bu dönemde Rumlar arasında ekonomi ve eğitim alanında büyük bir ilerleme görülmüştür. 19. yüzyılın ortalarından Birinci Dünya Savaşı öncesine kadar olan sürede Avrupa ile yapılan ticaret sayesinde Osmanlı Devleti içerisinde Rum bankerler ve Rum aristokrasisi ortaya çıkmıştır. Bu dönem Osmanlı Devleti içerisindeki Rumlar için altın çağ olarak kabul edilmektedir (İnci, 2010, s.6-7).

Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, devlet içerisinde birtakım değişikliklere gitmiş ve halka Yunan kimliğini aşlamaya çalışmıştır. İngilizler ve Amerikalıların yaptığı gibi bağımsızlık ile birlikte almış olduğu şehirlerin isimlerini yeni Yunanistan'a uyacak şekilde daha sistematik olarak güncellemiştir. 1837'de kurulmuş olan Atina Milli Üniversitesi, yeni kurulmuş olan devletin milli gelişimi için devletin diğer kurumlarından daha güçlü bir rol üstlenmiştir. Daha da önemlisi bu üniversite, tarihi Yunan topraklarında yenilenmiş Yunan ulusunun ulusal kimliğini geliştirmiş ve yaymıştır. Ayrıca bu üniversite Avrupa'nın diğer ülkelerinden öğrenci kabul etmeye başlamıştır. Başkent Atina'da ise mimari anlamda değişikliklere gidilmiştir. Buradaki mimari anlamdaki gelişmelerle şehir Avrupalılaştırılmış, fakat klasik dokusunu kaybetmemiştir. Kurulduktan sonra ekonomik anlamda gelişebilmek amacıyla farklı ülkelere göçmen çekmek için çok çaba sarf etmiş fakat göçmen çekmekten ziyade daha çok nüfus kaybı gözlemlenmiştir (Koliopoulos ve Veremis, 2010, s.31-32).

2.1.4. 1912-1913 Balkan Savaşları ve Bulgar Mübadelesi

Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyılda yaşamış olduğu en büyük kayıplardan olan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonucunda imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) ve Berlin Antlaşmaları neticesinde Balkan toprakları üzerinde yeni devletler kurulmuş ve Balkanların durumu tamamen değişmiştir. 3 Mart 1878'de imzalanmış olan Ayastefanos Antlaşması'na göre Bulgaristan Devleti'nin kurulması, Sırbistan, Romanya ve Karadağ'ın ise bağımsızlıklarını kazanması hedeflenmiştir. Yunanistan ise 1830

yılında bağımsızlığını almıştır. Ayastefanos Antlaşması yerine 13 Mart 1878 yılında Berlin Antlaşmasının imzalanması ile birlikte Bulgaristan üç kısma ayrılarak, sınırları daraltılmış ve Osmanlı Devleti'ne vergi ile bağlı prenslik haline dönüşmüştür. 19. Yüzyılın sonlarında Balkanlarda oluşturulmuş olan bu durum 1908 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ile değişmeye başlamıştır. Aynı yıl Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i işgal etmiş, 1910 yılında ise Arnavutlar isyan etmiştir. Balkanlarda kurulmuş olan bu yeni devletler (Bulgaristan-Sırbistan-Yunanistan-Karadağ) zaman içerisinde sınırlarını genişletmek için harekete geçmiştirler. Harekete geçmelerini sağlayan devlet ise Rusya olmuştur. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal ettikten sonra burada pan-Cermenizm politikası izlemesine engel olabilmek için, Rusya Balkan Slavlarını destekleyerek Osmanlı'nın elinde kalmış birkaç Balkan toprağını da almalarını hedeflemiştir (Kurtcephe ve Beden, 2011, s.92-93). İngiltere ise gizli olarak bölgede Osmanlı'nın da içinde yer aldığı barışçıl bir çözüm yolunu tercih etmekteydi. Bu isteğinin olmayacağını bilmesinden ötürü bölgedeki politikası, buradaki statükoyu koruyabilmek amacıyla Balkan devletlerinin ortak Avusturya-Rusya himayesine girmesi şeklinde olmuştur (Yıkıcı ve Özlü, 2018, s.683). Balkan Devletleri, modern liberal anayasal kurumları, siyasi sistemleri kurmak, demiryolu, karayolu, sanayi inşaatı yapmak, iç ve dış ticaret bağlantılarına ağırlık vererek geniş iletişim ağları oluşturmak için çaba sarf etmişlerdir. Balkan ülkeleri, her bakımdan Avrupa dünyasına entegrasyonu öngörmekteydi. Bu durum ise ülkeler arasında bir rekabet gücü ve ilerleme ruhu yaratmıştır. Bu rekabetin sonucunda ise tüm Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'nden daha fazla bölgesel kazanımlar sağlamak için kendilerine bakış açıları oluşturarak, varlıklarını pekiştirmeye çalışmıştır (Kolev ve Koulouri, 2009, s.11).

Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve topraklarını paylaşmak amacıyla Rusya'nın da desteğiyle 13 Mart 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan, 29 Mayıs 1912'de Bulgaristan ve Yunanistan, Haziran 1912'de Karadağ ve Bulgaristan son olarak 27 Eylül 1912'de Sırbistan ve Karadağ arasında yapılan anlaşmalarla "Balkan İttifakı" tamamlanmıştır. Bu ittifakın lideri olarak ise Bulgar Çarı I. Ferdinand ön plana çıkarılmıştır. İttifak, tamamlandıktan sonra Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşımı için en kısa sürede harekete geçmiştir (Hayta ve Birbudak, 2010, s.5-7).

Balkan Savaşlarından önce meşrutiyetten sonra çıkarılan Emeklilik Kanunu neticesinde, ordudaki alaylı subay sayısı azalmıştı. Osmanlı ordusu ayrıca isyan, terhis,

iç çekişme ve düzensizlik sorunları ile meşguldü. Ayrıca ordunun bir bölümü de Yemen’de bulunuyordu ve onların Balkanlara nakledilmesi, Yunan donanmasının Ege Denizi’nde olmasından dolayı imkânsızdı. Osmanlı ordusu sağlık hizmetleri ve malzeme açısından da savaşa hazır değildi. Bunların dışında savaş esnasında askerlerin iaşesinde de eksiklikleri bulunuyordu (Feyzioğlu, 2016, s.201-204).

30 Eylül 1912’de Balkan devletleri seferberlik ilan etmişler ve 3 Ekim 1912’de Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ Bab-ı Ali’ye ortak bir nota vererek, eski Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Girit’e üç gün içerisinde özerklik verilmesini istemişlerdir. Üç günün sonunda Balkan devletleri tekrar bir nota vererek, Osmanlı Devleti’ne ilave olarak üç gün süre vermiş ve isteklerinin yerine getirilmemesi durumunda silahlı kuvvetlere başvuracaklarını bildirmişlerdir. Osmanlı Devleti’nin bu notaya cevabı ise Balkan devletleri ile ilişkilerine kesmek şeklinde olmuştur. Bunun üzerine Karadağ, 8 Ekim 1912’de Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmiştir. Karadağ’dan sonra 17 Ekim’de Bulgaristan ile Sırbistan, 19 Ekim’de de Yunanistan savaş ilan etmiştir. Osmanlı Devleti de bu devletlerin her birine ayrı ayrı savaş ilan etmiştir. Böylelikle Balkan Savaşlarının ilk kısmı başlamıştır (Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı [TASAV], 2012, s.10).

Türk ordusu Balkanlarda iki farklı ordu oluşturarak savaşa girmiştir. Doğu Ordusu Abdullah Paşa önderliğinde Edirne ve Kırklareli dolaylarında, Batı Ordusu ise Ali Rıza Paşa önderliğinde İştib ve Üsküp çevresinde görevlendirilmiştir. Balkan savaşlarında en büyük çarpışma, Trakya’da karşılaşmış olan Doğu ordusu ile Bulgar orduları arasında gerçekleşmiştir. Osmanlı ordusu Filibe’ye hücum ederek Bulgar ordusunu çevrelemek istemiş ancak kısa bir sürede bozguna uğramıştır. Osmanlı ordusunun 22-23 Ekim 1912 tarihlerinde Kırkkilise* savaşını da kaybetmesi üzerine Lüleburgaz’a kadar çekilmiştir. 28 Ekim 1912’de yapılan bir savaş daha kaybedilince ordu Çatalca hattına kadar çekilmiş ve burada bir savunma hattının kurulması sayesinde Bulgarlar durdurulabilmiştir. Böylece Bulgar orduları İstanbul’a çok yaklaşmıştır. Doğu ordusu 3 Aralık 1912’de imzalanan ateşkes antlaşmasına kadar Çatalca’da bulunan mevzilerini korumayı başarmıştır (Hayta ve Birbudak, 2010, s.22-24). Sırp ve Yunan orduları ise Arnavutluk ve Makedonya topraklarına girmiştir. Selanik toprakları için ise Yunan orduları ile Bulgar orduları adeta bir yarış içerisindeydi. 8 Kasım

---

* **Kırkkilise:** Günümüzdeki Kırklareli ilinin eski adıdır.

tarihinde Yunanlılar buraya girerek, Bulgarların girmesine engel olmuştur. 17 Aralık 1912 tarihinde ise Balkan Savaşlarının ilk kısmını bitirmiş olan Londra Antlaşmasının toplantıları başlamıştır. Bu toplantılarda Osmanlı Devleti'nin Ege adalarını, Arnavutluk'u ve Edirne'yi bırakmak istememesi üzerine konferans dağıtılmıştır. Bunun üzerine büyük devletler Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek Edirne'yi Balkanlılara vermesini istemiştir. Ancak bu sırada Osmanlı Devleti içerisinde İttihat ve Terakki üyeleri Bab-ı Ali Baskını* denilen bir darbe ile hükümeti ele geçirmiştir. İttihat ve Terakki hükümeti ilk olarak büyük devletlerin vermiş olduğu notayı reddetmiştir. Ardından Yanya Yunanlıların, İşkodra ise Karadağlıların eline geçmiştir. Olumsuz gidişatın üzerine Osmanlı Devleti Nisan ayında savaşı durdurarak tekrar barış görüşmeleri yapılmasını istemiştir (TASAV, 2012, s.11-12).

30 Mayıs 1913 tarihinde de Balkan Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında Londra'da barış antlaşması imzalanmış ve Balkan Savaşlarının ilki sonlandırılmıştır. Bu antlaşmaya göre; Edirne Bulgaristan'a verilmiş, Girit ve Selanik Yunanistan'a bırakılmıştır. Böylece, Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının batısında kalan tüm topraklarını kaybetmiş ve bu hat sınır olarak kabul edilmiştir. Makedonya ve Arnavutluk topraklarının paylaşımı ise bir türlü çözüme kavuşturulamamıştır (Jelavich, 2015, s.104). Arnavutluk ve Makedonya topraklarının Balkan devletleri arasında paylaşılabilmesi ise İkinci Balkan Savaşı'nın başlamasına neden olmuştur. Sırbistan ve Yunanistan bu toprakların paylaşımına dair kendi aralarında gizli bir antlaşma yapmıştır. Bunun üzerine Bulgar hükümeti, 29-30 Haziran 1913 tarihinde Yunanistan ve Sırbistan'a saldırı emri vermiştir. Balkanlardaki karışıklıktan yararlanmak isteyen Romanya da 10 Temmuz 1913'te savaşa girerek Silistre ve Plevne kentlerini ele geçirmiştir. Balkan devletlerinin aralarındaki anlaşmazlıkları fırsat bilerek Osmanlı Devleti de 20 Temmuz 1913 tarihinde Edirne'ye doğru harekete geçmiştir. Böylece 23 Temmuz tarihinde de Edirne Bulgarların elinden alınmıştır. 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Anlaşması ile de İkinci Balkan Savaşı sona ermiştir. Bu anlaşmaya göre Bulgaristan; Güney Dobruca'yı Romanya'ya vermiş, Yunanistan; Kavala'yı alarak Dedeoğaç bölgesinden Ege Denizi'ne kadar uzanmıştır, Sırbistan; Manastır, İştib, Üsküp ve Priştine'yi almıştır, Karadağ; Plevne ve Cakova'yı almıştır, Makedonya

---

* **Bab-ı Ali Baskını:** 23 Ocak 1913 tarihinde Enver Bey ve Talat Bey önderliğinde İttihat ve Terakki üyelerinin Osmanlı Devleti'nin hükümet binası olan Bab-ı Ali binasına yaptıkları baskın ile gerçekleştirildikleri askeri darbedir.

paylaştırılmış, Arnavutluk ise bağımsızlığını kazanmıştır. Osmanlı Devleti ise Avrupa'daki topraklarının %83'ünü ve orada yaşayan nüfusunu kaybetmiştir. Toplamda 130.000 km²'ye yakın arazi Balkan devletlerine verilmiştir, bu topraklarda yaşayan 5 milyon kişi ise Osmanlı tabiiyetinden çıkmıştır (Hayta ve Birbudak, 2010, s.113-139).

Osmanlı Devleti savaş sonunda Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan ile yaptığı anlaşmalarla, Balkan devletlerine bıraktığı topraklardaki halkın Osmanlı tabiiyetinden çıkacağını kabul etmiştir. Ancak halk isterse kendilerine verilen süre içerisinde Osmanlı vatandaşlığına geçmek için başvuruda bulunabilecekti, isteyen kişiler de Osmanlı Devleti vatandaşlığından çıkabilecekti (Serbestoğlu, 2013, s.472-73).

Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında imzalanmış olan İstanbul Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nde yaşayan Bulgarların hakları ve Bulgaristan'da yaşayan Müslümanların hukuki durumları güvence altına alınmıştır. Bu anlaşma 20 maddeden oluşmaktadır. İlk maddede iki devlet arasındaki yeni sınırlar çizilmekte, ikinci madde her iki devletin de ordularını üç hafta içerisinde terhis edeceğini belirtmekte, dördüncü madde iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin alacağı duruma açıklık getirmekte, beşinci maddede "harp esirleri ile rehinelere anlaşmanın imzasından itibaren bir ay içerisinde veya mümkünse daha önce mübadele edilecektir." denilmektedir. Anlaşmanın altıncı maddesi ise her iki ülkede siyasi suçlulara genel af getirmektedir. Yedinci madde, Osmanlı Devleti tarafından Bulgaristan'a bırakılan topraklarda oturan ve oranın halkı olan Müslümanların, Bulgar uyruğuna geçecekleri, eğer isterlerse dört yıl içerisinde Osmanlı vatandaşlığına geçebilecekleri belirtilmektedir. Anlaşmada bulunan bir diğer maddeye göre; 15 kilometrelik bir alan içinde kalan köylerin nüfuslarıyla birlikte mübadelesi her iki hükümetin kontrolü altında gerçekleşeceği belirtilmiştir (Erim, 1953, s.458-467).

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913 yılında imzalanmış olan İstanbul Antlaşması mübadele konusunda bir hüküm içeren ilk devletlerarası anlaşma olmuştur. Anlaşmanın sonucunda altı Türk ve dokuz Bulgar'dan oluşan bir komisyon Edirne'de toplanarak Türk ve Bulgar vatandaşların mübadelesi konusunda çalışmalara başlamışlardır. Bu çalışmalar neticesinde de 15 Kasım 1913'te Edirne'de bir sözleşme ve protokol imzalanmıştır (Hayta ve Birbudak, 2010, s.129). Osmanlı Devleti'ni temsilen Kırkkilise Mutasarrıfı Haydar Bey, Edirne Kaymakamı Rami Bey ve Erkan-ı Harbiye Miralayı Mahmud Bey; Bulgaristan'ı temsilen ise Küçük sefaret kâatibi Cicev,

Avukat Doktor (Dr.) Stoyanov, Miralay Marinov, tüccar Gogoçkov, ziraat mütehassısından Manuşev, Miralay Sonyorov katılmıştır. Bu protokolde şu kararlar alınmıştır:

- i) “Kırkkilise ve Edirne sancaklarındaki Bulgar köylerinin Bulgaristan’a terk edilen Trakya arazisinden gelen Müslüman göçmenler tarafından işgal edilmiş olmasına bağlı olarak, bu sancaklardaki Bulgar köyleri Bulgaristan’a terk edilen Trakya topraklarında sahipleri tarafından terk edilmiş olan Müslüman köyelerine yerleştirilecektir.
- ii) Her iki devlette yönetimleri altındaki halkın kanunen sahip oldukları haklara tamamen uyacak. Bunun için köylülerin yerleştirilmelerinin ardından komisyon köylerin, değerlerini belirleyecek ve bunun sonucunda bir fark oluşur ise, ödenecek tazminatı tespit edecektir. Mübadele edilen köylerin bir listesi düzenlenecektir.
- iii) Tekfurdağı ...ve Gelibolu sancaklarına bağlı köylerin Osmanlı tebaasından olan Bulgar halkı köyelerine serbestçe dönebileceklerdir.
- iv) Trakya’daki şehirlerde oturan Bulgarlar şehirlerine serbestçe geri dönebileceklerdi. Edirne ili Kırkkilise sancaklarında o gün şehir olarak kabul edilen beldeler ise şunlardı; Edirne, Kırkkilise, Pınarhisar, Uzunköprü, Dimetoka, Babaeski, Lüleburgaz” (Çetin, 2004, s.19).

Anlaşmanın sonunda yapılan göçler neticesinde Bulgar tarafından 48.500 kişi Türk topraklarına, 46.764 Bulgar ise Bulgar topraklarına yerleştirilmiştir (Hayta ve Birbudak, 2010, s.131).

Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı topraklarına gelen göçmenler ilk olarak cami, medrese ve kışla gibi geçici iskân birimlerinde barınmışlardır. Belli bir süre sonra daimî yerleşim yerlerine gönderilen göçmenlerin hızlı bir biçimde buldukları yerlerde üretici konuma geçmeleri için çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda göçmenler tarımda, yol yapımında ve farklı devlet görevlerinde çalıştırılmıştır. Gelen göçmenler ile yerleşik halk arasında ise birtakım problemler oluşmuştur. Özellikle Rum nüfusunun ağırlıklı olduğu Edirne, Çatalca ve Samsun’da Rumlar ile gelen göçmenler arasında daha fazla sorunlar yaşanmıştır. Rumların, gelen göçmenlerin kendilerini yerlerinden edecekleri endişesi taşıması ve kendilerine gelen göçmenlere bakma yükümlülüğü verilmesi nedenleriyle iki grup arasında çatışmalar yaşanmıştır (Seçkin, 2013, s.129-130). Bu bilgiye dayanarak, Türk-Yunan nüfus mübadelesi gerçekleşmeden önce de iki millet arasında sorunlar olduğu çıkarımında bulunulabilir.

Türk-Bulgar mübadelesinin dışında Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında da nüfus mübadelesi yapılmasına karar verilmiştir. Balkan savaşlarının ardından Doğu Trakya ve Batı Anadolu’dan Yunanistan’a doğru Rum göçü başlayınca, hükümet göçün nedenlerini saptayarak göçü engellemeye çalışmıştır. Yaşanan göçlerin sonucunda da 1

Temmuz 1914 tarihinde iki ülke arasında, Makedonya Müslümanları ile Doğu Trakya ve Batı Anadolu'da yaşayan Rumların mübadelesi kararı alınmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması sebebiyle Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında alınmış olan mübadele kararı uygulanamamıştır (Serbestoğlu, 2013, s.474). Bu durumun Türk-Yunan mübadelesinin ileriki yıllara ertelenmesine sebep olduğunu söylenilebilir.

2.2. Lozan Barış Konferansı ve Mübadele Sorunu

2.2.1. Türk Kurtuluş Savaşı ve Lozan Barış Konferansı

Yunanistan'da 1910 yılında iktidara gelen Elefterios Venizelos Megali İdea uyarınca, "iki kıta ve beş denize" hâkim bir Yunanistan hayali kurmuştur. Bu hedeflerini gerçekleştirebilmesi için de Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlanmasını beklemiştir. İtilaf Devletleri de kendi kararlarını Osmanlı Devleti'ne kabul ettiremeyeceklerini bildiklerinden dolayı Yunan yayılcılığını desteklemiştir. Böylece Yunanlılar Anadolu'ya İngiliz, Fransız ve Amerikan desteğiyle çıkmıştır. Başlarda Venizelos çok başarılıdır. 1920 yılında imzalanan Sevr Antlaşması'nda hedeflerinin birçoğunu elde etmiştir. Yunanistan bu antlaşma sayesinde beş yıl süre ile İzmir'i, bazı önemli Ege Adalarını ve İstanbul'a kadar olan Trakya bölgesini yönetme hakkını elde etmiştir. Ayrıca Batı'nın daha fazla desteğini alabilmek için de Yunan birlikleri, Bolşevik rejimine karşı savaşan İtilaf Devletleri'nin emrine verilmiştir. Venizelos, elde ettiği topraklarla yetinmeyince Temmuz 1921'de Yunan ordusunun Mustafa Kemal'e karşı savaşa girmesini emretmiştir. Türk ordusu bu savaşta geri çekilince Yunan ordusu Ankara'ya kadar ilerlemek istese de 5 Eylül 1921'de Sakarya Nehri'nde durdurulmuş ve Yunanlılar Batı'ya doğru geri çekilmiştir. Ağustos 1922'de ise Türk ordusu saldırmış ve İzmir'i geri almıştır (Jelavich, 2015, s.182-184). Sonuç olarak Venizelos, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hırsına yenik düşerek Anadolu topraklarına açılmak istemiş, bunun sonucunda "Küçük Asya Felaketi" (Mikrasiatiki Katastrofi) olarak geçen bir başarısızlık elde etmiştir.

23 Eylül 1922 tarihinde İtilaf Devletleri savaş durumunu sona erdirerek bir ateşkes sağlanması ve ardından da barış konferansı yapılması gerektiğini nota ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti'ne iletmişlerdir. TBMM Hükümeti ise cevap olarak bu barış konferansının İzmir'de yapılmasını, konferansa Türkiye, İtilaf

Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin katılması önerisini sunmuştur. İzmir'in Türk Kurtuluş Savaşı'nın sembollerinden biri olması sebebiyle, TBMM'nin sunduğu bu öneri İtilaf Devletlerince reddedilmiştir. Psikolojik etkilerden kaçınmak için konferansın, savaş boyunca tarafsız kalmış olan İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanması kararı alınmıştır. İtilaf Devletleri bu konferansa hem TBMM Hükümetini hem de İstanbul Hükümetini çağırıp ikilik yaratarak siyasi müzakerelerde Türkiye'yi gölgelemeye çalışmıştır. TBMM ise 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatı kaldırarak Osmanlı Devleti'ni hukuken sona erdirmiş ve böylece konferanstaki temsil sorununu çözmüştür. Aynı gün gizli bir oturumda konferansa gidecek kişilerin Dışışleri Bakanı İsmet Paşa (İnönü) başkanlığında Sağlık Bakanı Rıza Nur ve eski Maliye Bakanı Hasan Saka'nın olacağı kararlaştırılmıştır. Bu isimlerin yanında yardımcı olmak için çeşitli alanlarda uzmanlar, genel sekreter ve mütercimden oluşan 33 kişilik bir heyet görevlendirilmiştir (Bağcı ve Yakut, 2016, s.44). Bu konferans Türkiye için çok önemli olduğundan TBMM Meclisi gelişmeleri çok yakından izlemesi gerektiğini düşünmüştür (Şimşir, 1994, s.x). Hükümet, konferansa gidecek olan bu heyete 14 maddelik bir talimat vermiştir. Bu talimatlarda azınlıklar konusunda verilen hüküm esas olarak mübadele şeklindedir. Bu talimat doğrultusunda Türkiye'nin kendi soydaşlarını korumak istediği ve ülkesinde bulunan farklı milletleri ülkeden göndermek istediği çıkarımında bulunulabilir.

Konferansa İngiltere adına Dışışleri Bakanı Lord Curzon, Fransa adına Başbakan Poincaré katılmıştır. Bu ülkeler konferansa üst düzey devlet temsilcilerini göndererek konferansa ve çıkacak sonuçlara verdikleri önemin ciddiyetini göstermiştir. Kasım 1922'de başlayan konferans Ocak 1923'te Lord Curzon'un taslak bir barış anlaşması önermesi ile devam etmiştir. Ancak bu taslakta İsmet İnönü'nün kabul etmediği bazı konular olmuş ve İsviçre Cumhurbaşkanı Scheurer'e konferansa ev sahipliği yaptıkları için teşekkür dileklerini ileten bir mektup yazarak Türkiye'ye geri dönmüştür. Böylece Lozan Konferansının ilk dönemi bu şekilde sona ermiştir. Bir süre sonra müttefikler Türkiye'yi tekrardan yeni bir konferansa davet etmişlerdir ve böylece Nisan 1923 yılında konferansın ikinci dönemi başlamıştır. (The Embassy of the Republic of Turkey, 2008, s.20-22).

Türkiye'nin kayıtsız şartsız bağımsızlık talebi, görüşmelerin uzun ve çetin geçmesini sağlamıştır. Türkiye'nin esas endişesi yapılacak olan barış düzenlemelerini

uluslararası hukuk kurallarına dayandırabilmek olmuştur. Karşısında yer alan devletler ise Sevr Antlaşmasını esas almayı denemişlerse de Türkiye buna müsaade etmemiştir.

Sekiz ay devam eden müzakereler sonucunda Lozan Antlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır. Antlaşmanın ana hükümlerine göre Meriç Nehri Trakya'nın sınırı olarak çizilmiş ve Karaağaç Türkiye'ye bırakılmıştır. Ayrıca Asya kıyısına üç milden uzakta kalan adalar Türkiye'nin elinden çıkmıştır. Kapitülasyonlar rejimi kaldırılmıştır. Kabotaj hakkı, yani Türk limanları arasında deniz taşımacılığı Türk vatandaşlara tanınmıştır. Boğazlar konusunda ise barış dönemlerinde olduğu gibi savaş dönemlerinde de ticaret ve savaş gemileri ile uçakların Boğazlar bölgesinden serbest geçişi kararı alınmıştır (Potyemkin ve diğerleri, 2009, s.272-273).

Konferansta, insancıl ehemmiyeti sebebiyle öncelikle Yunanistan ve Türkiye arasında 30 Ocak 1923 tarihinde sivil rehinelere ve savaş tutsaklarının değişimi hakkında bir anlaşma imzalanmıştır. Aynı gün yine iki devlet açısından siyasal önem taşıyan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi imzalanmıştır (Oran, 2014, s.220).

Müttefik devletlere göre, Türkiye Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmiş ancak Yunanlılara karşı bir zafer kazanmıştır. Onlar için Lozan, Birinci Dünya Savaşı'nın gecikmiş bir barış anlaşması konumunda iken, TBMM için ise sadece Yunanistan'a karşı kazanılmış bir zafer değil, aynı zamanda Batı'ya karşı da kazanılmış bir zaferdir (Toprak, 2017, s.123).

Lozan ile Misak-ı Milli'de saptanmış olan gayeler ana hatlarıyla gerçekleştirilmiştir. Güney kısım haricinde Misak-ı Milli'de belirlenmiş olan sınırlar kalıcı bir şekilde kabul edilmiştir. Doğu'da Ermeni devleti, Batı'da ise Yunan devleti hayalleri sona erdirilmiştir. Müttefiklere de herhangi bir savaş tazminatı ödenmemiştir. Kısaca Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilginin bir başarıya dönüştürüldüğü söylenilebilir.

Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren antlaşmaların aslında sadece birer ateşkes anlaşması oldukları söylenebilir. Bu savaş sonrasında Lozan Barış Anlaşması haricinde imzalanmış olan tüm anlaşmalar 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile tüm geçerliliğini yitirmiştir.

Genel olarak Lozan Barış Anlaşması Türkiye Cumhuriyeti tarihinde fazlasıyla tartışılan konulardan birisi olmuştur. Ortaylı'ya göre ise, Lozan Barış Antlaşması'nı bir

kısım hezimet olarak görürken, bir kısım ise zafer olarak nitelendirmektedir. Lozan mantıki ve gayet onurlu bir uzlaşmadır. Kalıcı ve düzeni sağlayıcı bir anlaşma olarak görülmelidir (Ortaylı, 2013, s.77).

2.2.2. Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sorununun Lozan Barış Konferansı'nda Ortaya Çıkışı

Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye ve Yunanistan arasındaki uzun bir süredir çözüm yolu aranan mübadele konusu da masaya yatırılmıştır. Bakanlar Kurulunun Lozan Konferansı'na katılacak olan Türk heyetine vermiş olduğu talimatlardaki azınlıkları konu alan dokuzuncu madde Türkiye'nin mübadeleye olan bakış açısını sergilemektedir. Mübadele her ne kadar Türk tarafının tartışmış olduğu bir konu olsa da Yunan tarafının da bu konuda istekli olduğu söylenilebilir.

Konferans öncesinde Cemiyet-i Akvam, Norveçli Dr. Fridtoj Nansen'i konferans sürecinde mübadele konusu incelemek üzere görevlendirmiştir. Dr. Nansen hem Türkiye'yi, hem de Yunanistan'ı ziyaret edip, ilgili kişilerle görüşerek çözüm yolu üretmekle görevliydi (Arı, 1995, s.36). 1 Aralık 1922 tarihinde Lord Curzon yönetiminde gerçekleşen oturumda Dr. Nansen mübadele konusundaki düşüncelerini dile getirmiş ve iki ülke arasında mübadelenin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Yakın-Doğu'da iç içe girmiş olan milletler arasındaki barışın sağlanmasında ve ekonomik sorunların çözümünün de en hızlı ve etkili yolun mübadele olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Nansen bu yapılması planlanan nüfus mübadelesinin sadece Yakın-Doğu'da değil Avrupa'da da barışa katkı sağlayacağını söylemiştir. Nansen, mübadelenin zorluklarını ise şu sözlerle anlatmıştır:

“Şüphesiz, bu sorun, ağır güçlüklerle karşı karşıyadır. Sayıları bir milyondan çok olan ve kendileri için yabancı yeni bir ülkeye taşınmak üzere yurtlarından çıkartılacak insanların sınıflandırılmasının, arkada bırakmak zorunda kalacakları kişisel malların ve mülklerin kaydedilmesinin, değerlendirilmesinin ve tasfiye edilmesinin, bu mallara karşılık haklı olarak istemek durumunda oldukları zarar-giderimlerin (tazminatın) ödenmesinin ortaya çıkartabileceği sorunları düşünecek herkese, bu güçlükler, bitmez tükenmez görünecektir. Öte yandan, bu güçlüklerin, şu sırada, daha önce varmış olabilecekleri büyüklükten hiç olmazsa daha küçük olduğu ve nüfus mübadelesinin şimdi yapılmasından yana güçlü nedenlerin bulunduğu da hatırlanmalıdır...” (Meray, 2001, s.119).

Konferansta gerçekleştirilen oturumlarda İngiliz temsilcisi Lord Curzon adeta Yunan temsilcisi gibi davranıp, Yunanlıları acınacak durumda göstermeye çalışmıştır. Bunun üzerine Türk temsilcisi İsmet İnönü ise Türklerin Yunanlılara göre daha kötü

durumda olduklarını yansıtmıştır. Lord Curzon'un taraflı davranışını eleştirmiş ve yaşanan durumları ekonomik yönden değil insani açıdan ele alarak açıklama yapılması gerektiğini belirtmiştir (Kara, 2005, s.190).

Mübadele konusunda görüşmeler ilerledikçe iki millet arasındaki fikir ayrılıkları da gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Görüşmelerde Türk heyeti İstanbul'da bulunan Rumların da mübadeleye dâhil edilmesi konusunda ısrar etmiş, Yunanlılar ise bu duruma kesinlikle karşı çıkmıştır. Bir diğer sorun ise mübadelenin gönüllü mü yoksa zorunlu mu olacağı ile ilgiliydi. Türk heyeti mübadelenin zorunlu tutulmasını isterlerken, Yunanlılar gönüllü olmasını istemişlerdir. Lord Curzon da gönüllü mübadelenin çok uzun zaman süreceği düşüncesi ile bu konuda Türk heyetini desteklemiş ve mübadelenin zorunlu olması gerektiğini belirtmiştir (Bozdağlıoğlu, 2014, s.17). Mübadeleyi gerektiren şartlara bakıldığında ise ilk olarak her iki toplum içerisinde de homojen bir yapı oluşturma ihtiyacı yer almaktadır.

Kurtuluş Savaşı sürecinde Osmanlı Devleti topraklarından Yunanistan'a doğru Rumların göçü başlamıştır. 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusunun İzmir'i işgali, Rumların Megali İdea hedeflerinin gerçekleşebileceği düşüncesini tekrardan ortaya çıkarmış ve bu düşünce neticesinde buradaki Rumlar Yunan ordusuna yardım etmiştir. Batı Anadolu'nun içlerine girmeyi başaran Yunan ordusu, 1921 Sakarya Muharebesi'nde ve 1922 Büyük Taarruz'da aldığı yenilgiler sonrasında geri dönmek zorunda kalmıştır. Son olarak İzmir'in kurtuluşu ile Rumlar gerçekleştirdikleri haksız toprak kazancı ve buralarda Türklere yapmış oldukları eziyetlerden dolayı, Türk ordusunun da kendilerinden intikam alacağı düşüncesi ile Yunanistan'a doğru kaçmaya başlamıştır. Yaklaşık olarak gelen 850.000 Rum'a yaşam alanı yaratmak ve onlara yardım etmek zorunda olan Yunanistan zor duruma düşmüştür. Bu duruma çözüm olarak ise Yunanistan, kendi topraklarında yerleşik halde bulunan Türkleri göçe zorlamıştır. Rumlar millet bilinci ile Yunanistan'a giderken, Türkler de yine millet bilinci ile Türkiye'ye dönmüşlerdir. Ayrıca Balkan Savaşları'ndan sonra Yunanistan'da yaşayan Türk halka yönelik izlenen politikalar, maddi ve manevi anlamda onları zor duruma düşürmüş ve Türkiye'ye dönüşü bir kurtuluş yolu olarak görmelerine sebep olmuştur (Bolcan, t.y., s.18-19). İki ülke içerisindeki durumlar bu halde iken daha önce de düşünülmüş ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile rafa kaldırılmış olan nüfus mübadelesinin artık kaçınılmaz bir hal aldığı söylenilebilir.

2.2.3. Lozan Barış Konferansı'nda Mübadele Meselesinin Karara Bağlanması ve Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol

Mübadele konusu İsmet İnönü ve Venizelos'un önerisi ile Dr. Nansen'in danışmanlık yapacağı bir bağımsız, bir Türk ve bir Yunan üyenin olduğu bir alt komisyona verilmiştir. Bu alt komisyon 2 Aralık 1922 günü, İtalyan Delegesi Montagna'nın başkanlığında toplanmıştır. Bu toplantıda Türk delegeler, Batı Trakya Müslümanlarının mübadelenin dışında bırakılmasını, İstanbul'da bulunan tüm Rumların mübadeleye dâhil edilmesini ve İstanbul'da olan Rum Patrikhanesi'nin kaldırılmasını istemiştir. Türk delegasyonlarının bu isteklerine Yunan, Amerikan ve İngiliz delegeler katılmamış ve karşı çıkmışlardır. Yaşanan tartışmalar sonunda Türk heyeti, "etabli" olarak tabir edilen Rumların İstanbul'da kalmalarını onaylamış ancak Yunanistan'a göç eden ailelerden ayrı olarak Anadolu'da alıkonan Rum erkeklerin de gönderilmesi ve mübadelenin Mayıs 1923 tarihine kadar uygulanmaması konusunda ısrarcı davranmıştır. Diğer taraflarda Türk heyetinin bu isteklerini kabul etmiş ve ek olarak mübadeleye tabii tutulacak nüfusun sahip olduğu mülklerin bir başka komisyon tarafından ele alınması kararlaştırılmıştır. Görüşmelerde çıkan ayrıntılı değerlendirmeler, tarafsız ülkelerin başkanlarından oluşmasına özen gösterilerek kurulan 11 alt komisyonun çalışmaları ile birlikte devam etmiştir. Kurulan komisyonların dördüne Danimarkalı, üçüne Hollandalı, ikisine İsviçreli, birine Norveçli, birine ise İsveçli başkanlar seçilmiş ve bu komisyonlar çalışmalarını Göçmenleri Yerleştirme Komisyonu ile birlikte yürütmüşlerdir (Akgün, 1986, s.252-253).

Uzun süren görüşmeler sonucunda 30 Ocak 1923 tarihli Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol'ü ek protokol olarak imzalanmış ve yasal açıdan da yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme İsmet İnönü, Dr. Rıza Nur, Hasan Saka, E.K. Venizelos, Demetrius Caclamanos tarafından imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre; Türk topraklarında bulunan Rum-Ortodoks dininden olanlar ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslümanlar arasında 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren zorunlu mübadele gerçekleştirilecek ve bu kişiler Türk Hükümeti'nin izni olmadan Türkiye'ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadan Yunanistan'a dönemeyeceklerdi (Arı, 1995, s.18).

İmzalanmış olan anlaşmanın maddeleri ise şu şekildedir;

Madde 1: Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine (exchange obligatoire) girişilecektir. Bu kimselerden hiç biri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşmeyecektir.

Madde 2: Birinci Maddede öngörülen mübadele:

- a) İstanbul'da oturan Rumları (İstanbul'un Rum ahalisini);
- b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları (Batı Trakya'nın Müslüman ahalisini) kapsamayacaktır.

1912 Kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (etablis) bulunan bütün Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar (İstanbul'un Rum ahalisi) sayılacaklardır. 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'nın koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş (etablis) bulunan Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar (Batı Trakya'nın Müslüman ahalisi) sayılacaklardır.

Madde 3: Karşılıklı olarak, Rum ve Türk nüfusu mübadele edilecek olan toprakları 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp gitmiş olan Rumlar ve Müslümanlar, 1. Maddede öngörülen mübadelenin kapsamına girer sayılacaklardır. İşbu Sözleşmede kullanılan "göçmenler" (emigrants) terimi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan bütün gerçek ya da tüzel kişileri kapsamaktadır.

Madde 4: Aileleri Türk ülkesini daha önce bırakıp gitmiş olup da kendileri Türkiye'de alıkonulmuş bulunan Rum halkından vücutça sağlam erkekler, işbu Sözleşme uyarınca, Yunanistan'a gönderilecek ilk kabileyi meydana getireceklerdir.

Madde 5: İşbu Sözleşmenin 9. ve 10. Maddelerindeki çekinceler (ihtirazı kayıtlar) saklı kalmak üzere, işbu Sözleşme uyarınca yapılacak mübadele yüzünden, Türkiye'deki Rumların ya da Yunanistan'daki Müslümanların mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiçbir zarar verdirilmeyecektir.

Madde 6: Mübadele edilecek halklara mensup bir kimsenin gidişine, herhangi bir nedenle olursa olsun, hiçbir engel çıkartılmayacaktır. Bir göçmenin, kesinleşmiş bir hapis cezası bulunduğu, ya da henüz kesinleşmemiş bir cezaya çarptırıldığı, ya da kendisine karşı ceza soruşturması yürütüldüğü durumlarda, söz konusu olan göçmen, cezasını çekmek ya da yargılanmak üzere, kendisine karşı kovuşturmada bulunan ülkenin makamlarınca, gideceği ülkenin makamlarına teslim edilecektir.

Madde 7: Göçmenler, bırakıp gidecekleri ülkenin uyrukluğunu yitirecekler ve varış ülkesinin topraklarına ayak bastıkları anda, bu ülkenin uyrukluğunu edinmiş sayılacaklardır. İki ülkeden birini ya da ötekini daha önce bırakıp gitmiş olan ve henüz yeni bir uyrukluğun edinmemiş bulunan göçmenler, bu yeni uyrukluğa, işbu Sözleşmenin imzası tarihinde edinmiş olacaklardır.

Madde 8: Göçmenler, her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte ya da bunları taşıttırmakta serbest olacaklar ve bu yüzden kendilerinden çıkış ya da giriş ya da başka herhangi bir vergi alınmayacaktır. Bunun gibi, işbu Sözleşme uyarınca, bağıtlı Devletlerden birinin ülkesini bırakıp gidecek her topluluk (cemaat, communaute) üyesinin (camiler, tekkeler, medreseler, kiliseler, manastırlar, okullar, hastahaneler, ortaklıklar, dernekler, tüzel kişiler ya da ne çeşit olursa olsun başka tesisler personelini kapsamak üzere) kendi topluluklarına ait taşınır malları yanlarında serbestçe götürmek ya da taşıttırmak hakkı olacaktır. 11. Maddede öngörülen Karma Komisyonların tavsiyesi üzerine, her iki ülke makamlarınca, taşıma işlerinde en geniş kolaylıklar sağlanacaktır. Taşınır malların tümünü ya da bir kısmını yanlarında götüremeyecek olan göçmenler, bunları, oldukları yerde bırakabileceklerdir. Bu durumda, yerel makamlar, bırakılan taşınır malların dökümünü (envanterini) ve değerini, ilgili göçmenin gözleri önünde saptamakla görevli olacaklardır. Göçmenin bırakacağı taşınır malların çizelgesini ve

değerini gösteren tutanaklar dört nüsha olarak düzenlenecek ve bunlardan biri yerel makamlarca saklanacak, ikincisi, 9ncu Maddede öngörülen tasfiye işlemine esas alınmak üzere 11. Maddede öngörülen Karma Komisyona sunulacak, üçüncüsü göç edilecek ülkenin Hükümetine, dördüncüsü de göçmene verilecektir.

Madde 9: 8. Maddede öngörülen göçmenlerin ve toplulukların kent ve köylerdeki taşınmaz mallarıyla, bu göçmenlerin ya da toplulukların bırakmış oldukları taşınır mallar, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyonca, aşağıdaki hükümler uyarınca tasfiye edilecektir. Zorunlu mübadele uygulanacak bölgelerde bulunan ve mübadele uygulanmayacak bir bölgede yerleşmiş toplulukların din ya da hayır kurumlarına ait olan mallar da, aynı şartlar içinde, tasfiye edilecektir.

Madde 10: Bağlılı Tarafların ülkelerini daha önceden bırakıp gitmiş olan ve işbu Sözleşmenin 3. Maddesi uyarınca nüfus (halkların) mübadelesinin kapsamına girer sayılan kimselere ait taşınır ya da taşınmaz malların tasfiyesi, 9. Madde uyarınca, Türkiye ile Yunanistan'da 18 Ekim 1912 tarihinden bu yana yürürlüğe konmuş kanunlarla her çeşit yönetmeliklere (tüzüklere) göre ya da başka herhangi bir zorunlu mübadele (müsadere), zorunlu satış, v.b. gibi, işbu mallar üzerindeki mülkiyet hakkını herhangi bir yoldan kısıtlayıcı nitelikte hiçbir tedbire konu olmaksızın yürütülecektir. İşbu Madde ile 9. Maddede öngörülen mallar, bu çeşit bir tedbire konu olurlarsa, bu mallara 11. Maddede öngörülen Komisyonca, bu tedbirler uygulanmamışçasına, değer biçilecektir. Kamulaştırılmış mallara gelince, Karma Komisyon, her iki ülkede mübadele kapsamına girecek kimselere ait olup da, mübadele uygulanacak topraklarda bulunan ve 18 Ekim 1912 den sonra kamulaştırılmış olan bu mallara yeniden değer biçilecektir. Komisyon, bir zarar verilmiş olduğunu görürse, bu zararı mal sahiplerinin yararına onaracak bir zarar-giderim (tazminat) saptayacaktır. Bu zarar-giderim tutarı, mal sahiplerinin alacak hesabına ve kamulaştırılan ülke Hükümetinin borç hesabına geçirilecektir. 8. ve 9. Maddelerde göz önünde tutulan kimseler, şu ya da bu yoldan, yararlanmadan yoksun bırakıldıkları malların gelirlerini elde edememişlerse, bu gelirlerin tutarlarının kendilerine geri verilmesi, savaş öncesi ortalama gelir esas alınarak ve Karma Komisyonca saptanacak yol ve yöntemler uyarınca, sağlanacaktır. Yunanistan'daki Vakıf mallarının ve bunlardan doğan hak ve çıkarların, ve Türkiye'de Rumlara ait benzer tesislerin tasfiyesine girişirken, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyon, bu tesislerin ve bunlarla ilgili bulunan özel kişilerin haklarını ve çıkarlarını tam olarak korumak amacıyla, daha önce yapılmış Andlaşmalarda kabul edilmiş ilkelerden esinlenecektir. 11. Maddede öngörülen Karma Komisyon, bu hükümleri uygulamakla görevli olacaktır.

Madde 11: İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak bir aylık bir süre içinde, Bağlılı Yüksek Tarafların her birinden dört ve 1914-1918 savaşına katılmamış Devletlerin uyrukları arasından Milletler Cemiyeti Meclisince seçilecek üç üyeden oluşan ve Türkiye'de ya da Yunanistan'da toplanacak olan bir Karma Komisyon kurulacaktır. Komisyonun Başkanlığını, tarafsız üç üyeden her biri sıra ile yapacaktır. Karma Komisyon, gerekli göreceği yerlerde, bir Türk ve bir Yunanlı üye ile Karma Komisyonca atanacak tarafsız bir Başkandan oluşacak ve Karma Komisyona bağlı olarak çalışacak alt-komisyonlar kurmaya yetkili olacaktır. Karma Komisyon, alt-komisyonlara verilecek yetkileri kendisi saptayacaktır.

Madde 12: Karma Komisyon, işbu Sözleşmede öngörülen göçü denetlemek ve kolaylaştırmak ve 8. Madde ile 9. Maddede öngörülen taşınır ve taşınmaz malların tasfiyesine girişmekle yetkili olacaktır. Karma Komisyon, göçün ve yukarıda belirtilen tasfiyenin yol ve yöntemlerini saptayacaktır. Karma Komisyon, genel olarak, işbu Sözleşmenin uygulanmasında gerekli göreceği tedbirleri almağa ve bu Sözleşme yüzünden ortaya çıkabilecek bütün sorunları karara bağlamaya tam yetkili olacaktır. Karma Komisyon kararları oy çokluğu ile alınacaktır. Tasfiye edilecek mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin bütün itirazlar Karma Komisyonca kesin olarak karara bağlanacaktır.

Madde 13: Karma Komisyon, ilgilileri dinledikten ya da dinlemeğe gereği gibi çağdırdıktan sonra, işbu Sözleşme uyarınca tasfiye edilmesi gereken taşınmaz mallara değer biçme işlemine girişmek için tam yetkili olacaktır. Tasfiye olunacak mallara değer biçilmesinde, bunların altın para ile olan değeri esas alınacaktır.

Madde 14: Komisyon, ilgili mal sahibine, elinden alınan ve bulunduğu ülkenin Hükümeti emrinde kalacak olan mallardan dolayı borçlu kalınan para tutarını belirten bir bildiri belgesi verecektir. Bu bildiri belgeleri esas alınarak borçlu kalınan para tutarları, tasfiyenin yapılacağı ülke Hükümetinin, göçmenin mensup olduğu Hükümete karşı bir borcu olacaktır. Göçmenin, ilke olarak, göç ettiği ülkede, kendisine borçlu bulunulan paraların karşılığında, ayrıldığı ülkede bırakmış olacağı mallarla aynı değerde ve aynı nitelikte, mal alması gerekecektir. Yukarıda belirtilen biçimde bildiri belgeleri esası üzerinden, her iki Hükümetçe ödenmesi gereken paraların hesabı, her altı ayda bir çıkartılacaktır. Tasfiye işlemi tamamlandığı zaman, karşılıklı borçlar birbirine eşit çıkarsa, bununla ilgili hesaplar denkleştirilmiş (takas ve mahsup edilmiş) olacaktır. Bu denkleştirme işleminden sonra, Hükümetlerden biri ötekine borçlu kalırsa, bu borç peşin para ile ödenecektir. Borçlu Hükümet, bu ödeme işine süre tanınmasını isterse, yıllık en çok üç taksitte ödenmek şartıyla, Komisyon bu süreyi ona tanıyabilecektir. Komisyon, bu süre içinde ödenmesi gereken faizleri de saptayacaktır. Ödenecek para oldukça önemli ise ve daha uzun sürelerin tanınmasını gerektirmekteyse, borçlu Hükümet, borçlu olduğu paranın yüzde yirmisine kadar Karma Komisyonca saptanacak bir parayı peşin olarak ödeyecek, geri kalan borç için de, Karma Komisyonca saptanacak oranda faizli ve yirmi yıllık bir süre içinde anaparaya çevrilebilecek (amortise edilecek) borçlanma bonoları (istikraz tahvilleri) çıkarabilecektir. Borçlu Hükümet, bu borç için, Komisyonca kabul edilecek sağlanmalar (rehinler) gösterecektir. Bu sağlanmalar, Yunanistan'da Uluslararası Komisyonca, İstanbul'da Devlet Borcu (Düyun-u Umumiye) Meclisince yönetilecek ve gelirleri toplanacaktır. Bu sağlanmalar konusunda anlaşmaya varılamazsa, Milletler Cemiyeti Meclisi bunları saptamaya yetkili olacaktır.

Madde 15: Göçü kolaylaştırmak amacıyla, ilgili Devletlerce, Karma Komisyonun saptayacağı şartlarla, Komisyona öndelik (avans) olarak ödemede bulunacaktır.

Madde 16: Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri, işbu Sözleşme uyarınca, ülkelerini bırakıp gidecek olan kimselere yapılacak bildirimlerle, bu kimselerin varış ülkesine taşınmak üzere yönelecekleri limanlara ilişkin bütün sorunlar üzerinde, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyonla anlaşmaya varacaklardır. Bağlı Taraflar, mübadele edilecek halklara, gidişleri için konmuş tarihten önce yurtlarını bırakıp gitmelerine yol açacak, ya da mallarını ellerinden çıkartmak üzere doğrudan ya da dolaylı hiçbir baskıda bulunmamayı karşılıklı olarak yükümlenirler. Bağlı Taraflar, ülkeyi bırakıp giden ya da gidecek olan göçmenleri hiçbir vergiye ya da olağanüstü bir resme bağlamamayı yükümlenirler. 2. Madde uyarınca mübadele dışı bırakılacak bölgelerde oturanların, bu bölgelerde kalmak ya da oralara yeniden dönmek haklarıyla, Türkiye ve Yunanistan'da özgürlüklerinden ve mülkiyet haklarından serbestçe yararlanmalarına hiçbir engel çıkartılmayacaktır. Bu hüküm, mübadele dışı bırakılacak söz konusu bölgelerde oturanların mallarını başkalarına geçirmelerine ve bu kimselerden Türkiye'yi ya da Yunanistan'ı kendi istekleriyle bırakıp gitmek isteyenlerin gidişine engel olma vesilesi olarak öne sürülemez.

Madde 17: Karma Komisyon çalışmaları ve işlerin yürütülmesi için gerekli giderler, Komisyonca saptanacak oranlar içinde, ilgili Hükümetlerce karşılanacaktır.

Madde 18: Bağlı Taraflar, işbu Sözleşmenin uygulanmasını sağlamak üzere, yasalarında gerekli değişiklikleri yapmayı yükümlenirler.

Madde 19: İşbu Sözleşme, Bağlı Yüksek Taraflar bakımından, Türkiye ile yapılacak Barış Antlaşmasının bir parçasıymış gibi, aynı güç ve aynı değerde sayılacaktır. İşbu Sözleşme, söz konusu Antlaşmanın Bağlı Yüksek Taraflardan her ikisince onaylanmasından hemen sonra yürürlüğe girecektir. Bu hükümlere olan inançla, yetki belgelerinin, karşılıklı olarak, usulüne uygun olduğu görülmüş ve aşağıda imzaları bulunan Tam yetkili Temsilciler, işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır. LAUSANNE'da, otuz Ocak bin dokuz yüz yirmi üç tarihinde, üç nüsha olarak düzenlenmiştir. Bu nüshalardan bir Yunanistan Hükümetine, biri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine verilecek, üçüncüsü de doğruluğu onaylanmış birer örneğini, Türkiye ile yapılmış Barış Antlaşmasını imzalayan Devletlere yollayacak olan, Fransa Cumhuriyeti Hükümetine, bu Devletin arşivlerine konulmak üzere, teslim edilecektir (Soysal, 2000, s.185-191).

Uzun süren görüşmeler sonucunda imzalanmış olan mübadele sözleşmesinde üç özellik dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, iki millet arasında yapılacak olan nüfus değişiminde temel kıstasın din olmasıdır. Mübadeleye tabii tutulacak kişiler arasında dil veya etnik kökene dair bir ayırım yapılmamış, sadece din kıstası göz önünde bulundurulmuştur. Dikkat çeken ikinci özellik ise sözleşmenin geriye dönük olmasıdır. Buna göre sözleşme sadece içinde olunan dönemi değil, 1912 yılından beri özellikle savaş nedeniyle göç edenleri de içermekteydi. Dikkat çeken son özellik ise bu sürecin isteğe bağlı değil zorunlu olması idi. Böylece tarih boyunca ilk defa bir zorunlu göç uluslararası hukuk tarafından meşrulaştırılmış oluyordu (Bozdağlıoğlu, 2014, s.25).

İmzalanan anlaşma sonucunda İstanbul haricinde Anadolu'daki 900 bin civarındaki Rum-Ortodoks ile Batı Trakya haricinde Yunanistan'daki 400 bin civarındaki Müslüman mübadele edilmiştir. Esasen Rum nüfusun çoğunluğu 1922'de Türkiye'den kaçmıştı. Anlaşma gereği mübadele edilen halklar, Karadeniz bölgesindekiler ile Türkçe konuşan Karamanlı Rum Ortodokslarıdır (Zürcher, 2004, s.243-244).

Mübadele olgusu, Yunanistan'da bir dönemin sonu olarak nitelendirilirken, Türkiye'de yeni bir başlangıç olarak algılanmıştır.

2.3. Nüfus Mübadelesi İçin Türkiye'de Gerçekleştirilen Hazırlıklar

2.3.1. Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti Kuruluşu ve Faaliyetleri

İskân, yurtlandırma ve yerleştirme faaliyetlerini kapsayan bir kavramdır. İskân siyaseti ise bu bağlamda devletlerin siyasal, ekonomik ve toplumsal sistemleriyle ilgilidir. Dolayısı ile iskân uygulamaları toplumsal yaşamın neredeyse bütün alanlarını ilgilendiren politik ve mekânsal düzenlemelerdir (Emek İnan, 2014, 82).

Ocak 1923 tarihinde imzalanmış olan Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme'nin üzerine iki devlet arasında gerçekleştirilecek olan yer değişimi hareketine dâhil olan mübadillerin nakil ve iskânlarının sağlanması ciddi bir iskân sorunu doğurduğu söylenilebilir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti'ne göç etmiş olan kişilerin yerleştirilmeleri ile alakalı olarak, bazı komisyonlar kurulmuştur. Ancak bu komisyonların çalışmalarında büyük bir yetersizlik olmuş ve bu nedenle de göçmen aileler zor duruma düşmüşlerdir. Bu sebeple Türk ve Yunan halk arasında yapılacak olan mübadele sonucunda gelecek olanların yerleştirilme işleri ile hangi kurumun ilgileneceği bir müddet askıda kalmıştır. İlk olarak icra vekilleri adına reis Fethi Bey'in 5 Eylül 1923 tarihinde mecliste İcra Vekilleri Programı'nı okuması ile gelecek olan göçmenlerin yerleştirme sorunları ile ilgilenecek yeni bir kuruluşa ihtiyaç olduğu gündeme getirilmiştir. Bu programa göre kurulacak olan yeni kuruluşun, mübadillerin yerleştirilecek oldukları yere kadar taşınmaları, beslenmeleri ve sağlık sorunları ile ilgilenmesi görevleri öngörülmüştür. Ayrıca mübadillerin devlete bir yük olmaması için üretici duruma geçirilmeleri ve bunu sağlamak için de onlara tarımsal ve ekonomik yönden kolaylıklar sağlanması hedeflenmiştir. (Arı, 1995, s.23-24). Fethi Bey'in gündeme getirdiği bu konu sonucunda İmar ve Mübadele-i Ahali Müdüriyet-i Umumisi adıyla genel bir müdürlük kurulması kararı alınmıştır. Kurulan bu müdüriyetin "İmar" ve "Mübadele" olarak ikiye ayrılmasına, her vekâletten birer üyenin genel müdürlükte yer almasına ve bu genel müdürlüğün İcra Vekilleri Başkanlığı'na bağlanmasına karar verilmiştir. Erkan-ı Harbiye Umumiye, Müdafaa-i Milliye, Nafia ve İktisat ile Hariciye, Dâhiliye ve Maliye Vekâletleri ise genel müdürlükte bulunacak olan vekâletlerdir. Vekâletin kurulmasına dair hazırlıklar sürerken 23 Ağustos 1923 tarihinde Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey "İmar Vekâletinin Teşkili Hakkında" kanun teklifini sunmuş ancak bu teklif meclis tarafından reddedilmiştir. Fakat Tunalı Hilmi Bey'in vekâletin kurulmasına dair ısrarları sürmüş ve bu ısrar üzerine Tunalı Hilmi Bey'in teklifi kabul edilmiştir ve böylece 13 Ekim 1923 tarihinde 352 sayılı Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti İhdasına Dair Kanun'un yürürlüğe girmesiyle vekâlet kurulmuştur. (Güner, 2007, s.1459).

Kurulmuş olan Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin görevleri ise İcra Vekilleri Programı'nda belirtildiği gibi; göçmenlerin yerleştirilecekleri yerlere ulaştırılmaları, mübadillerin taşınabilir ve taşınamaz mallarının durumları, beslenme ve sağlık başta olmak üzere mübadillerin yaşadıkları bütün sorunlarla ilgilenme ve mübadillerin üretici konuma geçebilmelerini sağlamaktır. Ayrıca vekâlete, mübadele için gerekli gördüğü takdirde askeri ve mülki araçlardan ve devletin imkânlarından faydalanabilme fırsatı

verilmiştir. Bunun yanı sıra görevlerini yerine getirebilmesi amacı ile vekâlete banka kurma yetkisi de verilmiştir (Emek İnan, 2014, s.86).

Mübadele, İmar ve İskân Vekâlet'inin yayımlayacağı talimatnamede bulunan işlerin yapılması amacıyla 29 Kasım 1923 tarihinde her il ve kazaya birer İskân ve İmar Komisyonu kurulması kararı alınmıştır. 9 Aralık 1923 tarihinde ise “Muhacirlerin kabul, iaşe, sevk ve iskânları hakkında talimatname” hazırlanarak, uygulamaya koymuştur. Bu talimatname; Tedabiri sıhhiye ve muamelatı iptidaiye, Sevk ve ibate, İskân olmak üzere üç kısma ayrılmıştır (İskân Tarihçesi, s.20-21).

“Tedabiri sıhhiye ve muamelatı iptidaiye” başlıklı kısımda Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafından mübadillere verilmiş olan kimlikler incelenerek, kişilerin anarşist, casus veyahut cani olup olmadıkları kontrol edilerek bu faaliyetlerde bulunan kişilerin Türkiye’de yurt edinemeyecekleri bildirilmiştir. Mübadil olarak kabul edilecek olan kişilerin ise coğrafi konumu ve meslekleri göz önünde bulundurularak sevk işlemleri yapılmıştır. Ayrıca hasta olanlar için gerekli tedaviler uygulanmış ve ihtiyaç sahiplerine iaşe verilmiştir. Sevk ve ibate kısmında, mübadillerin yola çıkacakları iskelelerden varacakları iskân yerlerine nakil işlemleri ve buralardaki barınma işlemleri ile ilgilenilmiştir. Son olarak iskân kısmında ise mübadillerin sevk edilmiş oldukları yerlerde tahrip olan binaların onarım işlemlerinin yapılması ve dolu olan yerlerin de boşaltılması gerektiği belirtilmiştir. Gelen mübadillerin geçimlerini sağlayabilmeleri adına onlara verilmiş olan çift hayvanı, tohumluk, zirai alet gereksinimleri hakkında vekâleti bilgilendirmeleri gerektiği kararı verilmiştir (İskân Tarihçesi, s.21-22).

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tarafından, gelen göçmenlerin meslekleri, yaşadıkları konumları dikkate alınarak mübadiller için Türkiye’de on iskân bölgesi oluşturmuştur. Bu yerleşim alanları şu şekildedir:

- a) **Birinci Alan:** Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat, Çorum.
- b) **İkinci Alan:** Edirne, Tekfurdağı*, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale.
- c) **Üçüncü Alan:** Balıkesir.
- d) **Dördüncü Alan:** İzmir, Manisa, Aydın, Menteşe, Afyon.
- e) **Beşinci Alan:** Bursa.

---

* **Tekfurdağı:** Günümüzdeki Tekirdağ ilinin eski adıdır.

- f) **Altıncı Alan:** İstanbul, Çatalca, Zonguldak.
- g) **Yedinci Alan:** İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya.
- h) **Sekizinci Alan:** Antalya, Isparta, Burdur.
- i) **Dokuzuncu Alan:** Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir.
- j) **Onuncu Alan:** Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Ayıntab*, Maraş (Arı, 1995, s.52-53).

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti vapurlar ile gelen göçmenlerin iaşelerinin karşılanabilmesi amacı ile Hilal-i Ahmer Cemiyeti**ne 30.000 lira para verilmiştir. Ayrıca 1924 yılında İzmit'te 20, Tekirdağ'da 25, Samsun'da 30, Kalikratya'da* 15, Mersin'de 50, Ulukışla'da 30, Niğde'de 20, Kavala'da 20, Selanik'te 50 yataklı hastane ile Çatalca'da 10 yataklı dispanserinin idaresi Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne verilmiştir. Konya'da 2, Adana'da 1, Samsun'da 1, Söke, Milas ve Megri mıntıklarına 1, göçmen vapurlarında 11 gezici doktor görevlendirilmiştir (Çelebi, 2006, s.208).

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tüm masraflara rağmen gemilerle yola çıkan mübadilleri çok cüzi bir ücretle taşımıştır. Yaşlı, yoksul, hasta ve çocukların ise yaklaşık %15'inin ücretsiz bir şekilde ulaşımları sağlanmıştır. Ayrıca yolculuk yapan gemilerin içerisinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bağlı sağlık ekipleri hizmet vermiştir. Deniz yoluyla Türkiye'ye gelen mübadiller İstanbul, Samsun, İzmir, Tekfurdağı, Mersin, Mudanya limanlarında indirilmiştir. Maddi olanakların kısıtlı olmasından dolayı, göç esnasında öncelikli olarak Türk şirketlerin gemileri kullanılmıştır (Genç, 2016, s.81).

2.3.2. Mübadele, İmar ve İskân Kanunu

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulduktan sonra yapması gereken en önemli iş, kapsamlı bir yasanın çıkarılması olmuştur. Vekil Mustafa Necati Bey'in çabaları sonucunda hazırlanan bir yasa önerisi 23 Ekim 1923 günü TBMM'ye sunulmuştur. 8 Kasım 1923 tarihinde de "Mübadele, İmar ve İskân Kanunu" adını taşıyan yasa TBMM

---

* **Ayıntab:** Günümüzdeki Gaziantep ilinin eski adıdır.

* **Hilal-i Ahmer Cemiyeti:** 11 Haziran 1868'de bir grup idealist doktor "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti"ni kurmuş ve bu cemiyet 1877 yılında "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti" adını almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından 1923 yılında kuruluşun adı "Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti" olarak, 1935 yılına gelindiğinde ise kurumun adı "Türkiye Kızılay Cemiyeti" olarak değiştirilmiştir.

* **Kalikratya:** Günümüzdeki İstanbul'un ilçesi Büyükçekmece ilçesine bağlı Mimarsinan mahallesinin eski adıdır.

tarafından onaylanmış ve kabul edilmiştir. Oldukça geniş kapsamlı ve ayrıntılı olan bu yasa, yirmi maddeden oluşmaktadır. Vekâletin görevleri ve bu görevlerin her birinin kapsamı, bütçe kaynakları, vekâletin yetkileri, uzman elemanların sağlanabilmesi ve diğer vekâletler ile işbirliği kurulmasına kadar pek çok unsur ayrıntılı bir şekilde bu yirmi maddelik kanunda yazılmıştır. Kanunun ilk maddesinde mübadelesi yapılacak olan kişilerin gerekli ihtiyaçlarının giderilmesi ve yapılacak olan bu yardımların mübadillerin yerleştirilmesinden iki ay sonrasına kadar devam edeceği belirtilmiştir. Ayrıca 1912 senesinden beri bir yere yerleştirilememiş olan göçmenleri ve sığınmacıları, daha sonra hükümet tarafından kabul edilecek olan göçmenleri, konargöçer aşiretleri ve yöre halkından evleri yıkılmış olanları bir yere yerleştirmek, yıkıma uğramış alanların onarımını yapmak, kişilerin refahını sağlamak yine ilk maddede yer almaktadır. Kanunun ikinci maddesinde ise vekâlet tarafından verilen görevleri yerine getirmekle mülki ve askeri tüm devlet memurları mecburi tutulmuştur. Verilen görevleri yerine getirme sırasında bir ihmalkârlık yapan kişilerin hangi kurumdan olursa olsun Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin isteği ile işlerinden el çektirilip mahkemeye sevk edilmesi ve cezalandırılması kararı yer almaktadır (Arı, 1995, s.33).

Kanunun üçüncü maddesi incelendiğinde, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin ihtiyaç duyduğu durumlarda idare ve belediye üyelerinden, yerel memurlardan veya gerekli duyulan herhangi kişilerden istediği kadar ara kurullar seçme ve oluşturma yetkisine sahip olduğu görülmektedir. Dördüncü, beşinci ve altıncı maddeler de mali konulara dair açıklık getirmiş ve yapılacak olan harcamaların nereden ve nasıl karşılanacağını belirtmiştir. Yedinci madde ise ihtiyaç duyulan memurların görevlendirilmesi ile bunların bütçesine dairdir (368 Sayılı Mübadele, İmar ve İskân Kanunu, 1923).

Sekizinci madde, işgal altında olan yerlerin boşaltılarak ve terk edilmiş olan taşınmaz malların, evleri zarar görmüş olan ihtiyaç sahiplerine dağıtılması ile alakalıdır. Dokuzuncu madde de yine taşınmaz mallar ve bunların bedelleriyle ilgili bir maddedir. Onuncu maddede ise, 1912 yılı itibariyle yerleştirilen göçmenlerin, el becerilerine göre uygun görülen yerlere taşınmaları ve yerleştirilmeleri görevi Mübadele, İmar ve İskân Vekâletine verilmiştir. On birinci maddede, yakıp yıkılan yerlerin imarı için bir İmar Bankası kurulacağı belirtilmektedir. On ikinci maddede ise 1912'den 1949'a kadar inşa edilmiş olan binaların emlak vergisinden muaf tutulacağı belirtilmiştir (Arı, 1995, s.34).

On üçüncü madde, inşaat şirketleri ve bedelleri ile ilgili bir maddedir. On dördüncü maddede, harap olan yerlerdeki fabrika ve tezgâhların yeniden yapımları ve onarımları için yurtdışından getirilecek olan gerekli aletlerden gümrük vergisi alınmayacağı yazmaktadır. On beşinci madde ise Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin müfettişleri ile ilgili bir maddedir. Son beş madde ise kanunun içinde ele alınmış konularla ilgili kararların belirtildiği maddelerdir (368 Sayılı Mübadele, İmar ve İskân Kanunu, 1923).

1923 yılında imzalanmış olan bu kanun genel olarak incelendiğinde Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin yetkileri, sınırları ve kapsamı hakkında çerçevelenmiş olup, ihtiyaç duyulan her konuda düzenleyici kararlara sahip olduğu söylenilebilir.

2.3.3. Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun Kuruluşu, Yetki ve Sorumlulukları

Türk ve Yunan hükümetleri tarafından 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanmış olan Mübadele Sözleşmesi'nin içerisinde, iki taraf arasında anlaşmanın uygulanmasını sağlayabilmek ve çıkabilecek uyuşmazlıkları gidermek amacıyla Muhtelit Mübadele Komisyonu (Karma Komisyon) kurulması kararı verilmiş ve yine aynı sözleşmede kurulacak olan bu komisyonun görevleri, yetkileri ve sorumlulukları belirtilmiştir (Çelebi, 2006, s.108). Mübadele Sözleşmesinin on birinci maddesinde de; sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren bir ay içerisinde bu komisyonun kurulması gerektiği, ayrıca bu komisyonun dört kişi Türk hükümetinden, dört kişi Yunan hükümetinden ve üç kişi de tarafsız olmak üzere toplamda on bir üyeden oluşacağı belirtilmiştir. Sözleşmenin diğer maddelerinde ise komisyonun; göçü denetlemek, göçmenlere ait olan taşınır ve taşınmaz malların tasfiye işlemlerini gerçekleştirmek, taşınır mallara değer belirlemek, bulunduğu ülkede bıraktığı malların karşılığını gösteren bir dokümanı mübadile vermek gibi birtakım görevleri bulunduğu belirtilmektedir. Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun giderlerinin hem Yunan hükümeti hem de Türk hükümeti tarafından karşılanması da yine Mübadele Sözleşmesi'nin on yedinci maddesinde belirtilmiştir (Mübadele Sözleşmesi, 1923).

Görüldüğü üzere kurulacak olan Muhtelit Mübadele Komisyonu mübadele esnasında çıkabilecek her türlü sorunun çözümünde hem Türk hem de Yunan hükümetleri adına hareket edebilme yetkisine sahiptir.

26 Ağustos 1923 tarihinde TBMM'nin de onayıyla bu komisyonun Türk heyeti başkanlığına Dr. Tevfik Rüştü Aras, heyet üyeliklerine de Hamit, İhsan ve Senüyiddin Beyler getirilmiştir. 17 Eylül 1923 tarihinde de MC tarafından seçilmiş olan üç tarafsız üye ile Türk ve Yunan hükümeti adına heyete seçilmiş dört üyenin bir araya gelmesiyle komisyonun çalışmaları İstanbul'da başlamıştır (Doğan, 2015, s.225).

Ayrıca Komisyon yaptığı çalışmaları daha sistematik bir hale getirebilmek için bazı alt komisyonlar oluşturmuştur. Birinci ve ikinci alt komisyonların başkanlığını Mr. Widding yaparken, birinci alt komisyona üye olarak Türk heyetinden Hamdi Bey ve Yunan heyetinden Kakfakitis, ikinci alt komisyona ise Türk delegelerinden İhsan Bey, Yunan delegelerinden ise Pallis seçilmiştir. Üçüncü komisyonun başkanı ise İsveçli tarafsız bir üye olup, Türk üyelerden Senüyiddin Bey ve Yunan üyelerden Calvocoressi yer almıştır (Çelebi, 2006, s.116). Komisyon Selanik, Drama, Kayalar, Kozani, Kavala, Hanya, Gümölcine ve Kandiye'de de alt komisyonlar oluşturmuştur. Yunan heyetinin teklifi ile Türkiye'de İstanbul, Mersin ve Samsun'da üç alt komisyon daha kurulmuştur. Türkiye'deki komisyonların yetersiz kalmasının üzerine buradaki alt komisyonların sayısı beşe çıkarılmıştır (Macar, 2019, s.177).

İlk başlarda komisyon çok iyi bir şekilde çalışıyor gibi gözükse de sözleşmenin maddelerinin yorumlanmasından sonra bazı uyuşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Hem Yunan hükümeti hem de Türk hükümeti sözleşme maddelerini kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamış, bundan dolayı çıkan çatışmalar neticesinde komisyon çalışmalarını bir müddet durdurmuştur. Komisyon kurulmadan önce belirlenen Türk ve Yunan üyelerin istifaları komisyonun uyumlu bir şekilde çalışmasını daha da zor bir duruma sokmuştur. Yaşanan bu olumsuzluklar üzerine 9 Aralık 1933 tarihli "Türk-Rum Ahali Mübadelesi Muhtelit Komisyonu'nun İlgasına Dair Ankara Mukavelenamesi" ile komisyon kaldırılmıştır (Çelebi, 2006, s.120).

Sözleşme maddelerinden dolayı iki hükümet arasında doğan bu uyuşmazlık alt başlıkta daha geniş kapsamlı şekilde ele alınmıştır.

2.3.3.1. Türk-Yunan Uyuşmazlığı: Etabli Sorunu

Etabli Sorunu, bir üst başlıkta bahsedilmiş olan Karma Komisyon'da yer alan Türk ve Yunan delegelerin imzalanan sözleşmedeki maddeleri kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamaları sonucunda ortaya çıkmış olan bir sorundur.

30 Ocak 1923'te Türk ve Yunan hükümetleri arasında imzalanmış olan protokole göre Yunanistan'daki Müslümanlar ile Türkiye'deki Ortodoks Rumların mübadele edilmeleri ve İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Müslüman ahalinin bu mübadele sözleşmesinin dışında tutularak yerleşik (etabli) sayılacağı kararı alınmıştır. Ancak mübadele her iki devlet tarafından kabul görülse de kimlerin yerleşik (etabli) olacağı konusunda birtakım anlaşmazlıklara düşülmüştür. Bu anlaşmazlıklar Karma Komisyon'un da çalışmalarını bir müddet durdurmuştur.

İki taraf arasındaki anlaşmazlığın nedeni sözleşmenin ikinci maddesinin uygulanması esnasında oluşmuştur. Sözleşmenin ikinci maddesi şu şekildedir:

Madde-2: Birinci maddede öngörülen mübadele;

- a) İstanbul'da oturan Rumları (İstanbul'un Rum Ahalisini)
- b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları (Batı Trakya Müslüman Ahalisini) kapsamayacaktır.

Anlaşmanın ikinci maddesi gereğince 1912 Kanunu ile sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul şehremaneti daireleri içinde 30 Ekim 1918 tarihinden evvel yerleşmiş olan bütün Rumlar, yani İstanbul'da oturan Rumlar yerleşik (etabli) sayılacaktır. 1913 Bükreş Antlaşması'nın çizmiş olduğu sınır çizgisinin doğusunda kalan Müslümanlar da Batı Trakya'nın yerleşik halkı olacaktır (Meray, 2001, s.17).

Anlaşmazlığın esas nedeni bu maddede “sakin bulunmuş” tabirinin kullanılmış olmasıdır. Sözleşme metni esasen Fransızcadır. “Sakin bulunmuş” tabiri Fransızca “etabli” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Bu kelime “yerleşmiş olanlar” şeklinde tercüme edilseydi, Fransızca kelimenin ifade ettiği anlama daha yakın olmuş olurdu. Çünkü Türkçedeki “yerleşmek” fiili, Fransızcadaki “etabli” fiilinin karşılığıdır (Erim, 1944, s.63).

Etabli anlaşmazlığında Türk tarafı “yerleşik” kavramının içeriğinin Türk kanunlarına göre tespit edilmesi gerektiğini belirtirken, Yunan tarafı ne Türk ne de Yunan yasalarınca belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Komisyonda bulunan diğer üyeler ise iki hükümetin kanunlarına bağlı kalınmadan, “etabli” kavramının uluslararası hukuka göre ifade edilmesi gerektiğini söylemiştir (Kara, 2003, s.96).

İki taraf arasında çıkan bu anlaşmazlık komisyonunda da uzun süreli tartışmalara yol açmıştır ve bu sorun komisyonun adli şubesine sevk edilmiştir. Bu şube de fikrini belirtmiş ancak Karma Komisyon yine de bir sonuca ulaşamamıştır. Bunun üzerine Yunan hükümeti MC Anlaşmasının 11. maddesine dayanarak konuyu MC'ye taşımıştır. Meclis müzakerelerine Yunanistan adına Nicolas Politis, Türkiye adına Fethi Bey, Karma Komisyon adına da Başkan General de Lara katılmıştır. General de Lara, Karma Komisyonun görüşmelerine ve tartışmalarına devam ettiği bir konunun MC Meclisine taşınmasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Nicolas Politis, meclisin huzurunda Türk hükümetinin mübadele komisyonunun yetkilerine tecavüz ettiğini ve Rumları alıkoyarak göç etmeye zorladığını iddia etmiştir. General de Lara ise Türk hükümetinin komisyonun yetkilerine tecavüz etmediğini ve Rumları alıkoymadığını bildirmiştir. İstanbul'u terk etmeleri için verilen zamanın bitmesine rağmen hâlen oradan ayrılmamış olan Rumların toplanarak bir yerde tutulduğunu ve bu durumun da komisyonun bilgisi dâhilinde yapılmış olduğunu söylemiştir. Yunan hükümetinin MC'ye başvurusunun üzerine Türkiye Dışişleri Bakanı İsmet İnönü, 28 Eylül 1924'te MC Umumi Kâtibine bir telgraf göndermiş ve Karma Komisyonun MC'yi temsil ettiğini, komisyon vazifesini yaparken bir başka otoritenin yerine geçmesi durumunun komisyonun itibarını ve güvenilirliğini sarsacağını belirtmiştir. MC Meclisi İsmet İnönü'nün bu uyarısını dikkate almıştır. Meclisin rapor yazarı M. İshü raporunda İsmet İnönü'nün telgrafından söz ederek Karma Komisyonun meseleyi incelemeye devam etmesini ve olumlu bir sonuca ulaşamadığı takdirde Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'ndan (USAD) danışman görüşü istenmesini teklif etmiş ve meclis bu raporu kabul etmiştir. Bunun üzerine meselenin tartışmaları tekrardan başlamış ancak iki hükümet de daha önceden de ileri sürdükleri görüşlerinde ısrar etmeleri sebebiyle 2. madde üzerinde bir anlaşmaya varılamamıştır. Bundan sonra ise MC Meclisi'nin önerisi üzerine sorun hakkında USAD'ye danışılmıştır (Erim, 1953, s.63-64).

USAD davayı inceledikten sonra 21 Şubat 1925 tarihinde görüşünü bildirmiştir. Divan'ın görüşü şu şekildedir:

- a) Yerleşik deyimli süreklilik niteliği taşımakta ve bir oturma ile belirlenen fiili bir durum belirtmektedir,
- b) "İstanbul'un Rum ahalisi" deyimiyile kastedilen kişilerin anlaşma gereğince 1912 kanunuyla belirlenen belediye sınırları içinde bulunmaları, ayrıca oraya her ne şekilde olursa olsun 30 Ekim 1918 tarihinden önce gelmeleri ve orada sürekli olarak oturmak niyetinde bulunmaları gerekecektir (Fırat, 2014, s.339).

USAD'nin bu görüşü bir tavsiye niteliğindedir ve herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Divan'dan çıkacak olan tavsiye ile MC daha sağlıklı bir karar almayı planlamaktaydı. Divan'ın, Yunan hükümetinin görüşleri ile aynı olan bir tavsiyede bulunması üzerine bu sorunun çözümünün bir süre daha uzadığı söylenilebilir.

USAD'nin görüşünden sonra da çözülemeyen bu sorun, iki devletin de politikalarında sertleşme oluşmasına yol açmıştır. İlk önce Yunan hükümeti, Batı Trakya'da bulunan Müslümanların mallarına el koymuş ve buraya Rum göçmenleri yerleştirmeye başlamıştır. Bunun üzerine Türk hükümeti de, İstanbul'da bulunan Rumların mallarına el koymuştur. Bunun ardından iki devlet arasındaki uyuşmazlık giderek büyümüş, yerleşikler sorununa bir de patrikhane sorunu eklenmiş ve iki ülke arasındaki ilişkiler iyice gerilmiştir (Fırat, 2014, s.339).

1925 yılında iki hükümet arasında başlayan ikili görüşmeler, Türk ve Yunan ilişkilerinde başlıca sorun olan kimlerin yerleşik sayılacağı, Patrikhanenin konumu, mübadillerin malları gibi problemlerin çözümünde ilk önemli adım olmuştur. Bu olumlu girişimlerin başlamasının arkasında yatan en önemli neden 1925 yılında Şeyh Sait İsyanının, Ankara hükümeti tarafından büyük bir tehdit olarak algılanmasıdır. Bu isyanın ardından bir hükümet değişikliği yaşanmış ve başbakanlık Fethi Okyar'dan İsmet İnönü'ye geçmiştir. Yeni başbakan İsmet İnönü ise Lozan'dan geriye kalan sorunları çözerek Türkiye'nin uluslararası arenada yalnızlığını sona erdirmeyi planlamıştır. Andreas Mihalakopoulos hükümeti de Balkanlı komşularıyla olan sorunlarını çözüme doğrultusunda bir dış politika izlemiştir. Bunun üzerine iki hükümet arasında başlayan ikili görüşmelerin sonucunda da 21 Haziran 1925 tarihinde Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye, 30 Ekim 1918 tarihinden önce ve o esnada İstanbul'da bulunan bütün Rumlara yerleşmek niyetine bakmaksızın yerleşik sıfatını tanımıştır. Ayrıca, yasal pasaportları bulunmadan ülkelerini terk edenler hariç tutularak yerleşik sıfatı tanınan Batı Trakya Müslümanları ile İstanbul Rumlarının ülkelerine serbestçe dönebilecekleri kararı alınmıştır. İki hükümetin temel çatışmalarına çözüm getiren Ankara Antlaşması ikili ilişkilerin düzelmesini sağlamışsa da hiçbir zaman uygulanmamıştır. Bunun temel nedeni, Mihalakopoulos

hükümetinin devrilmesi neticesinde 25 Haziran 1925 tarihinde iktidara gelen General Pangalos'un, dış politikada Lozan'ı revize etmek isteğidir. 1926 yılına gelindiğinde ise General Pangalos'un da devrilmesi üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler tekrardan iyiye doğru yönelmiştir. İki hükümet arasındaki kesilen görüşmeler tekrardan başlatılmış ve sonucunda 1 Aralık 1926 tarihinde Atina Antlaşması imzalanmıştır. Ancak bu anlaşma yerleşik sorununa değinmemiş daha çok mali sorunları çözmek amacı taşımıştır. (Fırat, 2014, s.342-343).

İki ülke arasında her ne kadar olumlu gelişmeler yaşanmış olsa da yerleşik (etabli) sorununa bir türlü çözüm getirilememiş ve bu sorun 1930 yılına kadar sürmüştür.

10 Haziran 1930 tarihinde Türk ve Yunan hükümetleri arasında imzalanmış olan Ankara Sözleşmesi ile mübadeleden kaynaklanan siyasal ve ekonomik tüm sorunlar çözüme kavuşturulmuştur. Bu antlaşmanın onuncu ve on dördüncü maddelerine göre; geldikleri tarih ve doğdukları yere bakılmaksızın gayri mübadil olan İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türkleri "Etabli" olarak kabul edilmiştir (Erdal, 2014, s.130). Ancak 30 Ekim 1918 tarihinden sonra İstanbul'a yerleşen Rumlar etabli olarak kabul edilmemiş ve mübadeleye tabi tutulmuşlardır (Özcan, 2010, s.71). Mübadeleye dâhil edilmeyen İstanbul Rumları için de birtakım sınırlandırmalar getirilmiştir. Bu kişiler yalnızca İstanbul, Bozcaada ve İmroz'da bulunmalarına izin verilmiş, buraların dışında ülke içerisinde herhangi başka bir yere gitmeleri yasaklanmıştır. Ülke dışına gidip gelmeleri ise serbest bırakılmıştır (Arı, 2015, s.215).

Mübadele neticesinde, Anadolu'dan Yunanistan'a 1.200.000 Rum, Yunanistan'dan Türkiye'ye 460.000 Müslüman göç etmiştir. 1930 yılında imzalanmış olan Ankara Antlaşması'ndan sonra Türkiye ve Yunanistan arasında 9 Aralık 1933 tarihinde yapılan Karma Komisyon'un Kaldırılmasına Dair Antlaşma ile de mübadele işlemleri 19 Ekim 1934 tarihinde resmi olarak tamamen sona ermiştir (Çulha, 2019, s.195; Akşam, 19 Teşrinievvel 1934).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: NÜFUS MÜBADELESİ VE İSTANBUL

3.1. Mübadillerin İstanbul'a Getirilmeleri ve Yerleştirilmeleri

Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol”ün imzalanmasının ardından 13 Ekim 1923 ve 19 Ekim 1923 tarihleri arasında Midilli Adası ile Ayvalık arasında ilk zorunlu mübadele gerçekleştirilmiştir. Buna göre adadan 7024 Müslüman ile taşınabilir malları ve 1820 baş hayvan Toyas, Leros ve Zanetta isimli botlarla Ayvalık'a doğru zorunlu bir mübadeleye tabi tutulmuşlardır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], 1923). 3 Aralık 1923 gününde ise İzmir'e ilk kabile gelmiş ve burada büyük bir şenlik oluşmuştur. Bunun üzerine Ahenk Gazetesi gelen mübadiller için şunları yazmıştır:

“Geliyorlar. Kurtularak, kurtarılarak geliyorlar. Her şeylerini, babalarının henüz toprakta kaybolmayan bedenlerini, şehitlerinin kanlı cesetlerini terk ederek geliyorlar. Onları hürmetle, muhabbetle, şefkatle karşılayalım. Bağımıza basalım. Çok acı görmüş ruhlarına teselli olalım. Zalim ve den'i düşmanın kahırlarıyla harabolanların ruhlarına teselli olmak en büyük saadettir...” (Bolcan, t.y., s.26).

Günümüz şartları ile kıyaslandığında bilimsellikten uzak bir şekilde limanlarda biriken insanlar beyanlarında belirtmiş oldukları mesleklerine göre tütüncü, çiftçi, bağcı veya zeytinci gibi tanımlamalarla yola çıkarılmıştır. Bu kişilerin iskânları hususunda yaşam koşullarını rahatça devam ettirebilmeleri açısından meslekleri göz önünde bulundurularak bir yerleştirme planı düşünülmüştür. Gelecek olan mübadillerin yaşam koşulları her ne kadar düşünülmüşse de bu düşüncenin uygulama konusunda hayata geçirildiği söylenemez. Mübadillerin bir kısmı mesleklerine göre yerleştirilmiş olsa da kendi mesleklerini yapamayacakları bölgelere yerleştirilen mübadiller ağırlıklı olmuştur.

Tablo 5: Mübadillerin Geldikleri ve Yerleştirildikleri Yerler ile Uğraştıkları İş Grubu

Geleceklerin Memleketi	Tütüncü	Çiftçi ve Bağcı	Zeytinci	Yekûn	İskân olunacağı Yer
Bir kısım Drama ve ekseri Kavala ahalisi	30.000	0	0	30.000	Samsun ve havalisine
Serez livası ahalisi	20.000	15.000	5.000	40.000	Adana ve havalisine
Kozana, Grebene, Naslıç ve Kesriye ahalisi	2,500	15.000	5.000	22.500	Amasya, Tokat ve Sivas
Kayalar, Karafeyye, Vodina, Katerin, Alasonya, Langaza, Demirhisar, Gevgilinin Yunanistan'a kalan köyleri, Yenice-i Vardar, Karacaabat	3,000	25.000	15.000	43.000	Amasya, Tokat, Sivas
Zeytüncü, Drama ve Kavalılarla Selanik ve ahalisi	4.000	20.000	40.000	64.000	Manisa, İzmir, Mentеше, Denizli ve havalisi
Kesendire, Poliroz, Sarışaban, Avrethisar, Nevrekep ve ahalisi	20.000	55.000	15.000	90.000	Çatalca, Tekirdağ livaları, Karaman livaları, Karaman, Niğde ve havalisi
Preveze ve Yanya havalisi	15.000	40.000	0	55.000	Antalya, Silifke ve havalisi
Midilli, Girit ve sair adalar	0	30.000	20.000	50.000	Ayvalık, Edremit, Mersin ve havalisi

Kaynak: İskân Tarihçesi, 1932, İstanbul, Hamit Matbaası s.18.

Mübadiller Yunanistan'ın Selanik, Kavala, Hanya, Kandiye, Resmo limanlarından alınarak; İstanbul, İzmir, Samsun, Trabzon, Mudanya, Mersin limanlarına taşınmıştır. Mübadilleri taşıyan Türk vapurlar ise şunlardır: Gülcemal, Akdeniz, Reşit Paşa, Kızılırmak, Şam, Giresun, Ümit, Gülnihal, Bahricedit, Altay, Gelibolu, Bandırma, İnebolu, Nimet, Canik, Millet, Sulh, Sakarya, Ankara, İnönü, Milas, Girit, Bozkurt. Bu vapurlardan Gülcemal* adeta mübadele ile özdeşleşmiştir. Gülcemal Vapurundan sonra en fazla bilinmiş vapur ise Akdeniz Vapurudur (Bolcan, t.y., s.30).

Gelecek olan mübadiller için mübadele henüz başlamadan Türkiye'de on iskân alanı belirlenmiştir. Bu iskân bölgelerine yerleştirilecek olan Müslümanlar ise Yunanistan'ın aşağıdaki bölgelerinden getirilmiştir*:

- a) **Selanik Vilayeti:** Karaferye, Veria, Yenice-i Vardar, Vodina, Langaza, Kılıkış/Avret Hisar, Katrin.
- b) **Manastır Vilayeti:** Florina.
- c) **Siroz (Serez) Sancağı:** Demirhisar, Zihne, Nevrekop.
- d) **Drama Sancağı:** Kavala, Sarışaban, Pravişte.
- e) **Serfice Sancağı:** Naslıç, Grebene, Alasonya, Kayalar/Cuma, Kesriye, Kozana.
- f) **Yanya Vilayeti:** Preveze.
- g) **Girit Vilayeti**
- h) **Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti:** Midilli Adası, Limni Adası, Sakız Adası (<http://www.lozanmubadilleri.org.tr/mubadele-bolgeleri/>).

Yunanistan'ın Vodina bölgesinden gelen Müslümanlar; Edirne, Gelibolu, Şarköy, Mürefte, Erdek, Bursa, Kütahya, Çeşme, İzmit ve İstanbul'un Kemerburgaz, Bahçeköy ve Gümüşdere kesimlerine yerleştirilmişlerdir. Müslümanlar Türkiye'ye getirilmeden önce bu bölgede bahçecilik ve ipekçilik yapmışlardır. Langaza bölgesinden gelen mübadillerin büyük çoğunluğu, Tekirdağ, Malkara, Bursa, İzmir ve İstanbul'un Çatalca bölgesine iskân edilmişlerdir. Mübadele öncesinde Langaza bölgesinde halk tarım ve hayvancılık ile geçimlerini sağlamıştır. Kılıkış mübadilleri ise Trakya ve

---

* Gülcemal Vapuru fotoğrafı için Ek-1'e, Akdeniz Vapuru fotoğrafı için Ek-2'ye bakınız.

* Mübadeleye tabi tutulan yerleri gösteren Yunanistan haritası için Ek-3'e bakınız.

İstanbul'un Çatalca, Tuzla, Silivri bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Kılık bölgesinin topraklarının çok verimli olduğu ve birçok ürünün yetiştirildiği bilinmektedir. Ayrıca o dönem burada üretilen üzümler de ihraç edilmekteydi ve tekstil ürünleri imalatı sayesinde de halk önemli bir gelir elde etmekteydi. Florinalı mübadiller çoğunlukla Ege bölgesine yerleştirilmiştir. Serez'den gelen mübadillerin ağırlıklı olarak iskân edildikleri bölgeler; Edirne, Tekirdağ, Adana ve Mersin'dir. Ünlü tiyatrocu Metin Serezli'nin babası Mehmet Esat Serezli, Serez bölgesindedir. Mehmet Esat Serezli, mübadele öncesi ve sonrasın büyük rol oynamıştır. Demirhisar mübadillerine baktığımızda ise birçoğu Adana ve Mersin bölgelerinde iskân edilmiştir. Drama kazasında genel olarak tütün üretimi ve ihracatı yapılmaktaydı. Mübadele esnasında Drama kent merkezine yakın bölgelerde yaşayanlar trenler ile Türkiye'ye taşınmışlardır. Drama mübadillerinin tütüncülük ile ilgilenen kesimi Ege Bölgesi'ne ve Samsun'a yerleştirilirken, çiftçiler ile hayvancılıkla geçimini sağlayanlar Trakya ve Marmara Bölgesi'ne yerleştirilmişlerdir. Kavalalı ve Sarışabanlı mübadiller de ağırlıklı olarak tütün üretimi ile geçimlerini sağladıkları için Türkiye'ye gelişlerinin ardından tütün üretiminin yapılabileceği Trakya ve Ege Bölgesi ile Samsun'da iskân edilmişlerdir. Naslıç'ten gelen mübadiller İstanbul'un Çatalca, Büyükçekmece ve Silivri bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Naslıç mübadillerinin kullandıkları dil Rumcaydı ve mübadeleden sonra birbirlerine "patriyot" şeklinde hitap etmelerinden dolayı yerleştirildikleri bölgelerde de kendilerine "patriyot" denilmiştir. Naslıç gibi Grebene mübadillerinin de ana dilleri Rumca idi. Bu yüzden Grebeneliler de "patriyot" olarak bilinmektedir. Bu bölgeden gelen mübadiller ise; Isparta, Burdur, Eskişehir, Ayvalık, Denizli'nin Honaz bölgesi, Aydın'ın Mursallı bölgesi, Bursa'nın Başköy bölgesi ve Niğde'nin Yeşilburç bölgesinde iskân edilmişlerdir. "Balkanlarda Tedhiş ve Gerilla" ile "Balkanlarda Kuvve-i Seyyare Kumandanı" isimli kitapların yazarı Yarbay Bekir Fikri Bey'de Grebenelidir. Kayalarlı mübadiller ise; Trakya, Samsun çevresi, Sivas, Amasya ve Çorum gibi Orta Anadolu kentlerine iskân edilmişlerdir. Kesriye bölgesinden gelen mübadillerin büyük bir kısmının ana dili Makedoncadır. Arnavutça konuşan küçük bir kesimi de bulunmaktadır. Kesriye mübadilleri ağırlıklı olarak Kapadokya bölgesine yerleştirilmişlerdir. Kesriye bölgesine iskân edilen Rum Ortodoks mübadiller ise coğrafi özelliklerinin benzer olmasından dolayı Bursa'nın Gölyazı beldesinden olmuştur. Kozana bölgesinden gelen mübadillerin büyük bir çoğunluğu Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya ve Nevşehir bölgelerinde iskân edilmişlerdir. Yanya şehri ise Tepedelenli Ali Paşa ile özdeşleşmiştir.

Ali Paşa'nın evi ve mezarı Yanya'da bulunmaktadır. Buradan gelen mübadiller ise Pendik ve çevresine yerleştirilmiştir. Preveze mübadilleri de Yanya mübadilleri gibi Pendik ve etrafında iskân edilmiştir. Giritli Müslümanlar Kandiye, Resmo ve Hanya limanlarından Türkiye'ye gelmişlerdir. Girit'te bahçecilik, zeytincilik ve bağcılıkla uğraşan Müslümanlar Ayvalık, Edremit, İzmir, Mersin, Bodrum gibi Ege ile Akdeniz kıyılarında kendi yeteneklerine uygun şehirlere yerleştirilmişlerdir. 1923 yılının Ekim ayında 1400 Müslüman, Midilli Adası'ndan Ayvalık'a mübadele etmiştir. Gelen bu mübadiller çoğunlukla Ayvalık'ta ve Edremit'te terk edilmiş olan Rumların evlerine yerleştirilmişlerdir. Sakız adasından gelen mübadillerin çoğunluğu ise İzmir ve çevresine iskân edilmiştir (<http://www.lozanmubadilleri.org.tr/mubadele-bolgeleri/>).

İstanbul özeline bakıldığında; Yunanistan'ın Langaza, Kılıkış, Yanya ve patriyot olarak bilinen, dilleri Rumca olan Nasliç mübadillerinin yerleştirildikleri söylenilebilir.

Ekim 1924 tarihine kadar Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun vermiş olduğu bilgilere göre Türkiye'den Yunanistan'a giden Rumların sayısı 109.000'dir. Bunların 4.000'i Çatalca'dan, 12.000'i de İstanbul'dan gitmiştir (Arı, 2015, s.215).

Tablo 6: Türkiye'ye Yerleştirilen Mübadillerin Toplam Sayıları

Yıl	Kişi Sayısı
1921	11.079
1922	10.093
1923	50.689
1924	235.414
1925	56.523
1926	35.051
1927	32.213
1928	32.259
Toplam	463.534

Kaynak: Safiye Bilge Temel, *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Mübadeleye Yol Açan İhtilafların Analizi*, Çev. Müfide Pekin, İstanbul, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2014.

Tablo 6 incelendiğinde en fazla mübadilin 1924 senesinde yerleştirildiği görülmektedir. Bunun sebebinin ise her ne kadar iki ülke arasındaki mübadele sözleşmesi 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanmış olsa da her iki ülkede gerçekleştirilen hazırlıklar ve alınan önlemler nedeniyle mübadele işlemlerinin hemen başlatılamaması ve mübadillerin taşınması durumunun 1923 yılının son zamanlarına kalması olduğu söylenilebilir. 1924 yılında mübadillerin birçoğunun taşınmasından dolayı daha sonraki yıllarda da az sayıda mübadilin iskân edildikleri sonucu çıkarılabilir.

Tablo 7: 1923 ile 1927 Yılları Arasında İllere Göre İskân Edilmiş Mübadil Sayıları

İl	Mübadil Sayısı	İl	Mübadil Sayısı	İl	Mübadil Sayısı	İl	Mübadil Sayısı
Adana	8.440	Çanakkale	11.638	Isparta	1.175	Mersin	3.330
Afyon	1.045	Cebeli Bereket	2.944	İstanbul	36.487	Muğla	4.968
Aksaray	3.286	Çorum	1570	İzmir	31.502	Niğde	15.702
Amasya	3.844	Denizli	2.728	Kars	2.512	Ordu	1.248
Ankara	1.541	Diyarbakır	484	Kastamonu	842	Samsun	22.668
Antalya	4.920	Edirne	49.441	Kayseri	7.280	Şanlıurfa	290
Artvin	46	Elazığ	2.124	Kırklareli	33.119	Şebinkarahisar	5.879
Aydın	6.630	Erzincan	116	Kayseri	7.280	Sinop	1.189

Balıkesir	37.174	Erzurum	1.095	Kocaeli	27.687	Sivas	7.539
Bayazıt	2.856	Eskişehir	2.567	Konya	5.549	Tekirdağ	33.728
Bilecik	4.461	Gaziantep	1.330	Kütahya	1.881	Tokat	8.218
Bitlis	3.360	Giresun	623	Malatya	76	Trabzon	404
Bolu	194	Gümüşhane	811	Manisa	13.829	Van	275
Burdur	448	Hakkâri	310	Maraş	1.143	Yozgat	1.635
Bursa	34.543	Hatay	1.037	Mardin	200	Zonguldak	1.285

Kaynak: Gökçe Bayındır Goularas, *1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması*, Alternatif Politika, Cilt.4, Sayı.2, 2012, s.132.

Tablo 7 incelendiğinde en fazla mübadil alan illerin Edirne, Bursa, Balıkesir, Kırklareli, Kocaeli, Tekirdağ, İzmir ve İstanbul olduğu görülmektedir. En yoğun mübadil iskânı 260.000'den fazla mübadil ile Marmara Bölgesi'ne yapılmıştır. Yalnızca Trakya Bölgesi'ne 100.000'den fazla mübadil yerleştirilmiştir. İstanbul'da en çok iskân yapılan yerler ise, mübadelenin öncesinde Rum nüfusu ağırlıklı olan semtler olmuştur. Avrupa yakasında başta Çatalca, Silivri ve köyleri olmak üzere, Sarıyer ile köyleri, Mahmutbey, Bağcılar, Esenler ve köyleri; Anadolu yakasında ise Kartal, Pendik ve Tuzla mübadillerin iskân edildikleri bölgeler olmuştur. Mübadillerin iskânından sorumlu olan Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin iskân faaliyetleri haricinde, İstanbul'a 1924 yılından itibaren serbest iskân da gerçekleştirilmiştir. Çeşitli sebeplerle İstanbul'a doğru gerçekleşen serbest göç hareketleri, İstanbul'da ikamet eden mübadil sayısını arttırmıştır (Bayındır Goularas, 2012, s.132).

İstanbul'un tahmini nüfus oranlarına bakacak olunursa; İstanbul Beldesi İhsaiyat Mecmuası tarafından yayınlanan tahmini 1922 yılı nüfusu 1.129.655'tir. Türkiye

Cumhuriyeti Devlet Salnameleri içerisinde yayınlanan 1925 yılı nüfusu 1.011.165, 1926 nüfusu ise 1.048.971'dir. 1927 yılında ise İstanbul nüfusu 609.857'dir (Behar, 1996, s.78).

İstanbul'un sınırları hakkında Yunanistan ve Türkiye arasında yaşanan etabli problemi, İstanbul'da yaşayan bazı Rumları endişelendirmiştir. İstanbul'da yaşayan Rumlar tıpkı Batı Trakya'da yaşayan Türkler gibi mübadele sözleşmesinin dışında bırakılmıştı. Ancak sorun İstanbul'un sınırlarının nasıl belirleneceğiydi. Bu konuda, iki ülke arasında büyük bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Türkiye'nin kabul ettiği İstanbul sınırları, Yunanistan'ın belirlediği sınıra oranla çok daha dar bir alanı kapsamaktaydı. Bu sebeple Türkiye, göçe tabi tutulacak olan Rum sayısını 100.000 olarak belirlemiş ve komisyona iletmıştır. Bu sayı daha sonra 50.000 olarak belirlenmiştir. İstanbul'daki en sorunlu ilçelerden birisi ise Çatalca idi. Yunan gazeteleri, Çatalca'daki Rumların mübadele sırasında harap olduklarını, ellerinde bulunan mallarını çok ucuza sattıklarını yazıyordu. Buna karşılık olarak Türk gazeteleri ise mübadeleye tabi tutulan Müslümanların da aynı şeyleri yaşadıklarını yazıyordu (Arı, 2015, s.212). 1924 yılında ise Çatalca il statüsüne getirilmiş ve 26 Haziran 1926 yılında tekrardan ilçe yapılmıştır (<https://www.catalca.bel.tr/>). İl olduğu sırada Çatalca, günümüzdeki İstanbul'un Çatalca, Silivri, Büyükçekmece, Arnavutköy, Esenyurt ve Beylikdüzü ilçelerini kapsamaktaydı. O dönem Çatalca ilçesinde çok fazla Rum yaşamaktaydı ve İstanbul'a bağlı ilçe statüsünde olduğu için buradaki Rumlar mübadeleye tabi tutulmamıştır. Burada yaşayan Rumların da mübadeleye tabi olması için Çatalca'nın 1924 yılında il yapıldığı ve mübadele tamamlandıktan sonra 1926 yılında da tekrardan ilçe statüsüne dönüştürüldüğü düşünülmektedir.*

Çatalca ilçesinin toprak yapısı ve iklim koşulları göz önünde bulundurulduğunda mübadillerin Yunanistan'da yaşadıkları bölgelere benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu sebeple kentlere yerleştirilmiş olan bazı çiftçi mübadiller kentleri terk ederek Çatalca bölgesine yerleşmiştir. Kentlerden gelen mübadiller bu bölgede buğday ve mısır ekimi ile uğraşmıştır (Arı, 1995, s.157). Bir İstanbul gazetesi, Drama'dan yola çıkmış olan 450 kişilik bir mübadil grubunun İstanbul'a getirilerek bir müddet misafirhanelerde ağırlandıktan sonra iskânları için Samsun'a gönderilmek istendiğini, ancak mübadillerin buna karşı çıkarak Çatalca'ya yerleşmeyi talep ettiklerini belirtmektedir (Arı, 1995,

---

* Çatalca'nın il olduğu dönemdeki (1924-1926) sınırlarını gösteren harita için Ek-4'e bakınız.

s.82). Bu anlamda, Çatalca ilçesi hem iklim koşulları hem de toprak uygunluğu nedeniyle mübadele döneminde talep gören yerlerden birisi olmuştur. Ayrıca mübadele öncesinde Çatalca'da çok fazla Rum nüfusun bulunması ve mübadele ile buranın boşalması da gelen Müslümanların yerleştirilebileceği en geniş alan olmasını sağlamıştır.

Vatan Gazetesi'nin 9 Ocak 1924 tarihli "İstanbul'da İskân" başlıklı haberinde, İstanbul'a yerleştirilen mübadiller ve bunların işleri hakkında bilgiler vermiştir. Bu haberde:

"Mübadele başladığı günden beri İstanbul'a 1473 kişi iskân edildi. 734 kişi Tuzla'ya, 349 nüfus Paşa Köyü'ne, 130 nüfus Büyük Bakkal Köyü'ne, 123 nüfus Küçük Bakkal Köyü'ne, 64 nüfus Alemdar, 83 nüfus Sultan Çiftliği'ne yerleşmiştir. Bundan başka Çatalca'ya 500 muhacir gelmiş, bunlar Kemerburgaz ve Çupluca'ya gitmişlerdir. Bunların kâffesi ziraatla meşguldür. Selanik, Langaza ve Avrathisar kazaları ahalisindendir. Gelen muhacirlerin işleri geldiklerinden itibaren iki ay içinde temin edilmiştir. İstanbul İskân Mıntıkâ Müdüriyeti, İstanbul Vilayeti dâhilinde iskân edilmiş muhacirlere tohumluk tevzi ederek bunları müstahsil bir hale getirmek için sarf-i mesai etmektedir. Zirai mevsim geçmektedir. Bunlara bir ay içinde tohumluk tevzi edilmez ise bunlar muhtemelen aç kalacaklar. Bunu engellemek için İskân Mıntıkası Müdüriyeti ile anlaşılıp, köyle köylerle bu arazilerin işlenmesine bakılmalıdır." yazarak 1924 yılının başlarında İstanbul'a gelecek olan mübadiller hakkındaki genel durumu anlatmıştır (Özcan, 2010, s.69).

Ayrıca gelecek olan tüm mübadiller için İstanbul'da birtakım çalışmalar yapılmıştır. Örneğin; Pendik'te Rumların oturdukları evler izin alınarak boşaltılmış ve onların yerlerine Yanya'dan gelen mübadiller yerleştirilmiştir. Mübadele Cemiyeti heyeti, mübadillerin durumlarını kontrol ederken, onların Pendik, Kartal, Maltepe ve Bostancı deresine kadar olan yerleriyle birlikte Marki Köyü'nde ve Kemerburgaz'da tahliye edilmemiş olan evlerin kırk sekiz saat içerisinde boşaltılmasını istemiştir.(Özcan, 2010, s.64).

Reşat Dürri Tesal, hayat hikâyesini yazdığı kitabında Selanik'ten İstanbul'a gelişini şu şekilde anlatmıştır:

"Ve ben, o zamanki adı Seyrüsefain olan şimdiki Denizyolları'nın, mübadil taşıyan Giresun isimli, oldukça büyük ve konforlu yolcu gemisine bindirilerek İstanbul'a yollandım. (...) Mevsim yaz sonu, hava da pek güzel olduğu için, rahat geçen yolculuk sonunda vapurumuz, ambarlarda taşıdığı ve kendilerini pek az gördüğümüz, yalnız seslerini, gürültülerini duyduğumuz mübadillerin temizliğinin yapılması amacı ile Tuzla'da demirledi." (Tesal, 1998, s.70-71).

İskender Özsoy mübadiller ile gerçekleştirdiği röportajlarını kaleme aldığı "İki Vatan Yorgunları: Mübadele Acısını Yaşayanlar Anlatıyor" adlı kitabında mübadillerin

çektikleri sıkıntıları ilk ağızdan dinlemiş ve yazmıştır. Kitapta yer alan birinci kuşak mübadillerinden Mukaddes Bayrı 1919 yılında Selanik'te doğmuş ve 1926 yılında mübadele neticesinde İstanbul'a gelmiş ve Silivri ilçesine yerleşmiş. Mukaddes Bayrı İstanbul'a gelişlerini şu şekilde anlatmıştır:

“Bir gün mübadele haberini aldık. 1926 yılında anne baba ve dokuz aylık kardeşimle yola çıktık. Biz Selanik'ten en son ayrılan grup mübadiller arasındaydık. Kartal Gemisiyle Selimpaşa'ya geldik. Gemide Selanik'ten bir iki aileydik. Langaza'dan gelenler çoğunluktaydı. Vapurda ölen iki kişiyi kefenleyip denize atmalarından çok korktum, gece uyuyamadım. Geminin lombozundan mahşerin dört atlısı üstüme üstüme geliyordu sanki. Baştaki atlı da ölümdü. Babam, gemi Selimpaşa'ya yanaşırken anneme dönüp “Hafize, hadi evimize dönelim yorulduğum artık.” dedi. O dev gibi iri yapılı adam, Selanik'te yeni yaptırdığı evini ve dükkânını bırakmanın acısıyla aklını yitirmişti. Selimpaşa'da bir gece kaldık, ertesi gün bizi Silivri'ye yerleştirdiler. Hükümet bize iki katlı ev, toplam 24 dönümlük iki tarla ve iki bağ verdi. Silivri halkı bizi hiç sevmedi” (Özsoy, 2003, s.61-62).

Mübadele öncesinde ve esnasında İstanbul halkı, Anadolu'daki diğer illerin halklarından farklı olarak etnik farklılığın en fazla olduğu il olmuştur. 1925-1926 senelerine ait veriler incelendiğinde, bu farklılık görülmektedir. İstanbul ilinde 682.801 Türk, 181.188 Rum, 69.831 Ermeni, 3.512 Latin, 3.194 Bulgar, 57.532 Musevi, 10.228 Ermeni Katoliği, 478 Rum Katoliği, 1.302 Protestan, 675 Süryani, 574 Keldani, 2 Ulah*, 6 Rus-Leh ve 43 Katolik olmak üzere toplamda 1.011.165 nüfusu bulunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, 1926, s.444).

3.2. İstanbul'a Gelen Mübadillerin Karşılaştıkları Zorluklar ve Mübadillere Yapılan Yardımlar

Mübadiller henüz Türkiye'ye gelmeden önce birtakım sıkıntılarla yüz yüze kalmışlardır. Kendilerini almaya gelecek olan gemileri limanlarda beklerken kalacak yer ve yiyecek gibi temel sorunlarla karşılaşmışlardır. Mübadele işlemleri tamamlandıktan sonra ise Türkiye'de barınma, yeme-içme, farklı dil ve kültür, yaşam koşullarındaki farklılıklar ve yerli halk tarafından kabul görülmeme gibi bazı zorluklar yaşamışlardır. Bu sebeplerle de mübadillerin Türkiye'de iskân edildikleri bölgelerde uyum süreçleri bir hayli zorlu geçmiştir. Türkiye'ye gelen mübadillerin tek ortak noktası, Mübadele Anlaşması çerçevesinde mübadeleye tabi tutulan bölgede oturmaları ve İslam inancına bağlı olmalarıydı. Gelenlerin İslam inancını kabul etmeleri ortak paydaları olsa dahi yine de içlerinde mezhepsel ayrımlar bulunmaktaydı. Mübadillerin çoğunluğu Sünni olmakla birlikte bir kısmı da Bektaşî'dir. Mübadeleye tabi tutulan kişilerin Yunanistan'ın çok

---

* Osmanlılar tarafından, Romanya'nın yerli halkına ve bu halkın soyundan olan kişilere verilen isim.

farklı kesimlerden geldiği göz önünde bulundurulursa mübadillerin arasında bu kadar fazla farklılığın olması da doğal bir durum söz konusudur. Mübadillerin karşılaştıkları bu sorunların çözümü için başta Hilal-i Ahmer ile Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti olmak üzere birçok çalışmalar yapılmış, önlemler alınmıştır.

Türkiye'ye gelmiş olan mübadillerin çoğunluğunun dili Türkçedir. Ancak bunun dışında; Arnavutça, Pomakça, Rumca, Makedonca, Vlahça (Ulahça) konuşan kesimlerde mevcuttur. Girit, diğer Ege adaları ile Yanya ve Grebene-Nasliç yörelerinden gelmiş olan mübadiller Rumca konuşmaktaydı. Ancak bu grupların konuştukları Rumca dahi birbirlerinden farklılık göstermektedir. Giritlilerin kullanmış oldukları Girit Rumcası antik Yunanca ve Latince kelimeler barındırırken, Ege adalarından, Yanya ve Grebene-Nasliç bölgelerinde konuşulan Rumca günümüz modern Yunancasına daha yakındır. Yukarıda da değinildiği gibi Grebene ve Nasliç bölgelerinden gelen mübadiller kendi konuştukları dilleri için Türkiye'de "memleketli, bizim oralı, hemşeri" anlamlarına gelen "Patriyotça" demektedirler. Kesriye ve Vodina bölgelerinden gelen mübadiller ise kendi konuştukları dili kimi zaman "Makedonca" kimi zaman "Bulgarca" kimi zamanda "bizim dil" anlamında "Macırca" olarak adlandırmaktadırlar. Bu dil günümüzdeki Makedonca ve Bulgarcadan farklılıklar göstermektedir. Günümüzdeki Yunanistan ve Bulgaristan sınırında bulunan dağlık bölgeden gelmiş olan mübadiller ise konuştukları dili "Pomakça" şeklinde ifade etmektedirler. Yanya ve Manastır'dan gelenler ise Arnavutça konuşmaktadırlar (Sepetcioğlu, 2014, s.65-66).

Goularas'a göre, Türkçeden başka bir dile sahip olan mübadillerin kendi dillerini yaşatabilmeleri için köy kahvehanelerinin önemi bulunmaktadır. Birinci kuşak mübadiller arasında Türkçe bilmeyenler Türkçeyi, Türkiye'ye geldikten çok uzun süreler sonra öğrenmişlerdir. Özellikle kullandıkları dil Rumca ve Pomakça olan mübadiller bu dillerini konuşmaya devam etmişler ve diğer gruplarla öğrendikleri ölçüde Türkçe kullanmışlardır. Bu mübadiller ağırlıklı olarak kendi dillerini konuşan insanlarla oturmayı tercih etmişlerdir. Çünkü dil yalnızca bir iletişim aracı değil aynı zamanda bir kültürel inşa aracıdır (Bayındır Goularas, 2012, s.135-137).

Anadolu coğrafyası her ne kadar Türkçe konuşmayan grupların varlığına alışkın olsa da Müslüman ama Türkçe konuşamayan, üretim modellerinde farklı özellikler gösteren, giyiniş, mutfak kültürü, dans ve müzikleri değişik olan toplumlara yaklaşımı ötekileştirme yönünde olmuştur. Bu ötekileştirme durumu mübadele ile gelen

göçmenleri de etkilemiş ve bu göçmenlerin iskân edildikleri yerlere adaptasyonu zorlu olmuştur (Sepetcioğlu, 2010, s.88). Mübadil gruplarına karşı olan önyargı ve onlara gösterilen tutum, bu kişileri içe kapanmaya ve toplumdan soyutlanmaya ittiği söylenilebilir.

Farklı dile, kültüre ve geleneklere sahip olan mübadiller iskân edildikleri yerlerde birer yabancı konumuna düşmüşler ve yerli halk tarafından farklı isimler ile toplum içerisinde adeta parmakla gösterilmişlerdir. Bu durum yerliler arasında bir dışlama ve ötekileştirmeye sebep olmuştur. Mübadillere “gâvur fidanı” denilerek toplumda kabul görülmemiştir. Bu durum yalnızca Türkiye’ye gelmiş olan mübadiller için değil, Yunanistan’a gitmiş olan Rum mübadiller için de geçerli olmuştur. Yunanistan’da da yerli halk gelen mübadillere “Tourkosporoi (Türk Tohumu)” ya da “Tourkomerites (Türk’ten Doğan)” diyerek onları ötekileştirmişlerdir (Düşgün, 2017, s.60).

Mübadillerin bir kısmı Türkiye’ye geldiklerinde hiç Türkçe bilmiyorlar, yalnızca Rumca konuşabiliyorlardı. Okul çağında olan çocuklar okula başladıktan sonra, okul çağını geçmiş olanlar ise sonraki yıllarda Türkçe öğrenbilme fırsatını yakalamışlardır. Yaşlıların birçoğu ise ölümlerine kadar hiç Türkçe öğrenememiştir. Mübadelenin ilk senelerinde öğretmenler öğrencilere ders verirken ek olarak onların Türkçe öğrenmelerini sağlamışlardır. Bunu da işaretlerle ve şekillerle yapmaya gayret etmişlerdir. Bu süreç hem öğrenciler hem de öğretmenler için çok zorlu bir süreç olmuştur. Aileler de evde Rumca konuştuğundan yeni doğan çocuklarında ana dilleri Rumca olmuştur. Mübadiller Türkçeyi bilmediklerinden alışveriş yaparken veya yerli halk ile karşı karşıya kaldıklarında iletişim konusunda büyük zorluklar çekmişlerdir. Orta yaş ve üzerinde olanlar genel olarak kapalı bir yaşam sürdürmüş ve yalnızca kendisi gibi Rumca konuşan mübadiller ile iletişim içerisinde olmuşlardır. Bu durum 1950 sonrasında değişmiş ve aileler çocuklarının başarılı olabilmeleri için Türkçe öğrenmeleri gerektiğini fark etmiş ve sonucunda evlerde de Türkçe konuşulmaya başlanmıştır. Bu dönemde lisede okuyan mübadil öğrencilerin Türkçelerinin yeterli olmaması onların “Türkçeyi yanlış konuşurum!” korkusu ile derslerde aktif olmalarını engellemiştir (Yılmaz, 2019, s.23-24).

Türkçeyi yeni yeni öğrenmeye ve Osmanlıca eğitim almaya başlayan mübadiller 1928 yılındaki harf inkılabı ile harflerin değişmesinden sonra da yeni harflere geçiş ile birtakım zorluklar yaşamışlardır.

Yunanlı araştırmacı Giorgos Tsotsos gerçekleştirdiği arşiv çalışmalarının ardından Türkiye'ye mübadele anlaşması kapsamında gelen 12.962 kişinin Türkçe bilmediklerini ve Rumca konuşabildiklerini belirtmiştir. Bu kişiler Türkiye'nin farklı illerine yerleştirilmişlerdir. Rumca konuşabilen bu mübadiller İstanbul'da ise Çatalca, Büyükçekmece ve Silivri ilçelerinde iskânları gerçekleştirilmiştir (Yılmaz, 2019).

Farklı dil sorunu yalnızca Türkiye'de yaşanmamış, Yunanistan'a giden Rumlar da bu konuda birtakım sorunlarla karşılaşmıştır. Yunan devletinin okullar kurmasına rağmen dil öğreniminde zorluk çeken bir mübadil yaşadığı sıkıntıları şöyle açıklamıştır: “Matematiği tahtadan okuyorduk, dini hikâyeleri ise papağan gibi ezberlemeye çalışıyorduk. Bayanın söylediklerini tekrar etmeye çabalıyorduk. Hepimiz Türkçe konuştuğumuz için söylenenleri anlamıyorduk ve ezberlememiz bir hayli zor oluyordu.” (Marantzidis, 2005, s.98).

Reşat Dürri Tesal, kaleme almış olduğu kitabında İstanbul'a geldikten sonra yaşadığı zorlukları şu şekilde yazmıştır:

“Sınıf arkadaşlarımın büyük kısmı, Anadolu'dan gelme çocuklardı. Rumeli'ye, Rumeliliye tepeden bakıyorlardı. Hele Selanikliler, onlar için istisnasız Rum'dan, Musevi'den dönme kimselerdi. Beni de hemen “Selanikli, Mişon!” diye damgalayıvermişlerdi. Bu saldırılara karşı sükûnet, hoşgörü veya karşı hücum şeklinde tepkiler göstermek varken ben kendimi kaybediyor, kızıyor, kaçıyor, saklanıyordum. Bir gün de bu durumun üstüne tuz biber eken bir hırsızlıkla çarpıldım. Babamın gelirken bana aldığı güzel gabardin yağmurluk, sınıfın elbise askısından aşırılmıştı. (...) Sınıfın büyük kalabalığı da beni huzursuz kılıyor, arka sıralarda oturtduğum için dersleri iyi takip edemiyor, hele karatahtaya yazılan formül ve rakamları zayıf gözlerimle hiç göremiyordüm, ders gücümünden alabildiğine kayba uğruyordum.” (Tesal, 1998, s.74).

Yapımcılığını ve yönetmenliğini Ömer Asan'ın yapmış olduğu “Kardeş Nereye Mübadele” isimli belgeselinde mübadil Refet Özkan kendisinin ilkokula kayıt için gittiği sırada kendisinin Rumca haricinde bir dil bilmediğini belirtmiş. Öğretmenin kendisine sormuş olduğu sorulara Rumca “Langa Talavenu” yani anlamıyorum diye cevap verdiğini ve bunun üzerine öğretmenin “Sen ne biçim Türk'sün? Türkçe bile bilmiyorsun.” diyerek suratına tükürdüğünü anlatmış ve mübadillerin dil konusunda çektikleri zorlukları açıklamıştır (Asan, 2011).

İskender Özsoy'un röportajlardan oluşan kitabında yer alan birinci kuşak mübadillerinden Hazım Nalbant 1908 yılında Selanik'in Kölemen köyünde doğmuş ve 1924 yılında mübadele neticesinde Tuzla'ya yerleştirilmiş. Hazım Nalbant, Tuzla'da çektiği sıkıntıları şu şekilde anlatmıştır:

“Tuzlalılar bizi kabul etmedi önce. Muhacir olarak gördüler bizi. Biz geldiğimizde Tuzla'da “93 Harbi” muhacirleri vardı. Onlar kahvaltıda çay içer biz çorba. Onları, “Kahvaltıda çay içilir mi?” diye ayıplardık. Doğrusunu söylemek gerekirse burada biz hor görüldük. Tuzlalıların kızları bizim kızlarımızla pek görüşmezdi. Birbirimize alışmamız zor oldu. İlk yıllarda çok ekonomik sıkıntı çektik. Önce Rumların giderken tarlada bıraktıklarını satarak geçinmeye çalıştık. Onları sattık, yenilerini ektik. Ben önce aşçı Mehmet Efendi'nin yanında çırak olarak çalıştım. Mehmet Efendi mübadillere kazanla yemek pişiriyordu. Daha sonra inşaatlarda, Darıca'da çimento fabrikasında, İstanbul'da Fatih'te Süleyman Usta'nın ekmek fırınında çalıştım. Sonra Tuzla'ya döndüm, evlendim. Hanımı bırakıp İzmir'e dokuma fabrikasında çalışmaya gittim. Daha sonra yeniden Tuzla'ya dönerek bakkal ve manifatura dükkânı çalıştırdım.” (Özsoy, 2003, s.20-21).

Mustafa Kemal Atatürk'ün de mübadillerin yaşamlarını kendi istemlerinin dışında şekillenmesine sebep olan göçle ilgili olarak şunları söylemiştir: “Muhacir diye küçümsenenler, tarihin yazdığı savaşlarda en geriye kalanlar, yani ‘Düşmanla sonuna kadar dövüşenler’ çekilen ordunun ri'cat hatlarını sağlamak için kendilerini feda edenler ve düşman karşısında kaçmak, çekilmek nedir bilmeyenlerdir. Muhacirler kaybedilmiş ülkelerimizin milli hatıralarıdır.” Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk, yapmış olduğu başka bir konuşmada da atalarının Anadolu'dan Rumeli'ye göç etmiş olan Yörük Türkmenler olduklarını dile getirmiştir (Aysal, 2017, s.3).

Gelen mübadillerin farklı diller konuşması 1927 yılında bu dillerin konuşmasının engellenmesine yönelik girişimleri başlatmıştır. Bu kapsamda Türkçe dışında başka dillerde konuşulmasının ulusal birliği bozacağı düşüncesi ile “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası ortaya çıkmıştır. Bu kampanya, kamusal alanlara tabelalar asılarak Türkçe haricinde konuşulmasını engellemek ve azınlıklar ile farklı dil konuşan mübadillerin Türkçe öğrenmelerini sağlama hedefindedir. 1935 yılı verilerine bakıldığında 108.727 kişinin Rumca, 32.661 kişinin Pomakça, 22.754 kişinin ise Arnavutça konuştuğu, 1955 senesinde ise 79.691 kişi Rumca, 16.163 kişi Pomakça, 10.893 kişi ise Arnavutça dillerini konuştuğu görülmektedir (Kublay, 2004, s.67-68). Bu veriler kapsamında hem Rumca hem Pomakça hem de Arnavutça konuşanların sayısının gitgide azaldığı gözlemlenmektedir. UNESCO Dünya Tehlike Altındaki Diller Atlası'na göre Türkiye'de Kapadokya Yunancası tamamen yok olmuştur, Pontus Yunancası (Romeika) ise yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır (UNESCO, 2020).

Mübadelenin hemen önce ve sonrasında göçmenler nedeniyle büyük sorunlarla karşılaşan Türkiye ve Yunanistan hasat dönemine kadar gelen nüfusu bir an önce yerleştirip onları üretici konuma geçirme düşüncesindeydi. Mübadilleri yeni yerleşim alanlarına belirli bir düzen çerçevesinde ve mübadillerin alışkın olduğu iklim şartlarına uygun olan önceden belirlenen yerlere yerleştirilmesi planlanmış olsa da bunun tam anlamı ile gerçekleştirildiği söylenemez. Yerleşim yerleri acele ile belirlenmiş ve iskân sorununa yeterli kaynaklar ayrılmamıştır (Sepetçioğlu, 2014, s.68). Mübadillerin geçici olarak barınmaları, belli bir süre beslenme ihtiyaçlarının karşılanması ve muhtemel sağlık problemlerinin çözülebilmesi gibi konulara yönelik yapılması gereken tüm işler bütün ayrıntılarıyla Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey tarafından, 8 Kasım 1923 tarihli İskân Kanununa dayalı olarak yayınlanan genelgeler ile belirlenmiştir. Yayınlanan bu genelgeler, vekâletin merkez ve taşradaki örgütlerine de bildirilmiştir. Mustafa Necati Bey, mübadillerin yerleştirilip üretici konuma getirilmelerine öncelikli bir önem vermekteydi. Mübadillerin bir kısmı kendi yerleşecekleri yerleri belirleyebilmiştir. Yunanistan'da yan yana bulunan iki köy Türkiye'de çok farklı yerlerde iskân imkânı bulabilmiştir. Bu da bölünmüş aileler sorununu ortaya çıkarmıştır (Arı, 1995, s.94-112). Bir kısım mübadil kendilerine gösterilen bölgelerde yerleşme konusunda isteksiz olmuş ve kendilerinin belirledikleri bölgelere iskân etmişlerdir. Bu mübadillerin ilk iskân birimlerini terk etmelerinin esas nedeni ise alışkın oldukları üretim tarzını gerçekleştirebilecekleri yerlerde yaşamlarını sürdürebilme isteğidir (Sepetçioğlu, 2014, s.69). Devletin belirlemiş olduğu iskân bölgelerinde kalan mübadiller ise, kendilerine verilen arazilerin dönüm hesabında çok fazla eksikliklerin olduğunu, Rumlardan kalan verimli arazilerin yerli halk tarafından alındığını veyahut bunlara el konulduğunu ifade etmektedir. Mübadillere yapılan toprak yardımları ise yerli halk tarafından kendilerine yapılan haksızlık olarak görülmüştür (Erdal, 2007, s.1267-1269).

25 Kasım 1923 tarihinde İskân Kanununun birinci maddesine dayanarak "İaşe Talimatnamesi" çıkarılmıştır. Bu talimatnameye göre, iskân edilmek üzere Türkiye'ye gelecek muhtaç mübadillere verilecek besinlerin türü ve miktarı ile beslenme biçimleri ve süresi İcra Vekilleri Heyetinin onayıyla belirlenecektir. Türkiye'nin farklı yerlerine gelen göçmenlerin yerleşecekleri yerlere ulaşana kadar, geçici olarak barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri amacı ile misafirhaneler kurulmuştur. Bu misafirhanelerin hangi kurallar ile yönetileceği ve buralarda hangi tarzda hizmet

verileceği gibi konulara açıklık getirmek bu sayede misafirhanelerdeki işleyişleri kolaylaştırabilmek için, 28 Kasım 1923 tarihinde “Misafirhaneler Talimatnamesi” yayımlanmıştır. Bu talimatname, ihraç iskelelerinde, konaklama yerlerinde ve iskân alanlarında açılacak misafirhanelerin yönetim şekli konusundaki hükümleri içermektedir. Bu talimatnamede hayır malları ile genel kaynaklardan yararlanılacağı, terk edilmiş olan binalardan elverişli olanların boşaltılacağı ve kesin bir gereklilik olduğu takdirde özel şahısların ellerinde bulunan taşınmazlardan kiralama yolu ile sağlanacağı, askeri kuruluşlardan yatak, yorgan gibi eşyaların tedarik edileceği ve bu şekilde mübadillerin toprak, taş üzerinde kalmalarına izin verilmeyeceği ifade edilmiştir. İhraç iskelelerinde bulunan büyük misafirhanelerde, Hilal-i Ahmer tarafından onar yataklı revir açılarak, buralarda ilaç ve tıbbi malzeme bulundurması zorunluluğu getirilmiştir. Mübadillerin misafirhanelerde azami üç gün kalabilecekleri ve bu süre içerisinde verilecek olan çay, sıcak yemek gibi yardımların Hilal-i Ahmer ve yardımsever kişilerden ve kuruluşlardan temin edileceği, bu imkânın olmadığı yerlerde ise iâşe işinin hükümet tarafından gerçekleştirileceği belirtilmektedir. (İşkân Tarihçesi, 1932, s.17-20). Mustafa Necati Bey açılacak olan bu misafirhanelerin İstanbul’da 3.000, İzmir’de 2.000, Bandırma’da 1.500, Samsun’da 1.000, Ayvalık, Çatalca, Tekirdağ, Edremit, Mersin, Antalya, Gelibolu ve Sinop’ta 500’er kişilik olacağını belirtmiştir. 1923 Aralık itibariyle çeşitli bölgelerde 4.000 kişilik misafirhaneler kurulmuştur. Zaman içerisinde yeni misafirhaneler kurulmuş ve bunların yatak sayısı 10.850’ye çıkarılmıştır. Açılan bu misafirhanelerden İstanbul’da bulunanların en önemlisi 2.000 kişilik Gülhane Misafirhanesi ile 1.000 kişilik İplikhane Misafirhanesi idi. Bunların haricinde İstanbul’da Cerrahpaşa Camii, Beyazıt ve Metris Çiftliği Misafirhaneleri bulunmaktaydı. İstanbul üzerinden Türkiye’nin farklı kentlerine gidecek olan göçmenler de, bir müddet bu misafirhanelerde dinlendiriliyordu. Gülhane Misafirhanesinde su sorunu yaşanmaktaydı ve bu sorun zaman içerisinde çözülemeyince askeriye’nin elinde bulunan Dikimhane Kışlası misafirhaneye dönüştürülmüş ve Ahırkapı Misafirhanesi adını almıştır. Kalikratya’da açılan 3.000 yataklı misafirhanenin ise tabak, kaşık, yatak, yorgan gibi eşyaları halk tarafından tedarik edilmiştir. Beyazıt’ta bulunan misafirhane kapandığında buranın araç gereçleri Kalikratya Misafirhanesine nakledilmiştir (Çelebi, 2019, s.147-148).

Muhtemel bir salgın hastalığın Türkiye’ye gelmesinden endişelenildiğinden dolayı, mübadillerin ellerine aşı belgeleri verilmiş ve sağlık durumları sıkı bir kontrol

altına alınmıştır. Gerçekleştirilen sağlık taramalarında mübadillerde herhangi bir bulaşıcı hastalığın varlığı araştırılmıştır. Yaz mevsiminde sıtma, dizanteri gibi hastalıkların artabileceği düşünülmüş ve bunun içinde öncesinden bazı önlemler alınmıştır. Gelen göçmenler ilk olarak gruplar şeklinde tahaffuzhanelere* alınmışlardır. Burada sağlık kontrolleri yapılmış, aşı kartları incelenerek aşuları tam olmayan kişilere gerekli aşular uygulanmış, tüm mübadillerin temizliği sağlanmış ve mübadillerin beraberinde getirdikleri eşyalar aranmıştır. Tahaffuzhanede işlemleri tamamlanan mübadiller sonrasında misafirhanelere aktarılmıştır (Arı, 1995, s.95-97). Örneğin Tuzla'ya gelen 42.681 mübadilin, 1.862'sine çiçek aşısı, 12.300'üne veba aşısı, 8.736'sına dizanteri aşısı, 34.512'sine tifo aşısı yapılmıştır (Çelebi, 2019, s.146). Böylece, Mübadele İmar ve İskân Vekâleti ile Hilal-i Ahmer gerçekleştirdikleri çalışmalar ile gelen mübadillerde oluşabilecek hastalıklara karşı önceden önlem almış ve mübadillerin sağlık sorunları giderilmeye çalışılmıştır.

Mübadillere yönelik yapılan yardımlar Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile sınırlı kalmamıştır. Birçok şehirde mübadillere yardım ve destek amaçlı dernekler kurulmuştur. Örneğin İstanbul'da Hahamhane'de toplanan Museviler, mübadeleye tabi tutulmuş olan Müslümanlar için yardım toplamak adına kararlar almışlar ve o döneme göre oldukça büyük bir miktar olan 200.000 lira toplamayı hedeflemişlerdir. 10 Ocak 1924 günü ise Hilal-i Ahmer Cemiyeti tüm İstanbulluları yardıma çağırmış ve bunun üzerine cemiyetin Kadıköy'de bulunan merkezinde, diğer ilçelerdeki şubelerinde kurulmuş olan veznelerin aracı olmasıyla, makbuz verilmek şartı ile yardım toplanmıştır. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası da, cemiyetin bu girişimini desteklemiş ve 27 Ocak günü toplantı yapmış, mübadiller için tüccarların arasında yardım toplamak üzere bir komisyon kurulmuştur. Ayrıca İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından TBMM'ye verilen bir önerge ile mübadillerin ihtiyaçlarına katkıda bulunmak amacı ile meclis vizesinin yanına yardım kutusu kurulmuştur (Arı, 1995, s.101-103).

Mübadillerin Türkiye'ye göçleri tamamlandıktan sonra, devlet gelen tüm mübadilleri sevk mahallelerine göndermiştir. Buralarda mübadillere kalacak yer sağlamak devletin sorumluluğu olmuştur. Ağustos 1923'ten itibaren henüz mübadillerin

---

* **Tahaffuzhane:** Seferler esnasında, yolcu ve gemi çalışanlarının aralarında bulaşıcı hastalık görülen gemilerin karantina sürelerini geçirmelerini, gerekli sağlık önlemlerinin alınmasını ve hasta kişilerin iyileştirilebilmeleri için büyük limanların yakın kıyılarına kurulmuş olan sağlık kuruluşudur.

gelmeye başlamasından önce devlet, Darıca'dan Çatalca'ya kadar olan mıntıka etrafında ve muhtelif yerlerinde Rumeli'den gelecek muhacirlerin iskânı için, ahşap ve madeni barakalar ile çadırların kullanılabilmesine dair gerekli çalışmaları gerçekleştirmiştir (BOA, 1923). Kayıtlara göre Türkiye'de Rumlardan 100.000 ev kalmış gözükürken, yerli halk tarafından yapılan haksız işgaller ve Rumların gitmeden önce gerçekleştirdikleri yangın ve tahribat neticesinde verdikleri zararlardan dolayı gelen mübadillerin yerleştirilebileceği yalnızca 25.000 ev kalmıştır (Bolcan, t.y., s.33).

Ocak 1925 tarihinde İstanbul Valisi Süleyman Sami başkanlığında İskân Komisyonu toplanmıştır. Bu toplantıda İstanbul'daki mübadillerin iskân ve emval-i metruke* sorunları konuşulmuştur. Bu toplantının sonunda, emval-i metrukedeki kiracıların çıkarılıp, onarıma ihtiyacı olan binaların onarımları yapıldıktan sonra mübadillerin yerleştirilmesine karar verilmiştir. Böylece, mübadillerin iskân konusunda ki sıkıntılarının en aza indirgenmeye çalışılmıştır (Özcan, 2010, s.70).

İstanbul'a gelen mübadillere, yerleştikleri bölgelerde iaşelerini sağlayabilmeleri için, devlet kendi imkânları ile 1924-1925 yıllarında Kartal, Pendik, Tuzla, Tepecik, Büyük Bakkal, Küçük Bakkal, Paşa Köy ve Alemdar köylerine çift hayvanı, arpa, buğday, bel, tohumluk, pulluk ve zirai aletler yardımlarında bulunmuştur. 1924 senesinde Küçük Bakkal Köy'e 12 kişiye her biri 1460 kuruştan olmak üzere 12 adet pulluk, 38 kişiye her biri 1046 kuruştan olmak üzere 3420 kıyye* arpa, buradaki Kılıkış muhacirlerine 30 tane öküz, 16 tane pulluk, 528 kıyye buğday, 682 kıyye arpa verilmiş, 1925 yılında ise 11 kişiye 550 kıyye buğday verilmiştir. 1924 senesinde Büyük Bakkal Köy'e iskân edilen Kılıkış mübadillerinden 4 kişiye her biri 1460 kuruştan olmak üzere 4 tane pulluk, 35 kişiye ise 28 öküz, 15 pulluk, 695 kıyye buğday, 3876 kıyye arpa verilmiş 1925 yılında da 11 kişiye 550 kıyye buğday verilmiştir. 1924 senesinde Tepecik Köyü'ne Selanik ve Yanya'dan gelmiş olan mübadillerden 24 kişiye toplamda 5 pulluk ve 29 bel verilmiştir. Alemdar Köyü'ne yerleştirilmiş 14 Sevindik mübadiline 1924 yılında 14 öküz, 10 pulluk, 154 kıyye buğday, 1456 kıyye arpa; 1925 yılında ise 4 Kılıkış mübadiline 4 pulluk verilmiştir. Tuzla'ya yerleştirilmiş olan Sevindik, Gevgili, Kavala, Sarı Doğan'dan gelen 180 mübadile 1924 senesinde 169 öküz, 75 pulluk, 84 bel ve

---

* **Emval-i Metruke:** Mübadele esnasında göçe tabi tutulan kişilerin yanlarında götüremedikleri taşınmazları tanımlamaktadır.

* **Kıyye:** Okka anlamına gelmektedir. Günümüz ölçülerinde ise okka 1.283 grama denktir.

16.220 kıyye arpa verilmiş, 1925 yılında ise 1.186 kıyye buğday, 1.711 kıyye arpa verilmiştir. Paşa Köyü'ne gelen Kalkış mübadillerine 1924 senesinde 65 öküz, 20 pulluk, 770 kıyye buğday, 8.869 kıyye arpa; 1925 yılında ise 840 kıyye buğday ile 1.050 kıyye arpa temin edilmiştir. Selanik mübadillerinin yerleştirildiği Kartal kazasına 1924'te 6 öküz, 12 pulluk, 6 bel, 85 kıyye buğday, 485 kıyye arpa verilmiştir. Pendik Köyü'ne yerleşen Yanya mübadillerine ise 1925 yılında 10 adet çift hayvanı verilmiştir (Özcan, 2010, s.70-71).

Devlet ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti her ne kadar gelen mübadillere yardımcı olmaya çalışmış olsalar da, bu çalışmalar yeterli gelmemiştir. Örneğin devlet tarafından verilmiş olan yemek yardımlarından yararlanan mübadiller, ekmeklerini devletin belirlediği fırınlardan almakta ancak bu şekilde altı ay süresince idare edebildiklerini, bundan sonra ise ekmeklerde bozuklukların olmaya başladığını ve bunun üzerine kendi evlerinde ekmeklerini yaptıklarını belirtmişlerdir (Erdal, 2007, s.1267-1268).

Yunanistan'dan gelen Müslümanların entegrasyon sürecini hızlandırmak için ayrıca kiliseler camilere dönüştürülmüştür. Örneğin; Çatalca'da bulunan Agios Georgios Kilisesi, 1924 yılında camiye çevrilmiştir.

Mübadillerin Türkiye'ye gelişleri ülke için pozitif etkiler de yaratmıştır. Üretime dair konulardaki bilgi, birikim ve deneyimleri ile birçok yeni teknik ve aleti Anadolu insanına tanıtmışlar ve Türkiye adına önemli bir kazanç yaratmışlardır (Arı, 1995, s.2). Gelen mübadillerin Türkiye'ye pozitif yönde katkıları yalnızca ekonomik yönden olmamış, kendilerine özgü olan giysileri, çalgıları, türküleri, mimarilerini ve yeni tatları da beraberlerinde getirmişler ve Türkiye'de bulunan çeşitliliğin artmasını sağlamışlardır (Sepetçioğlu, 2014, s.70).

3.3. İstanbul'da Türk-Yunan Halklarının Mübadelesine Yönelik Çalışmalar Yapan Vakıflar ve Dernekler

Çağımızın post-modern kimlik algısı sebebiyle dünya halklarının arasında ortak değer, hayat biçimleri gibi öğeler hızlı bir şekilde artarken, yerel bazı unsurlar da ön plana çıkmaya başlamıştır. İnsanlar gün geçtikçe birbirlerine benzemeye başlayınca, benzer olmayan yönlere vurgu yapma isteği artmıştır. Dolayısıyla önceki kuşaklar kadar mübadil kültürüne hâkim olmayan yeni kuşak mübadiller bu kimliğe daha fazla sahip çıkmışlardır. Birinci ve ikinci kuşak mübadiller muhacir, macır, mübadil gibi

kavramlarla daha çok dışarıdan betimlenirken, daha sonraki kuşaklar bu kimlikleri sahiplenerek kendilerini bu kimlikler üzerinden betimlemektedir. Birinci ve ikinci kuşaklar dışarıdan mübadil olarak adlandırılırken, sonraki kuşaklar kendilerini mübadil olarak adlandırmaktadır (Sepetçioğlu, 2014, s.75).

Rum Ortodoks mübadillerin yaşamış oldukları zorluklar Yunanistan'da tarihçiler, sosyal bilimciler, sanat tarihçileri, mimarlar, edebiyatçılar, ressamalar, heykeltıraşlar, müzikologlar tarafından araştırılıp incelenmiş ve bu konu hakkında birçok eser verilmiştir. Yunanistan'da bu konu üzerinden araştırma yapan enstitüler kurulmuş, döneme ait nesnelere müzelerde sergilenmiş ve anıtlar dikilmiştir. Mübadiller için kurulan veya adı değiştirilen yerleşim yerlerinin başlarına Nea (Yeni) kelimesi getirilmiş ve Nea Mudanya, Nea Smirna gibi mübadillerin geldikleri yerlerin adı verilmiştir. Yunanistan'da bulunan Rum mübadillerin kültür değerlerini koruyabilmek için kendi aralarında dernekler kurdukları ve çeşitli etkinlikler düzenledikleri bilinmektedir. Anadolu, Karadeniz ve Trakya kökenlilerin kurmuş oldukları dernek sayısı yaklaşık olarak 150 civarındadır. Rum mübadillerin yaşadıkları sürece dair birçok anı kitabı yayınlanmıştır. Yunanistan'ın her kentinde en az bir tane mübadil derneği bulunmaktadır. Atina'da kurulan "Küçük Asya Araştırmaları Merkezi" seneler önce Rum mübadillerin anılarını kayıt altına almış ve 145.000 sayfalık arşiv oluşturmuştur (Özsoy, 2003, s.13-14). Yine kültürlerini koruyabilmek ve yaşatabilmek adına Türkiye'deki nesnelere Yunanistan'a götürülmüş ve sergilenmiştir. Örneğin; döneminde İstanbul'un Çatalca ilçesinde bulunan Agios Georgios Kilisesi'nde bulunan mermer sütunlar ve ikonlar Yunanistan'a götürülerek Gefira Kilisesi'nde sergilenmiştir.

Türkiye'de ise mübadele araştırmaları ilk olarak 1990'lı yıllarda yapılmaya başlanmıştır. Buna yönelik olarak 2000'li yıllardan sonra da vakıflar ve dernekler kurulmuştur. Yunanistan'a kıyasla Türkiye'de bu oluşumlar çok geç karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde mübadil yerleşkelerinin büyük bir kısmında "Balkan Türkleri", "Mübadele-Mübadil" kavramları kullanılarak oluşturulan birçok dernek mevcuttur. Türkiye'de mübadele üzerine kurulmuş olan ilk oluşum ise 2001 yılında faaliyete geçmiş olan ve İstanbul'da bulunan "Lozan Mübadilleri Vakfı"dır. Bunun haricinde İstanbul, Bursa ve İzmir başta olmak üzere birçok dernek ve vakıf bulunmaktadır. İstanbul'da bulunan dernek ve vakıflar ise şunlardır:

- a) Lozan Mübadilleri Vakfı (2001/Beyoğlu)
- b) Kartal Rumeli Mübadilleri Kültür ve Dayanışma Derneği (2006/Kartal)
- c) Sarıyer Lozan Mübadilleri Derneği (2008/Sarıyer)
- d) Büyük Mübadele Derneği (2014/Büyükçekmece)
- e) İki Yaka Mübadilleri Derneği (2018/Çatalca)

Tüm bu derneklerin ve vakfın kuruluş amaçlarını incelediğimizde hepsinin mübadillerin kültür değerlerini korumak, mübadeleyi bilimsel olarak araştırmak yönünde ortak bir hedefte buluştukları görülmektedir. Bu kuruluşların haricinde ayrıca 2010 yılında Çatalca'da Mübadele Müzesi açılmıştır. Bu müze Türkiye'nin ilk göç temalı müzesi olma özelliğine sahiptir. Çatalca'da bulunan müze ile aynı amaçlarla 2013 yılında Tuzla Kent ve Mübadele Müzesi kurulmuştur. Bu kuruluşlar Türk ve Yunan halkları arasındaki dostluk ve işbirliğini geliştirmek için Yunanistan'daki mübadil derneklerle ortak projeler gerçekleştirmektedirler. Zaman zaman konferans, panel ve söyleşiler gerçekleştirerek mübadele konusundaki bilgilerin aktarımını sağlamaktadırlar.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında İstanbul'da bulunan ve mübadele ile ilgilenen dernekler ile gerçekleştirilen röportajlara yer verilecektir.

3.3.1. Büyük Mübadele Derneği İle Röportaj

Soru: Adınız soyadınız ve dernekteki göreviniz nedir?

Cevap: Adım Sabit Semiz. Büyük Mübadele Derneği dernek başkanım.

Soru: Mübadiller İstanbul'a gelmeden önce ve yerleştikten sonra hangi işlerle uğraşmışlardır?

Cevap: Mübadiller, Yunanistan'dan 1923 Lozan Antlaşması öncesi geldikleri bölgelerde farklı işlerle meşgullerdi. Yaşadıkları bölgelerde var olan yaşam tarzları, geldikleri bölgelerde değişmiştir. Örnek verecek olursak Yunanistan'da tarımla, tütünle uğraşan vatandaş burada daha farklı ürünlerin üretildiği bölgelere yerleşmiştir. Özellikle mübadillerin yoğun olarak yerleştirildiği bizim bölgemiz İstanbul'un Çatalca, Silivri,

Büyükçekmece bölgelerine, tamamen hayvancılık üzerine yaşamın ağır bastığı Naslıç bölgesinden gelmişlerdir. Naslıç bölgesinde daha çok hayvancılık vardır. Fakat buradaki imkânlar mübadilleri farklı ürünlerle meşgul etmeye, üretmeye itmiştir. Burada daha çok buğday, ayçiçeği, sebze, domates tarzı ürünleri üretmeye ve yetiştirmeye gayret göstermişlerdir. Aynı şekilde Drama'dan, Langaza'dan ve Serez'den gelen mübadillerin de o bölgelerde üretim ürünü tütündü. Burada ise tütüncülüğü yapamamışlardır.

Soru: Yerleştirildikleri bölgelerde yerli halk mübadilleri nasıl karşılamıştır?

Cevap: Bu aslında her iki toplum açısından da çok zor bir süreçtir. Oradan buraya gelen Müslüman topluma buradaki yerleşik halk “Rum Tohumu” dediği gibi; Türkiye'den Yunanistan'a giden Rumlara da aynı şekilde Yunan yerleşik halkı da “Türk Tohumu” demiştir. Bu durum yıllarca büyük sıkıntılar yaşanmasına sebep olmuştur. Örnek verecek olursak; köyler arası gidiş gelişlerin bile çok zor olduğu süreçte, kız verme durumları hiç olmamıştır. Yalnızca tamamen o bölgeden gelen insanların yerleştikleri köylerin içerisinde evliliklerin veya farklı köylerdeki akrabalar ve akrabaların tanıdıklarıyla evlilikler gerçekleştirilmiştir. İnsanlar bu konuda birbirlerini anlamakta zorluk çekmişlerdir. Bunun bir örneği olarak Silivri'de yıllar sonra bir yaşlı mübadil ile yapmış olduğumuz röportajda kendisinin yaşamış olduğu olayı bize şöyle anlatmıştı: Kale Mahallesi'nde bu mahallenin üst kesimine yerleştirilen Yunanistan'dan gelen Türk vatandaşları ile mahallenin aşağı kesiminde yerleşik halktan olan insanlar varmış. Orada bir gün yaşlı bir amca ağacın tepesine çıkıp, ezan okumuş ve aşağıdan geçen insanlar yani yerleşik halk ezanı duyup bu yukarıdakiler de bizden bunlar da bizden demişler. Yani yerleşik halk Yunanistan'dan buraya gelen Türkleri bir şekilde çok uzun yıllar kabul etmekte zorlanmış. Özellikle anadili Rumca olanların yaşadığı sıkıntılar çok daha büyük olmuştur.

Soru: Türkçe bilmeyen mübadiller ne gibi zorluklar yaşamıştır?

Cevap: En büyük sıkıntıyı Türkçe bilmeyen mübadiller yaşamıştır. Geldikleri yerden gelmiş olan diğer insanlarla aynı yerde beraber yaşıyorlarsa kendi aralarında bir sıkıntıları yoktu. Fakat yerleşim yerlerinin dışına çıktıkları zaman özellikle resmi daireler, resmi evrak işlerinde, belediye vb. yerlere gittikleri zaman sıkıntılar

yaşamışlardır. Ben kendi yaşantımdan bir örnek vereyim: Küçüktüm, annemin köyü Hoşdere'ye gittim. Köyün büyükleri, çocuklara her zaman “Ne kadar yemek yersin? Ne yedin? Ne yaptın?” şeklinde takılır. Bana öyle bir soru sorulduğu zaman ben: “İki felka yiyorum” dedim. Oradakiler bana baktı felka ne diye? Ben de onlara baktım, çünkü felka kelimesi benim için gayet normal bir kelimeydi. Daha sonra anladım ki biz felka derken buradaki yerleşik halk ona dilim olarak hitap ediyor. Bunun gibi bizlerin yani ana dili Rumca olanların hiç yadırgamadığı şeylere buradaki yerli halk tarafından hep farklı bir gözle bakıldı. Ancak bu sadece Nasliç bölgesinden gelen ve bizim Patriyot diye nitelediğimiz kesimde bu olaylar yaşandı. Mesela Drama bölgesinden gelen halk bunu yaşamadı, çünkü Drama bölgesinden gelen vatandaşın anadili zaten Türkçe idi. Serez bölgesinden, Langaza bölgesinden, Karacaova bölgesinden, Teselya bölgesinden gelenlerin anadilleri Türkçe idi. Rumca olayını sadece Yunanistan'ın Grabena ve Nasliç bölgesinde yaşayan Müslüman halk yaşadı.

Soru: Devlet tarafından mübadillere yapılan yardımlar o dönemde yeterli olmuş mudur?

Cevap: Bu aslında çok göreceli bir soru. Burada mübadillerin yerleştiği bölge topraklarının çok uzun yıllar ardından değer kazanmasından sonra, buranın yerli halkı Atatürk size verdi diyerek karşımıza bu soru ile çıkıyor. Fakat işin aslı öyle değil. İşin aslı orada bırakılanın tam olarak bilmiyorum ama herhalde 1/5'i burada alınabildi. Daha sonra insanlar kendi çalışmalarıyla bir şeyler üstüne koyabildi. Ben kendi ailemden biliyorum, normalde iskândan gelen vatandaşlar iskân adı altında aile bireylerine yanılmıyorsam 16-20 dönüm arasında yerler verildi. Ancak buradaki 16 dönüme karşılık öbür tarafta ne bırakıldı dersiniz belki 200 dönüm belki de 300 dönüm yer bırakıldı; belki 1000 tane, 2000 tane, 3000 tane büyükbaş küçükbaş hayvan bırakıldı. Özellikle bu konuda orada bırakılanlar burada da tamamen karşılığını buldu mu dersiniz, her zaman olduğu gibi bu imkânsız. O tarihlerde de Mübadele Komisyonu'nda görevli insanlar vardı. Eğer ki o komisyonun içerisinde birilerine yakın bir temas edebilenler, bir şekilde aile bireylerinden her bir bireye iskân hakkından pay yazdırırken, etrafı geniş olmayan bu tarz bağlantıları olmayan kişiler sadece aile bireylerinden aile reislerine iskân hakkı alabildi. Bu toprak dağılımında doğru bir şekilde orantılı bir şekilde karşılığını buldu mu dersiniz eğer öyle bir şey yok.

Soru: İstanbul'a yerleştirilmiş olan mübadiller Yunanistan'daki gelenek ve göreneklerini burada da devam ettirebilmişler midir?

Cevap: Evet, bu uzun yıllar devam etti ve bütün örf adetler, oyunlar, yaşananlar bugüne kadar devam etmiştir. Hıdrellez etkinlikleri, şıryani etkinlikleri, helva günleri, düğünlerin yapılış tarzları, kına geceleri, sünnetler, yemek çeşitleri hala devam etmektedir. Yemek çeşitleri bugün bile hala en popüler şeydir. Vatandaşın geriye dönük bir özlemi vardı. O günkü yemeklerin tekrar gündeme gelmesi, yapılması ve buna yönelik işletmelerin açılmasına dair talepleri oluyor. Yani örf ve adetlerimizden kesinlikle ödün vermedik, verileceğini de zannetmiyorum. Bundan sonra belki dernekleşme olaylarının arttığı süreç içerisinde bunlara daha da fazla sahip çıkılacağını umuyorum.

Soru: Günümüzdeki mübadil çocukları ve torunları mübadele ile ilgili ne kadar ilgililer ve bu konu hakkında ne kadar bilgiye sahipler?

Cevap: İşte en büyük sıkıntımız bu. Biz yakın zamanda mübadele ile ilgili bazı yerlerde özellikle Çatalca'nın köylerinde, biz Mübadele Derneği'nden geliyoruz şu gibi etkinlikleri yapıyoruz dediğimiz zaman genç çocukları bir kenara bırakalım köyün muhtarı bile "mübadele nedir?" sorusu ile bizim karşımıza gelebiliyor. Aslında mübadelenin eşi benzeri yok. Dünyada tek olan bir insan takası. Fakat bizim gençlerimiz bu konuyu sorgulamaktan uzaklar, bu işe merak salmaktan uzaklar, ilgilenmekten uzaklar. Ama işin içine girenler de bunun ne kadar acı bir dram olduğunu öğrendikleri süre içerisinde bu işe bir o kadar gönülden destek veriyorlar. Gençleri sorgulamak veya onları yadırgamak, bu işe destek vermiyorlar demek bana göre doğru değil. Biz dernek başkanları, dernek yöneticileri ve mübadeleye gönül vermiş insanların o kişileri sahiplenmesi lazım. O kişilere ulaşip mübadeleyi anlatması lazım. Biz Büyük Mübadele Derneği olarak bunu kısmen de olsa yaptığımızı inanıyorum. Neden dersiniz; derneğin faaliyetlerinde derneğin bünyesi içerisindeki etkinliklerde hep genç çocuklarımıza görev verip onları bir şekilde bu işin özüne sokmaya çalışıyoruz. Yapamayacağını bildiğimiz işi bile veriyoruz ki sadece bu işlerle biraz meşgul olsun. Ama bütün gençler bu işe gönül veriyor mu diye sorarsanız maalesef öyle bir şey yok.

Soru: Günümüzdeki mevcut göçmen politikalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cevap: Göçmenler hep dram yaşayan insanlar olmuştur. Biz mübadilleri, Romanya göçmenlerini, Bosna Hersek göçmenlerini, Kırım Türklerini, günümüzdeki mevcut Irak ve Suriye göçmenlerinin hepsini bir havuzun içerisinde toplarsanız mübadele bunların tamamen dışındadır. Mübadele halkların kendi isteğiyle olmamış, iki devletin, iki siyasi iradenin ve bunu destekleyen diğer devletlerin kontrolünde insanların düşünceleri sorgulanmadan din esaslı bir değişimdir. Bu yüzden mübadeleyi bir kenara alıyoruz. O dönemde izlenen politikalar nasıl göçü ortaya çıkardılarsa yani mübadeleyi ortaya çıkardılarsa bugün de aynı politikalar aslında hükmediyor. Burada, Türkiye'nin göçlere bakışı farklı, diğer Avrupa ülkelerinin göçe bakış açıları farklı diğer ulusların göçe bakış açıları farklıdır. En yakın örnekler bugün Türkiye'de olan Suriyelilerin veyahut Türkiye'ye kaçak yollarla bir şekilde gelmiş olan bir Afganlar, Pakistanlılar, Iraklılar, İranlılar, Bangladeşliler; bütün o zor koşulların yaşadığı coğrafyadan kurtulup Türkiye'ye gelip Türkiye'den sonra, kendi yaşamlarını Türkiye'den daha iyi koşullara taşıyabilecekleri Avrupa'ya gitmek için bir mücadele veriyorlar. Biz insancıl açıdan bakıyoruz, onlar kendi sınır kapılarımıza geldiği zaman kapılarımızı açıyoruz. Ama onlar bizden dışarıya giderken bu sefer Edirne'de olan insan kıyımını, çocukların durumunu görüyoruz. Her ülkenin kendi iç dinamiklerine baktığımız zaman, bir taraftan "Evet adam haklı niye kapısına açsın?" diyorsun, bir taraftan da diyorsun ki "Biz niye bu kadar insanı burada besliyoruz?" O zaman sen de açmasaydın kapını, tamam sen kapını açmayacaksın ama orada o insanlar senin kapına dayandıkları zaman ezilecekler, ölecekler. Bence dünya üzerinde göç politikaları insanlığı düşünerek değil, her ülkenin kendi güvenliğini, kendi ekonomisini, kendisini düşünerek hareket ediyor. Bu vatandaşlar zor koşullarda, alalım da yerleştirelim gibi bir düşünce ortada yok. Tamamen kendi düşünceleri doğrultusunda kendi güvenliklerini kontrol edecekleri noktada ön plana çıkan bir göç politikası izlemektedirler. Bu konuda doğru dürüst bir politika izleniyor mu? Tüm dünyayı kastederek söylüyorum ki hayır kimsenin insanları düşündüğü yok, herkes kendi menfaatini düşünüyor.

Soru: Mübadele ile ilgilenen derneklere/vakıflara devlet tarafından herhangi bir yardım sağlanmakta mıdır?

Cevap: Maalesef, öyle bir şey yok. Hep zorluklarla karşılaşıyoruz. Dernek binamız burada kirada, 1.500 lira kira veriyoruz. Derneğimizin bunun haricinde Çatalca'da, Silivri'de ve Kumburgaz'da temsilcilikleri bulunmakta ve o temsilcilik binalarına da kira veriyoruz. Ayrıca bunların her birinde elektrik, su, çay, şeker, internet, telefon iletişimi gibi giderlerin hepsi bizim üzerimize bir yük. Tabii bir de bu yükün üzerine, üye aidatlarını bile biz zorla toplamaya çalışıyoruz. Tamamen bu işe gönül vermiş, yönetimlerde görev almış olan arkadaşların ekonomik destekleriyle bu dernekler ayakta durabiliyor.

Soru: Bunların haricinde eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Cevap: Bunların haricinde eklemek istediklerim şöyle: Mübadele konusu okullarda bir ders konusu olmak zorunda, en azından seçmeli olmak zorunda. Bizler Türkiye ayağında mübadele konusunda çok geri kalmış bulunmaktayız, çok sonraki yıllarda mübadeleyi merak etmişiz. 1923 yılında bir mübadele sözleşmesi imzalanıyor ve 1924'te gidiş gelişler başlıyor. Mübadelenin bir diğer ayağı Yunanistan'a baktığımızda, ilk olarak 1930'larda Küçük Asya Araştırmaları Merkezi diye bir araştırma derneği ve ardından birçok mübadele dernekleri, vakıfları kuruyorlar. Bizler mübadele ile ilgili kendi bölgemizden bir şeyler arayıp bulmaya çalışırken, onların araştırma merkezlerinde buluyoruz. Bu bizim açımızdan çok büyük bir eksidir. 1980'e kadar zaten iki ülke arasında gidiş geliş yoktu. Türkiye'deki dernekleşme ise 2000 yılında başlıyor. Yani Yunanistan bizden 70 yıl önce başlamış. Onların her bir derneği otuz yıllık, kırk yıllık, elli yıllık, altmış yıllık dernekler. Arşivlerine gittiğiniz zaman Çatalca'nın, Kalikratya'nın (Mimarsinan) bizde olmayan resimlerini onlarda görüyoruz. Onlar bu konuda gerçekten çok ilerideler. Bu konu üniversiteler, üniversitelerin mübadeleyi içine alabilecek olan bölümlerinde değerlendirilip, etraflarındaki mübadele dernekleri ile ortak projeler yapmalıdır. Hem ekonomik olarak derneklere bir gelir kaynağı oluşturulur hem de üniversitedeki öğrencilere mübadele temasının işlenmesi sağlanır, mübadele gerçeğinin ne olduğu anlatılır. Yani bu konuda işin tamamen gönüllülük esastan çıkıp resmi boyuta dökülmesi gerekiyor. Mübadele gerçeği bizim için vazgeçilmez yaşanmış

bir gerçektir. Mübadelenin o tarihte olması gerekiyor muydu? Şahsen kendi fikrim eğer mübadele sürecine iten koşullar oluşmasaydı evet mübadele olmamalıydı ama o süreç geliştiği için ve farklı gruplar tarafından desteklendiği için olması da zorunluydu. O tarihte mübadele olmasaydı, Türkiye bugün belki de parçalanırdı. Bugün Türkiye’de biz Kürt Sorununu konuşurken, eğer mübadele gerçekleşmeseydi belki de Rum Sorununu konuşuyor olurduk. O günkü coğrafyada o günkü sayılara göre Türkiye’den 1.200.000 Rum’un gittiği bahsediliyor. Bu kadar Rum giderken, İstanbul içerisinde kalan 200.000 Rum da vardı. O tarihte 1.500.000 olan nüfus bugün Türkiye de hangi boyutta olacaktı? Türkiye bugün böyle olabilir miydi? Bence mübadele sözleşmesini imzalamaya iten o süreçte yoğunlaşma sürecinde bu da Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün büyük bir öngörüsü neticesinde, İsmet İnönü’nün ve Lozan görüşmelerini takip eden kişinin oradaki sezdiği olaylar sonucunda imzaya dökülüp, bu hale getirilmişti. Ayrıca bir şey daha söylemek istiyorum. Çatalca mübadele sürecinde il yapıldı, iki yıllık bir il geçmişi var. O tarihte o öngörü hissedilmeyip Çatalca il yapılmamış olsaydı, bugün Çatalca’nın 39 tane, Silivri’nin 36 tane, Büyükçekmece’nin 8-9 tane köyü Rum yerleşimleri olurdu. İl yapılıp buraların da nüfusu mübadeleyle gönderilmiş buradaki Rum nüfusu oraya gitmiş oldu, buraya da Türkler gelmiş oldu. Bu durum bana göre çok büyük bir dönüm noktasıdır.

3.3.2. Lozan Mübadilleri Vakfı İle Röportaj

Soru: Adınız soyadınız ve vakıftaki göreviniz nedir?

Cevap: Adım soyadım Sefer Güvenç. Lozan Mübadilleri Vakfı genel sekreteriyim.

Soru: Mübadiller İstanbul'a gelmeden önce ve yerleştikten sonra hangi işlerle uğraşmışlardır?

Cevap: Mübadiller gelmeden önce Türkiye’de Mübadele Bakanlığı adında bir bakanlık kuruldu. Bu bakanlık gelecek olanların nerelere yerleştirileceklerine dair bir ön çalışma ve plan yapmıştır. Bu plana göre gelecek olanların mesleklerine göre yerleştirilmesi planlanmıştır. Yani orada zeytincilik ve bağcılık yapanları Türkiye’de zeytin ve

bağcılıkla uğraşan bölgelere, çiftçilikle uğraşanları yine çiftçilik yapabilecekleri yerlere iskân etmeyi planlamıştır. Mübadele Bakanlığı'nın böyle bir ön çalışması bulunmaktadır. Dolayısıyla buna kısmen uyulmuştur ama tamamen de uyulduğu söylenemez. Çünkü birtakım uyumsuzluklar yaşanmıştır. Dağlık bölgelerden gelen, Yunanistan'daki yerleşim yerlerinde geçimlerini hayvancılık ile sağlayanlar ova bölgelerine iskân edilmişlerdir. Örnek verecek olursak; Drama'nın ve Langaza'nın dağlık bölgelerindeki köylerden gelenler ovalara yerleştirilmişlerdir. Tabii bu insanlar oranın iklimine ve şartlarına alışık olmadıklarından, sıtma hastalığına yakalanmışlar ve yaşamlarını yitirmişlerdir. Ama kentlerden gelenleri mümkün oldukça kentlere yerleştirmeye, kırsal kesimden gelenleri kırsal yerleşimlere yerleştirme gibi bir plan vardı. Türkiye'de maalesef ki birtakım sıkıntılar yaşandı. Örneğin; mübadiller gelmeden önce, burada mübadillerin yerleştirilmesi planlanan yani Rum Ortodokslardan kalan yerlere yerleştirileceklerdi. Fakat Rum Ortodokslar, Kurtuluş Savaşı sonrası, yani 1922'de Türkiye'yi terk ettiler. Bu insanlar kaçarak Yunanistan'a sığındılar. Onların yaşadığı yerler boş kaldı ve mübadiller gelene kadar ise aşağı yukarı bir sene, bazı yerlerde ise iki sene geçti. Bu süreçte boş kalan evlerin bir kısmı gerek devlet bürokrasisi tarafından, gerek orada yaşayan yerel halk tarafından iskân edilmiştir. Gidenlerin sayısı, gelenlerin sayısına göre fazla olmasına rağmen bir konut açığı ortaya çıkmıştır. Yani Türkiye'ye geldiklerinde mübadillerin bir kısmına iskân edildikleri yerlerde yeteri kadar konut tahsis edilememiştir. Dolayısıyla kâğıt üzerinde boş görünen bir yerleşim yerine mübadiller gönderildiğinde baktılar ki orada yeteri kadar konut yoktu. Bunun üzerine onları başka bir yerleşim yerine yönlendirmişlerdir. Oraya gittiklerinde ise mesleklerini icra edebilecekleri bir coğrafi ortam yoktu. Dolayısıyla orayı da terk edip başka yerlere gitmişlerdir. Gelenler gemiyle gelmişlerdir, gemilerin kapasitesi 1.000 kişi ise sevk edileceklerin sayısı 1.500 kişi. Dolayısıyla aynı köylerden veya civardaki köylerden, akraba topluluklarından 1000 kişi o gemiye bindirilip Samsun'a gönderildi, geriye kalan 500 kişi ise bir başka gemiye bindirildi ve İzmir'e gönderildi. Ailelerin bu şekilde parçalanma durumları da mevcuttur. Bu insanlar, iletişim olanakları şu anki kadar gelişmiş olmadığından yıllar sonra birbirlerini bulmuş ve kavuşmuşlardır.

Soru: Yerleştirildikleri bölgelerde yerli halk mübadilleri nasıl karşılamıştır?

Cevap: Bazı yerlerde mübadiller toplu olarak iskân edebildikleri için çok sorun yaşamamışlardır. Örneğin; Trakya'da mübadiller toplu şekilde köylere iskân edildiklerinden ve civar köyleri de mübadil köyleri veya daha önceden Balkan Savaşları sonucunda, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonucu gelmiş olan muhacirlerin yerleştirilmiş olduğu köyleri olduğu için ve hemen hemen aynı kültüre sahip olduklarından dolayı fazla sıkıntı çekmemişlerdir. Ancak bazı yerlerde sorunlar yaşandı. Genel olarak mübadillerden önce gelenlerde ve yerli halkta biz Kurtuluş Savaşı'nda Yunanları yendik ve gittiler onlardan kalan yerlerin de bize tahsis edilmesi lazım düşüncesi bulunmaktaydı. Ancak buralara Yunanistan'dan gelen mübadiller yerleştirildi. Yerli halk şunu bilmiyor, Yunanistan'dan gelen mübadiller orada evlerini, tarlalarını her şeylerini bıraktılar ve öyle geldiler. Yani onlara burada tahsis edilen evler veya tarlalar bir bahşiş değil, orada bırakmış oldukları malların karşılığıdır. Bu konuda mübadillerin hepsi "Biz orada çok mal bıraktık, burada bize ederi kadar mal verilmedi." diyerek bu durumdan şikâyetçidir. Yalnız bu durum iki taraf için de geçerlidir. Türkiye'den Yunanistan'a gidenler de bu süreci aynı şekilde "Biz bıraktığımız yerde epey varlıklıydık ama burada sefalet içerisinde yaşıyoruz." şeklinde şikâyetlerde bulunuyorlar ve bu konuda haklılar. Gelen mübadillere karşı ekonomik nedenlerden ötürü bir karşı duruş oldu. Bir başka önemli etken de gelenlerin iskân edildikleri yerlerde bulunan yerel halk ile kültürel farklılıkları bulunmaktaydı, bazı grupların gelenekleri görenekleri birbirinden farklıydı. Yunanistan'dan gelen mübadillerin hepsi aynı ortak bir kültüre sahip değiller. Çünkü bunlar çok farklı bölgelerden gelmişlerdir. Geldikleri bölgelerin kültürlerinde farklılıklar gözleniyor. Örneğin dil konusu önemli bir konu. Mübadillerin büyük çoğunluğu Türkçe konuşuyor ama Türkçe konuşmayan mübadiller de var bunların içinde. Örneğin; Girit'ten gelenlerin ana dilleri Yunanca yani Rumca, onlar Giritçe veya Romeika diyor ona. Biz buna Yunancanın bir lehçesi diyebiliriz. Grebena ve Nasliç bölgesinden gelenler de Yunancanın farklı bir lehçesini konuşuyor. Yunanistan'ın Karacaova bölgesi denilen Edessa ve civarından gelenler de farklı bir dil konuşuyorlar. Bunların adilleri Slav kökenli bir dildir. Kimisi buna Makedonca diyor, kimisi Pomakça diyor. Drama'nın dağlık bölgelerinden gelenler de Pomakça yani Bulgarcanın bir lehçesini konuşuyorlar. Hatta bunların içinde birkaç köyde Romanya'da konuşulan dile benzeyen Vlahça konuşanlar bulunmaktadır. Arnavut sınırına yakın

bölgelerden gelenler Arnavutça konuşuyor. Türkçe dışında bir dil konuşanlar yani anadili Türkçe olmayanlar sıkıntı çekmişlerdir.

Soru: Türkçe bilmeyen mübadiller ne gibi zorluklar yaşamıştır?

Cevap: Bu kişiler Türkçe konuşmadıkları için yabancı olarak nitelendirildiler. Bunlara “Gâvur”, “Yarım Gâvur” vb. birtakım sıfatlar takıldı. O dönem Türkiye’de cumhuriyetin yeni kurulduğu bir dönem, dolayısıyla ulus devlet inşa ediliyor. Ulus devlet farklılıklara karşı toleranssızdır, çünkü ortak bir dil ve kültür olmasını arzu ediyor. Bu insanlar devlet dairelerinde de dışlandılar. Örnek verecek olursak Yunanistan’dan gelen ve Celâliye’ye** yerleşen birinci kuşak bir mübadille yaptığımız görüşmede kendisi şunları anlattı: Annesi bir davaya, duruşmaya katılıyor ve Türkçe bilmiyor. Hâkim annesine “Adın ne?” diye soruyor. Kadın Türkçe bilmediği için oğluna dönüp “Ti Ley?” yani “Ne diyor?” diye soruyor. Adam hâkimin adını sorduğunu söylüyor ve kadın hâkime adını söylüyor. Sonrasında hâkim doğum tarihini soruyor. Kadın yine anlamıyor ve “Ti Ley?” diye oğluna soruyor ve oğlu da doğum tarihini sorduğunu söylüyor. Bunun ardından hâkim kadına sinirleniyor ve “Be kadın sen ne biçim Türksün?, Türkçe bilmiyorsun.” diyerek kızıyor. Kadın ise “Hâkim bey şu makası ver de dilimi keseyim” şeklinde karşılık veriyor. Yani bu dil acısı, dil yarası mübadiller arasında büyük bir travma yaratmıştır. Bu travmayı hala ikinci ve üçüncü kuşak mübadillerde de görebiliriz. Yine kültür konusunda da farklılıklar bulunmaktadır. Mübadillerin oradan getirdikleri kültür ile yerli halkın kültürü birbirinden farklıdır. Bu durumlardan dolayı bir dışlanma söz konusudur. Lehçe konusunda da durum bu şekildedir. Mübadillere “muhacir”, “bitli muhacir” vb. isimler takılmıştır.

Soru: Devlet tarafından mübadillere yapılan yardımlar o dönemde yeterli olmuş mudur?

Cevap: Türkiye’de o zaman yeni bir cumhuriyet kurulmuştu, devletin eti ne budu ne? Çiftçilik yapanlara öküz, tohumluk, saban vb. malzemeler verilmiştir. Devlet bunu yapmak zorundaydı çünkü bu insanların ekonomik açıdan biran önce üretime girmesi,

---

* Celâliye: İstanbul’un Büyükçekmece ilçesine bağlı bir mahalledir.

üretim yapması gerekiyordu. Elleriindeki imkânlar ölçüsünde devlet yardım etmiştir. Aslında devlet şunu yapmıştır: Fakir ve zengin ayrımı yapmamıştır. Mübadillerin gelmeden önce orada bırakmış oldukları malların dökümü yapılmıştır. Bunlara “Mal Tasfiye Talepnamesi” denilmektedir. Bu belgelerde ev bıraktıysa ev, tarla bıraktıysa tarla, bahçe bıraktıysa bahçe, hem taşınmaz hem de taşınır mallar yazılmış ve listesi oluşturulmuştur. Mübadillerin bu belge ile Türkiye’de bıraktıklarının tam karşılığını almaları gerekmektedir. Ancak Türkiye’deki uygulama o şekilde olmamış, bu oluşturulan Tasfiye Talepnameleri dikkate alınmamıştır. Fakir-zengin ayrımı yapılmaksızın bir köye yerleştirilen herkese eşit dağıtım yapılmıştır. Hiç toprağı olmayan kişiye de misal 10 dönüm tarla verildi, 200 dönüm toprağı olana da 10 dönüm tarla verilmiştir. Bu şekilde bir eşitlik olmuştur. Ancak ellerinde belgeleri olanlar sonradan itiraz ettiler ve bu itirazların bir kısmı değerlendirildikten sonra haklı bulunanlara ekstradan birtakım mallar veya bonolar verildi. 1945 senesine kadar bu itirazlar devam etmiştir. 1945’ten sonra ise defter kapanmış ve artık mübadiller ben şu kadar mal bıraktım veya benim babam, dedem şu kadar mal bıraktı diye herhangi bir itirazda bulunamıyorlar. Yani bu mal mülk meselesi zaman aşımına uğramıştır.

Soru: İstanbul'a yerleştirilmiş olan mübadiller Yunanistan'daki gelenek ve göreneklerini burada da devam ettirebilmişler midir?

Cevap: Az önce de ifade ettiğim gibi, genellikle toplu iskân edilen yerlerde bu gelenekler devam etmiştir ama kentlere yerleştirilenler maalesef kentlerde bu geleneklerini sürdürememişlerdir. Toplu olarak iskân edildikleri köylerde, kasabalarda bu gelenekleri sürdürdüler ve hala sürdürüyorlar. Mübadiller belleklerinde getirdikleri şarkıları, türküleri ve düğün adetlerini burada sürdürdüler, ikinci kuşaklar da bunları devam ettirdi, şu an ise üçüncü kuşaklar bunlara sahip çıkıyor. Örneğin; Çatalca ve Silivri bölgesine iskân edilen ve bunlara patriot denilen bir mübadil grubu halk danslarını, türkülerini, şarkılarını ve yemek kültürlerini bugüne kadar sürdürmüşler, düğünlerini de hala aynı şekilde yapmaktadırlar. Şu an üçüncü kuşakların bu konu hakkında çok meraklı olduğunu söyleyebiliriz. Bu kültürleri araştırıyorlar ve yaşatmak için de dernekler kurmak gibi birtakım teşebbüsleri bulunmaktadır.

Soru: Günümüzdeki mevcut göçmen politikalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cevap: Türkiye bir göçmen ülkesidir. 1774 Kaynarca Anlaşması'ndan itibaren Osmanlı Devleti'nde bir gerileme dönemi var. Osmanlı'nın her toprak kaybedişinde, elden çıkan her topraktan elde kalan topraklara doğru bir göç hareketi olmuştur. Bundan dolayı Osmanlı göç olgusuna yabancı değil. En önemli göç olaylarından biri de Balkan Savaşları neticesinde gerçekleşen kitlesel göç hareketleridir. Balkan Savaşı'ndan önce 1877-1878 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) neticesinde imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması sonrasında da çok büyük bir kitlesel göç olmuştur ve göçmen köyleri kurulmuştur. Örneğin; Çatalca'daki eski Rum köylerinin etrafında ormanlık alanlara kurulan köyler ya Balkan Savaşı'ndan ya da 93 Muhacirleri dediğimiz 1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında gelen göçmenler tarafından kurulmuştur. Bu kurulan köylerin bir kısmına geldikleri dönemdeki sultan kimse onun adı verilmiştir. Mesela Sultan Hamit döneminde gelenlerin kurdukları köylerin bazılarında Hamidiye, Sultan Reşat döneminde gelenlerin oluşturdukları köylerin bir kısmında Reşadiye denilmiştir. Önemli olarak bir de tahaffuzhaneler yani karantina merkezleri kurulmuştur. Bu tahaffuzhaneler mübadele öncesinde kurulmuştur. Birçok yerde tahaffuzhane bulunmaktaydı. Örneğin İstanbul'da Tuzla ve Ağırkapı Tahaffuzhanesi, Urla'da Klazomen Tahaffuzhanesi kurulmuştur. Balkan Savaşı döneminde Osmanlı'nın erkek nüfusunda savaşlar nedeniyle bir azalma olmuştur. Cumhuriyete girdiğimizde de zaten Birinci Dünya Savaşı nedeniyle çok kaybımız vardı. Dolayısıyla Anadolu'nun bir nüfus eksikliği var. Bu yüzden de Rumeli'den göçler teşvik edildi. Sadece Rumeli'den değil, önemli olan Kafkasya göçleri de vardır, bunu unutmamak lazım. Rusya ile Kafkas halkları arasında bir savaş var. 1800'lerde Ruslar Kırım'ı işgal ediyor ve buradan göçler oldu. Yani Türkiye göç olgusunun yabancı değildir. İşgücüne ihtiyacı olduğundan dolayı da göçler teşvik edilmiştir. Bu göçler olmasaydı belki modern Türkiye Cumhuriyeti kurulmazdı. Taze insan gücünün Türkiye Cumhuriyeti'ni bugünkü duruma getirdiğini söyleyebiliriz. Türkiye'nin göç politikası milli bir politikadır. Genellikle Türk soyluların göçü konusunda sorun çıkarmıyor. 1989'da da Bulgaristan'dan çok sayıda göç almışızdır. Göç konusuna yabancı bir ülke değiliz. Sonuç olarak Türkiye bir göçmen ülkesidir diyebiliriz.

Soru: Mübadele ile ilgilenen derneklere/vakıflara devlet tarafından herhangi bir yardım sağlanmakta mıdır?

Cevap: Maalesef devlet tarafından herhangi bir yardım sağlanmıyor. Türkiye’de mübadillerin vakıf olarak bir tek 2000 yılında kurulan Lozan Mübadilleri Vakfı bulunmaktadır. Bilimsel çalışmalar, yayınlar ve projeler gerçekleştiriyor. Bu vakfın kurulmasından sonra vakfa üye olmak isteyen insanlara, dernekler kurulması konusunda yardımcı olmuştur. Yani vakıf kanalıyla dernekler kurulmuştur. Şu anda Türkiye’de 80 civarında mübadil derneği mevcut. Vakıf bu kişileri üye alamadı çünkü 2002 yılında çıkan vakıflar yasasına göre vakıflarda üyeler olmaz. 2002’ye kadar vakfın üyesi ne kadarsa sayı orada donduruldu ve ondan sonra üye alımı yasaklandı. Dolayısıyla bizde çözümü yerel mübadil dernekleri kurmakta bulduk. Bugün İzmir’de, Samsun’da, Edirne’de, Çatalca bölgesinde nerede mübadil varsa orada bir mübadil derneği bulunmaktadır ve bu dernekler Lozan Mübadilleri Vakfı ile eşgüdümlü halde çalışmaktadır. Ne devletten ne de herhangi bir ticari kuruluştan yardım almıyoruz. Tamamen gönüllülük temelli çalışmaktayız. Kültüre ve tarihe sahip çıkmak adına birtakım etkinlikler yapılıyor. Her sene 30 Ocak Mübadele Sözleşmesi’nin imzalandığı tarihte bu dernekler vakıf öncülüğünde ortak bir bildiri yayınlamaktadırlar. Burada hem gündemi değerlendirirler hem de mübadillerin güncel taleplerini dile getirirler.

Soru: Günümüzdeki mübadil çocukları ve torunları mübadele ile ilgili ne kadar ilgililer ve bu konu hakkında ne kadar bilgiye sahipler?

Cevap: Mübadil çocukları ve torunlarında giderek artan oranda bir ilgi mevcut. Bunu derneklerin açılmasında ve faaliyetlerinde görebiliyoruz. İnternet ortamında çok sayıda şehirlere göre her yöreye ait Selanikliler, Langazalılar vb. gruplar bulunmakta ve genellikle sanal âlemde üçüncü kuşak gençler çok aktif. Yani gittikçe artan bir ilgi var. Ayrıca gençler bu konuyu araştırıyorlar ve de kitap yazıyorlar. İkinci ve üçüncü kuşak mübadillerin kendi aile öykülerinden yola çıkarak, geldikleri yörenin tarihi ve kültürü ile ilgili yaptıkları araştırmalar yayına dönüşüyor. Bu büyük bir göstergedir aslında. Buna en güzel örneklerden biri de sizsiniz.

Soru: Bunların haricinde eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Cevap: Eklemek istediğim herhangi bir şey yok.

3.3.3. Sarıyer Lozan Mübadilleri Derneği Röportaj

Soru: Adınız soyadınız ve dernekteki göreviniz nedir?

Cevap: Adım Zehra Filiz Yerebasmaz. Sarıyer Lozan Mübadilleri Derneği Yönetim Kurulu Başkanım.

Soru: Mübadiller İstanbul'a gelmeden önce ve yerleştikten sonra hangi işlerle uğraşmışlardır?

Cevap: Benim dedelerim Selanik'in kuzey bölgesinde Orta Makedonya, bugünkü Selanik'in Pella vilayetine bağlı Fuştan köyünde yaşıyorlarmış. Ayrıca dernek üyelerimiz ve bu bölgede yaşayan mübadil torunları da Fuştan köyü ve civarındaki Notya, Trestenik, Sıbıska, Kuzuşen gibi bölge köylerinden gelmektedir. Dolayısıyla köy yaşantıları vardı. Kimisi tarımla uğraşıyordu, çiftçilik yapıyordu kiminin kendince küçük üretim atölyeleri vardı. Bunlara küçük minik fabrikalar diyebiliriz. Mesela benim dedemin biri çiftçilik yaparken, bir diğer dedemin de orada bir dükkânı varmış ve üretim yaparmış. Annemin dedesi ise o bölgede kadı imiş. Selanik Fuştan Köyü'nden Bahçeköy'e geldiklerinde de tabii büyük bir tarım arazisi verilmiş ona paralel işler yapılması istenmiş ancak bu işler çok da kolay olmamıştır.

Soru: Yerleştirildikleri bölgelerde yerli halk mübadilleri nasıl karşılamıştır?

Cevap: Açıkçası bizimkiler biraz şanslıymış. Gustulüp Köyü'nden gelenler Gümüşdere ve Kemerburgaz'a, Fuştan Köyü'nden gelenler de Bahçeköy ve Gümüşdere'ye yerleştirilmişler. Buralar boş köylermiş. Geçmişte de buralar Rum köyleriymiş. Mübadele ile buradaki Rumların karşılıklı göçe zorunlu tabi tutulmasından dolayı bizimkiler boş yerlere gelmişler. Kolay kabul edilmeme, hakaretlere varan davranışlar,

sosyal yaşantının içine kolay kolay girememe gibi birtakım mübadele öyküleri vardır. Ancak biz bu sorunları yaşamamışız. Burada boş evler ve geniş araziler verilmiş. Tabii ki göç kolay değil. Yani orada ciddi bir yerleşik düzeni bırakıp buraya geliyorsunuz. Çok büyük acılar çekilmiş ama bir nebze olsun buradaki o sosyal hayata uyum konusunda bizler bir sıkıntı yaşamamışız.

Soru: Türkçe bilmeyen mübadiller ne gibi zorluklar yaşamıştır?

Cevap: Bizim tarihimize bakıldığı zaman bugünkü Orta Makedonya Bölgesi Kaymakçalan Dağlarının eteklerinde bulunan Müslüman Türk köylerinden gelmiş aileleriz. Dolayısıyla hayatımızda Türkçe bulunmakta ama bir de o bölgelerde konuşulan daha yerel halk dilleri var. Bizimkiler de bir çeşit Makedonca konuşmaktaydılar ancak çok yerel karma bir dil bu. Yani ne bugünkü tam Makedonca'ya benziyor ne Bulgarca'ya ne de Yunanca'ya benziyor. Bahçeköy'de hala bu dili konuşan büyüklerimiz bulunmakta, büyüklerimizden torunlarına geçen bazı aileler var. Açıkçası bizim evimizde çok konuşulmazdı. Anneannemin bu konuda bir hikâyesi var. Anneannem Fuştan'da çok iyi şartlarda yaşayan bir ailenin kızıymış. Göçle birlikte buraya geldiklerinde ne Türkçe konuşmak istemiş ne de dilini bırakmak istemiş. Hep oraya dönüş özlemiyle gün saymış. Burada öleceğini ve çocuklarının, torunlarının burada hayatlarına devam edeceklerini bir türlü kabullenememiş. Yine bu konuda da biz büyük uyum sorunları yaşamamışız. Tabii ki oradaki alışılmış düzenin farklı bir yaşantıda devam etmesi hiçbiri için kolay olmamıştır. Makedonca her ailede düne kadar çok rahat konuşulan bir dil olmuştur. Hatta büyükler bazen çocuklardan gizli bir şey konuşmak istediklerinde hemen o dili tercih ederler ve konuşmalarını o dille gerçekleştirirlerdi. Bizim kulağımızda günlük yaşantıya dair birkaç cümle kalmış, bizler çok fazla bilmiyoruz açıkçası. Ben 1970 doğumluyum ve beşinci çocuğum, bu sebeple ben bu dili pek fazla bilmiyorum. Ancak abilerim ve ablalarım bu dile benden daha hâkim konumdalar.

Soru: Devlet tarafından mübadillere yapılan yardımlar o dönemde yeterli olmuş mudur?

Cevap: Tabii ki yeterli değil. Büyüklerimiz Bahçeköy'e 40 kadar aile yerleştiğini ve orada çok büyük uçsuz bucaksız ekili verimli arazilerini bırakıp buraya geldiklerini, kendilerine buradaki tarlaları alın ekin biçin karnınızı doyurun denildiğini anlatıyor. Bu iş bu kadar kolay değil. Çiftçilikten anlamayan bunu nasıl yapacak? Bir mahsulü ürettiniz ancak onun paraya dönüşmesi kolay bir şey değil. Size bir gecede neyiniz var neyiniz yok toparlayın gidiyoruz demişler. Malınız, mülkünüz var; cebinize ve çantanıza ne sığdırabilirsiniz? Altınınız veya paranız varsa onu sıkıştırabilirsiniz. Bir de göç yolları bir sürü güvensiz ortamla dolu. O paranızı da kaybedebilirsiniz ki bunlar olmuş. Bırakın parayı benim dedemin bir kardeşi kaybolmuş. Mesela birisini İstanbul'a gelecek olan bir vapura, birisini İzmir'e gidecek olan bir vapura yerleştirmişler. İzmir'e giden o günkü şartlarda İstanbul'u nasıl bulup gelebilir? Doğru düzgün bir dili yok, tamamen bilmediği ve savaştan yeni çıkmış bir ülkedeler. Bizim mesela İzmir'de akrabalarımız var ama bilmiyoruz. Ne onlar bizi bulabilmiş ne de biz onları bulabilmişiz. Düşünün ki her şeyinizi kaybediyorsunuz, bundan dolayı da burada verilenlere kanaat etmek zorunda kalmışlar. Ama bu hiç kolay olmamış; hastalıklar, ölümler gibi büyük acılar çekilmiş. Babam; "Ben 9 yaşındaydım, tarlada belime kadar su içinde ekin ekiliyor ve bir şeyler üretmeye çalışıyorum. Sabah ezanında topluyorum. Onları Yeniköy'deki zengin Rumlara götürüp oradan evime ekmek getirmeye çalışıyorum." diye bizlere anlatırdı. Hâlbuki geldikleri yerde bir kurulu düzenleri vardı. Yani canları pahasına burada karınlarını doyurmaya çalışmışlar. Bir yandan da sanki bir şeylerin üzeri örtülmeye çalışılıyordu. Bu çekilen acılar bir daha yaşanmasın diye bize de çok bir şey anlatmıyorlardı. Yaşadıkları acıları belki onlar da unutmak istiyorlardı, belki bizim geçmişe öfke duymamamızı istiyorlardı. Yani çok bir şey anlatmazlar, çok da yakınmazlardı. Ama o acı zaten yüzlerinden hep okunurdu. Babam burada doğmuş ama kardeşleri babası hep hastalıklar yaşamış, göçten mübadeleden söz ediyoruz ama aslında bütün bir hayatları paramparça eden bir hikâyeden bahsediyoruz. Daha sonra babam çalışmış, didinmiş ve bir refaha kavuşmuş. Biz onun sayesinde bugün o refahı devam ettiriyoruz. Ama bunu tabii ki kolay bir şekilde elde etmemişler, çok büyük bedeller ödenmiş.

Soru: İstanbul'a yerleştirilmiş olan mübadiller Yunanistan'daki gelenek ve göreneklerini burada da devam ettirebilmişler midir?

Cevap: Ettirdiler. Çünkü komple bir bölgeyi buraya yerleştiriyorsunuz. Bizler Türk'üz, sonuçta Türk adetleri var çok farklı bir şeyden söz etmiyoruz ama düğünler, folklor, yemekler, bayram ziyaretleri, aile yaşantısı bunlara dair bize özel pek çok şey var. Biz de dernek olarak zaman zaman bunların altını çizme ihtiyacı hissediyoruz ki gelecek kuşaklar da bunu unutmasın. Bizim hala bir bayram soframız ve bu sofrada yaptığımız büryanımız vardır. Bayram sabahları biz kahvaltı etmeyiz. Yine büyüklerimizden gördüğümüz anneannelerimizin, babaannelerimizin elinden ilk tattığımız, şimdi ise annelerimizin ve bizlerin yaptığı bir çeşit kuzu kapamaya benzeyen bir bayram yemeğimiz var ve bunu hala yaparız. Bayram sabahların olmazsa olmazı olan nohutlu ekşi mayalı bir ekmeğimiz vardır. Düğünlerde kasap havası dediğimiz bir halay çekilir ve biraz Yunanların sirtakisini andırır ancak esasen bize ait bir kültürdür. Baktığımız zaman aslında aynı coğrafyanın danslarıdır. Düğünlerde mutlaka horonlar yapılır. Bir damat tıraşı vardır. Bu bizim bölgeye özgüdür, Anadolu'nun da değişik yerlerinde farklı versiyonları vardır. Kına gecelerindeki danslarımız bize özgü haliyle devam eder. Tabii bunlar insanları ayakta tutan şeyler. Dernek olarak zaman zaman tarih dersleri adı altında dede-torun, nene-torun buluşmaları yapıyoruz. Onların çocukluktan kalan anılarını kayıt altına almaya çalışıyoruz ve buradan çok güzel hikâyeler çıkıyor. Şimdi yemekle ilgili bir belgesel hazırlıklarımızı sürdürüyoruz, inşallah onu da hayata geçirebileceğiz.

Soru: Günümüzdeki mübadil çocukları ve torunları mübadele ile ilgili ne kadar ilgililer ve bu konu hakkında ne kadar bilgiye sahipler?

Cevap: Benim, ailenin en küçüğü ve şu anda dernek başkanı olarak bu konu üzerinde söyleyeceğim çok şey var. Bir dönem mübadele konusu sanki böyle bir şey yaşanmamış gibi hiç konuşulmadı. Büyüklerimiz bu konuda bizlere bir şeyleri aktarmak istemediler. Daha önce de dediğim gibi belki o acılar hatırlanmasın, gelecek nesil biraz daha rahat entegre olsun, o günlere takılıp kalınmasın istiyorlar. Psikolojik olarak da insan acıları çabuk unuttur, güzel şeyleri hatırlar ve bunun verdiği bir duygusallıkla bir dönem bu konu hiç konuşulmadı. Çok ufak tefek bir şeyler duyardık ama sanki Kaf Dağı'nın ötesi misali bir masal gibiydi. Yani benim için Kaf Dağı ne kadar gerçekse Fuştan da o

kadar gerçektir. Bir zamanlar bir yerlerde yaşanmış ama o masallarda yitmiş gitmiş. Açıkçası ben öyle büyüdüm. Fakat daha sonra “Biz Kimiz?” soruları başlıyor. Gençlikle beraber merak ediliyor neler yaşanmış diye ve o öyküleri dinlenmek isteniliyor. Mesela aralarında biri anlatmaya hevesli ama öbürleri yok canım tamam işte geçti gitti şeklinde düşünüyorlardı. Yavaş yavaş "Biz Kimiz?", “Mübadele Ne Demek?” soruları başladı. Bize Bahçeköy’de muhacir, muhacirin kızı derler. Sonra “Muhacir Nedir?” “Mübadil Nedir?” sorularının cevaplarını öğrenmeye başladım. Daha sonra bizim derneğimize göre daha eski bir kuruluş olan 2001 yılında Lozan Mübadilleri Vakfı kuruldu. Türkiye açısından Bu kadar geç kurulmasının nedeni olarak da ben bu acılar unutulsun psikolojisinin olduğunu düşünüyorum. Onların yayınları ele geçtikçe bu konuda bir şeyler var olduğunu fark edince; “Biz bir şeyiz ama neyiz?”, “Nereden gelmişiz?”, “Ne yapmışız orada?”, “Neler olmuş?” diye bunları sorgulamaya başladık. Asıl bizim dönüm noktamız Sarıyer Belediyesi Başkanı Şükrü Genç ve bizim o zamanki dernek başkanımız Hüseyin Sönmez bir gün bir araya geldiklerinde Şükrü Bey: “Hüseyin Bey Bahçeköy’den mübadilleri oraya götürelim.” diyor. Olur mu olmaz mı derken biz bir rüyayı gerçekleştirdik. Ben de o zaman dernek üyesiyim ama çok aktif değildim. Sarıyer Belediyesi’nin sponsorluğunda bir gece Selanik konaklamalı olarak biz köyümüze gittik. Bir baktım ki Kaf Dağı’nın ötesi gerçekmiş, Kaymakçalan Dağları’nın eteklerinde bir Fuştan köyü varmış ve hakikaten anlatıldığı gibiymiş. Anneannemin anlattığı koca çınar ağacını bulduk, onun altından geçen nehrin kenarında yürüdük ve sonrasında bizde bir uyanış başladı, arkasından da hep araştırmalar geldi. Aslında geçmişi bu kadar unutturmamak gerektiğinin altını çizmeye başladık. Hayatta olan büyüklerimizi bol bol konuşturmaya çalıştık. Çünkü elimizde çok fazla bir belge bulunmamakta. O günkü yaşantıya dair bizim elimizdeki en güzel belge şu anda hayatta olanların bize aktaracaklarıdır. Biz de bunları elimizden geldiğince kayıt altına almaya başladık. Daha sonra ise derneğimizin bu gezileri çok popüler olmaya başladı. Çünkü her gelen diğerlerine anlattı, kayıtlarını gösterdi ve bir anda “Mübadele nedir?”, “Biz kimiz?”, “Orada neler yapmışız?”, “Nasıl gelmişiz?” konusunda ilgi doğmaya başladı. Böylece derneğimiz her geçen gün biraz daha yol almaya başladı. Şu anda gerçekten bize ve bizim aktardıklarımıza olan ilgi çok büyük. Artık bir dönüm noktasını geçtiğimizi düşünüyorum. Bundan sonra bunların kolay kolay unutulmayacağını ve bu ilginin büyüyerek devam edeceğini düşünüyorum.

Soru: Günümüzdeki mevcut göçmen politikalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cevap: Göçün birkaç sebebi var. Zorunlu göçe mecbur bırakılan kişilerin hayatları paramparça olmuş ve en fazla korunması gereken kişilerdir. Bugün çok yakın tarihimize bakıldığı zaman Balkanlar'da 1990 yılındaki soykırım sonrası yaşanan göçler var. Çok yakın tarihte yaşadığımız Suriye'den gelen göçler var. Biz mübadiller olarak onlardan biraz daha farklı noktadayız. Nihayetinde göçmen politikası dediğimiz zaman ben bunları yaşamış bir ailenin çocuğu olarak göçmenlerin gerçekten çok ilgi gösterilmesi ve korunması gereken kişiler olduğunu düşünüyorum. Dünya üzerindeki göçmen politikalarının hiçbirini yeterli bulmuyorum. Ancak bu acıyı birisi yaşarsa işte o zaman bir şeyler farklılaşır. Yani bu göçmen politikalarını oluşturan komisyonlara gerçekten göçmen ailelerin fertleri koyulursa, politika çok daha yapıcı olacaktır. Ancak siyaset dediğimiz zaman her şey anlamsızlaşıyor. Siyaset ve siyasetçiler olmasa her şey çok daha güllük gülistanlık olacaktır diye düşünüyorum.

Soru: Mübadele ile ilgilenen derneklere/vakıflara devlet tarafından herhangi bir yardım sağlanmakta mıdır?

Cevap: Hiçbir yardım yok. Bırakın yardımı, destek yok köstek var. Türkiye'de yaklaşık elliyi aşkın dernek ve vakıf var. Biz her yıl mübadelenin yıl dönümü olan 30 Ocak tarihinde bunu uygun gören derneklerin imzalarıyla bir manifesto yayınlıyoruz. Daha düne kadar bizim o topraklara gitmemiz yasaktı. Şimdi ise gitmemiz Schengen vizesine bağlı. Dernekle Yunanistan'a giderken plan ve programımızı vererek, bir gece konaklamalı olduğunu, köyümüzün ziyaret saatlerini belirterek Schengen vizesi almaya çalışıyoruz. Buna rağmen üstüne tapusu yok, belirli bir geliri yok gibi çeşitli bahanelerle vize alamayan üyelerimiz var. Bu onaylanabilir bir şey değil. Dolayısıyla Türk hükümetine bakıldığı zaman da bir şeyler yapmaya çalışıyoruz ama mübadil dernekleri haricinde hiçbir derneğe destek verilmiyor. Sivil toplum kuruluşlarına karşı bu konuda yapıcı bir tutum yok. Onun için hepimiz başımızın çaresine bakmaya çalışıyoruz.

Soru: Bunların haricinde eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Cevap: Aslında söylenecek çok şey var. O kadar acılar çekilmiş ki, bizim oralardan geldiğimiz unutturulmaya çalışılmış. Bunun kesinlikle unutulmaması lazım. Bunun unutulmaması lazım ki savaşlar olmasın. Savaşların kazanan tarafı yok bunun altının çizilmesi gerekli. Bu konuda ses çıkaracak en önemli kuruluşlar aslında bizleriz yani sivil toplum kuruluşları. Bizlerin biraz daha dinlenmesi gerekiyor. Dernekler mevzuatı resmen vur diyeni öldürüyor. Bir kere dernekler masasına gittiğiniz zaman bir açığınızı bulurlar veya yanlış bir şey yapmışsınızdır diye hep bir korku içerisindeyiz. Zaten hükümet iki kişinin bir araya gelmesine hiç sıcak bakmıyor. Siz ne yapıyorsunuz bakıyım orada diyerek hep bir muhalefetlik arıyor. Bizim amacımız muhalefetlik değil, bizim amacımız sesimizi duyurmak. Bir kere dernekler kanununa çok daha ılımlı ve yapıcı kurallar gelmesi lazım. Bir şeyler yapmaya çalışıyoruz, çok çok üstün projeler sunmamız gerekiyor ki maddi destek alabilelim. Mesela biz kültürümüzü devam ettirebilmek adına bir yemek belgeseli hazırlamak istiyoruz. Bunun için en az 15.000 TL'lik bir bütçe gerekiyor. Biz üyelere topladığımız 10 lira veya 20 lira ile yapamayız. Bu projeyi sunduğumuz zaman belli kriterleri var ve bunlar çok üst kriterler. Ben akademisyen değilim. Benim derdim sadece küçük bir mahalle derneği olarak gelecek kuşaklara kültürümü aktarmak. Aynı zamanda bu benim değil Türk toplumunun kültürüdür. Ama bu konuda iyimser bir şekilde yaklaşılmıyor. Benim başka dernek faaliyetlerim de oldu. Yani dernekçilik gerçekten çok zor. Bugün devam etmeyen birçok derneğin sebebi de önümüze çıkan hukuki prosedürlerdir. Aslında bir komisyon bizim isteklerimizi can kulağıyla dinlese çok daha renkli bir toplum olacağımızı düşünüyorum. Bugün Sarıyer Lozan Mübadilleri Derneği'ne değil, A Derneğine B Derneğine veya A Vakfına B Vakfına da sorsanız çok farklı isteklerin gelmeyeceğini düşünüyorum. Aslında hepimizin bir numaralı derdi önemsenmek ve yapıcı bir şekilde dinlenmektir. Genel çerçevede bunları söyleyebilirim.

SONUÇ

Yapılan çalışmada mübadele düşüncesinin ortaya çıkışı, mübadeleyi tarihi süreçte oluşturan olaylar ve mübadele kararının alınmasına dair gerçekleştirilen incelemeler İstanbul ili temel alınacak şekilde irdelenmiştir. Konunun genel hatlarıyla anlaşılabilmesi için öncelikle bazı kavramların bilinmesi gerekmektedir. Bu kapsamda göç, mübadele, mübadil, sığınmacı, mülteci gibi kelimelerin anlamları bilinmelidir. Genel anlamıyla göç; farklı sebeplerle yaşanan alandan başka bir alana kalıcı veya geçici olarak yer değiştirme hareketidir. Göçün birçok sebebi ve farklı türleri bulunmaktadır. Göç kavramı ile neredeyse özdeşleşmiş olan mübadele ise iki veya daha fazla devlet arasında imzalanan bir protokol ile insanların değiş tokuş işleminin yapılmasıdır. Bu mübadele sürecinden etkilenen kişilere ise mübadil denilmektedir. Vatandaşı olduğu ülkesinden ayrılarak uluslararası anlaşmalar ile hukuki koruma kazanan kişilere mülteci denilirken, bu korumayı kazanamayan kişilere ise sığınmacı denilmektedir. Gelen mübadillerin, mültecilerin veyahut sığınmacıların gitmiş oldukları yerdeki kültüre uyum sağlamaları ve kendi kültürlerini de devam ettirmeleri ise entegrasyon olarak tanımlanmaktadır. Esas konumuz olan mübadele sürecinin anlaşılması için yalnızca bu kavramların bilinmesi yeterli olmayacaktır. Tam anlamıyla konunun anlaşılabilmesi için bu sürecin nasıl oluştuğuna da bakılması gerekmektedir.

1798 yılından itibaren Yunan halklarında Yunanların Doğunun uygarlaştırılması ve Yunanlaştırılması fikri ile Megali İdea düşüncesi oluşmuştur. Bu düşünceye göre İstanbul'un başkent olduğu, Bizans İmparatorluğu'nu en geniş sınırlarına tekrar kavuşturarak büyük bir Yunanistan kurulması hayali bulunmaktadır. Megali İdea düşüncesinin gerçekleştirilebilmesi amacı ile birçok örgüt kurulmuştur. Bunların en önemlisi ise Filiki Eteryia Cemiyeti'dir. Zaman içerisinde bu örgüt farklı bölgelerde de kollarının olması gerektiği kararını almış ve bunun üzerine 1819 yılında İstanbul'da Etniki Kasa adıyla bir kolunu oluşturmuş, yavaş yavaş Anadolu topraklarına yayılmaya başlamıştır. 1830 yılında Londra Protokolü ile Yunanistan'ın bağımsızlığının ilan edilmesi ile Megali İdea düşüncesine olan özlem daha da artmıştır. Bundan sonra ise bu düşünce Yunan halkının varoluş sebebi haline, Yunan siyasetçilerinin ise bir politika aracı haline dönüşmüştür.

1912-13 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşları'nın ardından Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan İstanbul Antlaşması mübadele konusunda hüküm

içeren ilk uluslararası anlaşma olmuştur. Anlaşma neticesinde ise 48.500 Türk ile 46.764 Bulgar yer değiştirmiştir. 1914 yılında Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında da bir mübadele kararı alınmış ancak Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle bu karar uygulanamamıştır. Megali İdea'nın en tanındık ismi olan Venizelos, bu düşüncesinden siyasi kariyeri boyunca vazgeçmemiş ve Temmuz 1921 tarihinde Türk ordusuna savaş açmıştır. Yunan ordusu 5 Eylül 1921 tarihinde Sakarya'da durdurulmuş ve 9 Eylül 1922 tarihinde ise İzmir, Yunan işgalinden kurtarılmıştır.

Milli mücadelenin ardından Eylül 1922 tarihinde İtilaf Devletleri barış konferansının yapılması gerektiğini belirten bir notayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne iletmiş ve Kasım 1922'de Lozan Barış Konferansı görüşmeleri başlamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi adına görüşmelere İsmet İnönü başkanlığında otuz üç kişilik bir heyet katılmıştır. İki tur gerçekleşen müzakereler sonunda ise 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalanmıştır.

Milli mücadele sonrası bir diplomatik başarı olarak adlandırılan Lozan Barış Antlaşması görüşmeleri sırasında Dr. Nansen 1 Aralık 1922 tarihli oturumda mübadeleyi gündeme getirmiş ve iki ülke arasındaki barışın sağlanması hususunda en etkili çözümün mübadele olduğunu belirtmiştir. 30 Ocak 1923 tarihine gelindiğinde ise Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol imzalanmıştır. İki hükümet arasında imzalanan mübadele sözleşmesini müteakiben 13-19 Ekim 1923 tarihleri arasında Midilli Adası ve Ayvalık arasında ilk zorunlu mübadele gerçekleştirilmiştir.

Mübadele Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından Türkiye'de birtakım hazırlıklar gerçekleştirilmiştir. Bu hazırlıkların en önemlisi 13 Ekim 1923 tarihinde kurulan Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin kurulması olmuştur. Kurulan vekâlet ulaşım, beslenme ve sağlık sorunları başta olmak üzere göçmenlerin tüm sorunlarıyla ilgilenmekle mükellefti. Vekâletin kurulmasının ardından yaptığı ilk işlerden biri de Mübadele, İmar ve İskân Kanunu çıkartmak olmuştur. Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin yanı sıra bir de Muhtelit Mübadele Komisyonu (Karma Komisyon) kurulmuştur. Bu komisyonda Türk ve Yunan hükümetlerinde dört kişi, tarafsız olarak da üç kişi bulunmaktaydı. Ayrıca bu komisyon hem Türk hem de Yunan hükümetleri adına hareket edebilme yetkisine sahipti. Komisyon ilk dönemlerde her ne kadar iyi çalışmış olsa da sözleşmenin maddelerinin yorumlanması sırasında birtakım uyuşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Komisyonda bulunan Türk ve Yunan delegelerin

arasında “etabli” yani kimlerin yerleşik sayılacağı konusunda bir uzlaşmazlık çıkmıştır. Bu anlaşmazlığı ortaya çıkaran sebep ise sözleşmenin ikinci maddesinde yazan “İstanbul’da oturan Rumlar” ile “Batı Trakya’da oturan Müslümanların” mübadele kapsamına alınmayacak olmasıdır. İki hükümet arasındaki etabli sorunu uzun bir süre devam etmiş hatta konu Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Sürekli Adalet Divanı’na taşınmıştır. 10 Haziran 1930 tarihli Ankara Sözleşmesi’ne göre 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul’a yerleşmiş olan Rumlar ile 1913 tarihli Bükreş Antlaşması’nın belirlemiş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgede bulunan Müslümanlar mübadeleye dâhil edilmemiştir. Böylece etabli sorunu da bir çözüme kavuşmuştur.

Mübadillerin iskânı konusunda meslekleri, yaşadıkları bölgedeki coğrafi şartlar göz önünde bulundurularak bir yerleşim planı yapılmak istenmiştir. Ancak bu durum tüm mübadiller için geçerli olmamış, birçok mübadil kendilerine uygun olmayan bölgelere yerleştirilmiştir. Bu durum sonucunda da farklı bölgelere yerleştirilen hısımlar olmuş ve böylece kopuk akrabalıklar ortaya çıkmıştır.

İstanbul özeline baktığımızda Muhtelit Mübadele Komisyonu’nun vermiş olduğu bilgilere göre Ekim 1924 tarihine kadar 4.000 Rum Çatalca’dan, 12.000 Rum ise İstanbul’dan mübadele ile ayrılmıştır. 1923-27 yılları arasında ise 36.487 mübadil İstanbul’a yerleştirilmiştir. İstanbul ilinin günümüz sınırları içerisinde en çok mübadilin yerleştirildiği ilçeleri ise Çatalca, Silivri, Sarıyer, Mahmutbey, Bağcılar, Esenler, Kartal, Pendik ve Tuzla’dır. Vodina bölgesinden gelen mübadiller İstanbul’da Kemerburgaz, Bahçeköy ve Gümüşdere mıntıklarına; Langaza bölgesinden gelenler Çatalca’ya; Kılıkış bölgesinden gelenler Çatalca, Silivri ve Tuzla mıntıklarına; Naslıç bölgesinden gelen mübadiller Çatalca, Büyükçekmece ve Silivri bölgelerine; Yanya ve Preveze bölgelerinden gelen göçmenler ise Pendik’e yerleştirilmiştir. O dönem Çatalca ilçesindeki Rum sayısının fazla olmasından dolayı buradaki Rumların da mübadeleye dâhil edilebilmesi için Büyükçekmece, Silivri, Esenyurt, Beylikdüzü, Arnavutköy ilçelerini de kapsayacak şekilde, bu ilçeye 1924 yılında il statüsü verilmiş, 1926 yılında ise tekrardan İstanbul’a bağlı bir ilçeye dönüştürülmüştür.

Gelecek mübadiller için tüm Türkiye’de olduğu gibi İstanbul’da da birtakım hazırlıklar gerçekleştirilmiştir. Pendik’te Rumların oturdukları evler boşaltılmış, Darıca’dan Çatalca’ya kadar olan alanda gelecek mübadiller için ahşap ve madeni barakalar ile çadırlar kurulmasına dair çalışmalar yapılmıştır. Gelecek mübadillerin

sağlık kontrollerinin yapılabilmesi için tahaffuzhaneler kurulmuştur. Tahaffuzhanelerden sonra mübadillerin bir müddet misafir edileceği misafirhaneler kurulmuştur. İstanbul'da bulunan misafirhaneler şunlardır: Gülhane Misafirhanesi, İplikhane Misafirhanesi, Cerrahpaşa Camii, Beyazıt ve Metris Misafirhaneleri, Dikimhane Kışlasından dönüştürülen Ahırkapı Misafirhanesi ve Kalikratya Misafirhanesi. Mübadiller geldikten sonra ise kendilerine arpa, buğday, çift hayvanı ve zirai alet yardımları yapılmıştır. Bunların haricinde İstanbul'da hahamhanede toplanmış olan Museviler de, gelecek olan mübadillere verilmesi için para yardımı toplamıştır.

Mübadillere yönelik yapılan tüm bu hazırlıklar, çalışmalar ve yardımlar, mübadillerin biran önce yerleştikleri bölgelere uyum sağlamaları ve adaptasyon süreçlerini tamamlayarak üretime katkı yapmaları amacını taşımaktadır.

Yapılan bu yardımlar mübadillerin adaptasyon sürecinin hızlı bir şekilde tamamlanmasını sağlayamamıştır. Yerli halk mübadillere ön yargı ile yaklaşmış, onlara “Yunan Tohumu” gibi lakaplar takarak onları aşağılamış ve dışlamıştır. Yerli halkın bu ön yargısı mübadillerin kendilerini toplumdan soyutlamalarına neden olmuştur. Bunun yanı sıra Nasliç ve Grebene'den gelen mübadillerin kullandıkları dil Rumcadır ve kendilerine “patriot” şeklinde hitap etmektedirler. Patriotların, yerli halk tarafından kabul edilmeme sorunlarının yanında bir de Türkçe bilmeme sorunları bulunmaktaydı. Bu kişiler devlet dairelerinde, herhangi bir evrak işlerinde zorluklar çekmişlerdir. Türkçe bilmediklerinden dolayı yine yerli halk tarafından birtakım aşağılanmalara ve dışlanmalara maruz kalmışlardır. Küçük çocuklar okula başladıklarında büyük sıkıntılar ile karşılaşmışlardır. Rumca konuşan mübadiller kendilerini daha iyi hissedebilmek için genellikle kendi aralarında gidiş gelişler yapmış ve yerli halka zorunda olmadıkça karışmamaya çalışmışlardır.

Günümüz mübadil çocukları ve torunları kendi kültürlerini, tarihlerini ve benliklerini koruyabilmek amacı ile Türkiye'de hemen hemen her ilde mübadil dernekleri kurdukları görülmektedir. İstanbul'da ise bir vakıf ve dört dernek bulunmaktadır. Bunlar haricindeki farklı dernekler de mübadele konusu ile ilgilenebilmektedir.

Gerçekleştirilen bu çalışmanın sonucunda elde edinilen bilgiler bize şunu göstermektedir: Mübadele ile İstanbul'a yerleştirilmiş olan mübadillerin bir kısmı yerleştirildikleri bölgelere uyum sağlama konusunda herhangi bir zorlukla

karşılaşmamışken, bir kısmın ise entegrasyon süreçleri zorlu geçmiştir. Gelen mübadillerin dil bilmemesi, yerli halk tarafından kabul görülmemesi, taşıma esnasında verdikleri kayıplar, bırakmış oldukları malların karşılığını alamama gibi etmenler bu süreci daha zor bir hale getirmiştir. Ancak aradan geçen uzun yıllar sonucunda artık mübadil çocuklarının ve torunlarının entegrasyon sürecini tamamladıkları ve Türkiye'ye tamamen uyum sağladıkları görülmektedir. Ayrıca bu süreç içerisinde mübadiller kendi özlerini de kaybetmemişlerdir. Bugün var olan birçok dernek bunun bir örneğidir. Sayıca çok fazla mübadil almış olan Çatalca ilçesinde ise mübadillerin kültürlerini ve tarihlerini koruma amacıyla Mübadele Müzesi kurulmuştur. Çatalca gibi Tuzla'da da yine aynı sebeplerle Tuzla Kent ve Mübadele Müzesi bulunmaktadır.

Mübadeleye duygusal açıdan bakıldığı takdirde sonuç tam bir trajedidir. Ancak realpolitik açıdan bakıldığında, Türkiye ve Yunanistan'ın gelecekleri açısından büyük faydalar sağladığı söylenilebilir.

İkinci ve üçüncü kuşak mübadiller ile yapılan görüşmeler sonucunda farkına varılan en önemli husus mübadil ailelerin Mustafa Kemal Atatürk'e karşı büyük bir sevgilerinin olmasıdır. Atatürk'ün aracılığı ile Türkiye'ye gelmiş olmaları mübadiller için büyük bir övünç kaynağı olmuştur. Hepsi kendilerini Atatürk'ün hemşerisi olarak görmekte ve Atatürk'e büyük saygı duymaktadırlar.

Göç kavramının bu kadar yaygın olduğu ve farklı kültürlerin beraber yaşamalarının en güzel örneklerinden olan İstanbul'a gelmiş olan mübadiller de dahil olmak üzere bütün göçmenler zaman içerisinde uyumlarını sağlamış entegrasyon süreçlerini tamamlamıştır.

Mübadele'nin 97. yılında mübadiller hakkında yapılan çalışmaların daha da artması ve o döneme yönelik merak edilen soruların daha fazla cevaplanması en büyük temennimizdir. Dileğimiz bu tür çalışmaların ve bu çalışmalara yönelik desteklerin daha da artması yönündedir.

KAYNAKÇA

- 85 Years of Reorientation of the Republic of Turkey in Switzerland (1923-2008). (2008). Bern: The Embassy of the Republic of Turkey.
- 352 Sayılı Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti İhdasına Dair Kanun. (2019, 11 24). https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200352.pdf adresinden alındı
- 368 Sayılı Mübadele, İmar ve İskân Kanunu. (2019, 11 25). https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200368.pdf adresinden alındı
- Akgün, S. (1986). Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu. *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri* (s. 241-277). Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Abadan Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akşam Gazetesi, 19 Teşrinievvel (Ekim) 1934, "Mübadele Komisyonu". http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/aksam/aksam_1934/aksam_1934_tesrinievvel_aksam_1934_tesrinievvel_19.pdf Erişim Tarihi: 25.06.2020
- Altay, Ş. (1983). *Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arı, K. (1995). *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arı, K. (2015). *Suyun İki Yanı: "Mübadele"*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Asan, Ö. (Yöneten). (2011). *Kardeş Nereye Mübadele* [Belgesel].
- Aydemir, S., & Şahin, M. C. (2017). Göç Teorileri Açısından Bir Analiz. *Journal of Islamic Research*, 359-371.
- Aysal, N. (2017). Türk-Rum Nüfus Mübadelesi: Ortodoksların Anadolu'dan Zorunlu Göçü. *VII. Uluslararası Canik Sempozyumu*, (s. 1-26). Samsun.
- Baltsiotis, L. (2005). Yunanistan ve Türkiye'de Muhacirlik ve Nüfus Mübadeleleri, İki Farklı Anlatım ve Yorumun Oluşma Şartları ve Sonuçları. M. Pekin içinde, *Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi* (s. 401-440). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barın, H. (2019). Türkiye'deki Suriyelilerin Entegrasyonunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Ankara Örneği. *Gazi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı Doktora Tezi*. Ankara.

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). (1923, 10, 02). *HR. İM, Dosya No:47 Gömlek No:67.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). (1923, 08, 06). *HR.İM., Dosya No: 80 Gömlek No:8*
- Bayındır Goularas, G. (2012). 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması. *Alternatif Politika*, 129-146.
- Bayraktar, R. (2013). Zorunlu Göçten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 109-126.
- Behar, C. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927.* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (1997). *Dünya Mültecilerinin Durumu Bir İnsanlık Sorunu.* New York: Oxford University Press Inc.
- Bolcan, S. (t.y.). *Mübadele Gerçeği.* İstanbul: T.C. Büyükçekmece Belediyesi Kültür Yayınları.
- Borjas, G. J. (1989). Economic Theory and International Migration . *The International Migration Review*, 457-485.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9-32.
- Carling, J. (2002). Migration in the Age of Involuntary Immobility: Theoretical Reflections and Cape Verdean Experiences. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1-40.
- Castles, S. (2003). Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation . *Sociology*, 13-34.
- Castles, S. (2008). Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective. *Conference on Theories of Migration and Social Change*, 2-21.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 67-91.
- Çandar, C. (2005). Dünyada Göç Olgusu. *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildirileri* (s. 29-32). İstanbul: Sistem Matbaacılık.
- Çatalca Tarihi.* Çatalca Belediyesi: <https://www.catalca.bel.tr/sayfa-catalca-tarihi-38>
Erişim Tarihi: 15.01.2020.
- Çelebi, E. (2006). Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Oluşturulan Komisyonlardan Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Faaliyetleri. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 107-120.

- Çelebi, E. (2019). *Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti (Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri)*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Çetin, N. (2004). Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre 1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi. *Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Çulha, İ. (2019). Türk Rum Mübadelesinde "Etabli" Sorunu, İstanbul'un Sınırları Konusundaki Anlaşmazlık ve Türkiye'nin İzlediği Politika. *Tarih ve Günce*, 155-202.
- Demirağ, H., & Kakışım, C. (2018). Almanya'daki Türklerin Göç ve Entegrasyon Süreci: Birinci ve Üçüncü Kuşak Karşılaştırması. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 123-152.
- Develi, E. S. (2017). 21. Yüzyılda Göç Olgusu: Uluslararası Göç Teorilerinin Ekonomi Politikası. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1343-1353.
- Doğan, N. (2015). Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nda Türkiye-Yunanistan Mübadele Davaları. *Tesam Akademi Dergisi*, 221-239.
- Düşgün, U. (2017). Yeni Vatanın Ötekileri: Mübadele Romanlarında Öteki Algısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 59-67.
- Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum*, 9-22.
- Ela Özcan, E. D. (2007). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. *İş ve Hayat*, 183-215.
- Emek İnan, C. (2014). Türkiye'de İskan Siyaseti: İskana Yönelik Örgütsel Yapı Üzerinden Bir İnceleme. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 82-102.
- Emek İnan, C. (2016). Türkiye'de Göç Politikaları: İskan Kanunları Üzerinden Bir İnceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 18-33.
- Erdal, İ. (2006). Türk Yunan Nüfus Değişiminde Türk Mübadillere Yapılan Yardım Faaliyetleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 203-214.
- Erdal, İ. (2007). Nüfus Değişiminde Mübadillerin Uyum Süreci Ve Sosyo-Ekonomik Değişimdeki Roller. *International Congress of Asian and North African Studies*, (s. 1263-1277). Ankara.
- Erdal, İ. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Gayrimübadil Olma Konusu ve Mübadeleden İskat (Çıkma) Yolları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 123-141.
- Erdem, N. (2013). Megali İdea'nın Anadolu'daki Destekçilerinden Doktor Apostolos N. Psaltoff'un 1912-1922 Dönemindeki Ekinlikleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 63-77.

- Erdoğan, M. (2016). Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası. H. Bağcı, & K. Yakut içinde, *Türk Dış Politikası I* (s. 28-57). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri Cilt:I Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Fantini, A. E. (2000). A Central Concern: Developing Intercultural Competence. *In About Our Institution*, 25-42.
- Fırat, M. (2014). Yunanistan'la İlişkiler (1919-1923). B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası* (s. 178-193). İstanbul: İletişim.
- Fırat, M. (2014). Yunanistan'la İlişkiler (1923-1939). B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası (1919-1980)* (s. 325-356). İstanbul: İletişim.
- Frangos, G. D. (1973). The Philiki Etairia: A Premature National Coalition. R. C. (ed.) içinde, *The Struggle For Greek Independence: Essays to Mark The 150th Anniversary Of The Greek War Of Independence* (s. 87-103). Connecticut: Archon Books.
- Frederiks, M., & Nagy, D. (2016). *Religion, Migration and Identity*. Boston: BRILL.
- Genç, H. (2016). *Mudanya'nın Zor Yılları İşgal, Mütareke, Mübadele*. Bursa: Mudanya Belediyesi.
- Gezgin, M. F. (1991). İşgücü Göçü Teorileri. *Sosyoloji Konferansları*, 31-50.
- Glossary On Migration*. (2011). Geneva: International Organization for Migration (IOM).
- Gökçen, S. (2006). Dogmatik Yunan Paranoyası "Anadolu'da Rum Soykırımı". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 73-92.
- Güler, A. (2007). *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*. Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu.
- Güllüpcinar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politik ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 53-85.
- Günay, N. (2005). Filik-i Eteryay Cemiyeti. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 263-287.
- Güner, Z. (2012). Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İskan Politikası. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Tarih ve Medeniyetler Tarihi Bildirileri* (s. 1453-1466). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları
- Güvenç, S. (2010). *Mübadele Öncesi ve Sonrası Eski ve Yeni Adları ile Kuzey Yunanistan Yer Adları Atlası*, İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları.
- Güvenç, S. (2020, Nisan 16). Lozan Mübadilleri Vakfı Genel Sekreteri. (B. H. Tarcan, Röportaj Yapan)

- Haksever, A. (2014). Federal Almanya'da Göç ve Entegrasyon Politikaları. *T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yurtdışı İşçi Hizmetleri Uzmanlık Tezi*. Ankara.
- Hallén, L., Johanson, J., & Seyed-Mohamed, N. (1991). Interfirm Adaption in Business Relationships. *Journal of Marketing*, 29-37.
- Hayta, N., & Birbudak, T. S. (2010). *Balkan Savaşları'nda Edirne*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları.
- İnci, S. (2010). Türk-Yunan Siyasi İlişkilerinde Azınlıkların Dini Kurumları Meselesi (Patrikhane Örneği). *Balkan Araştırmaları Dergisi*, 63-96.
- İskân Kanunu (2006), T.C. Resmi Gazete, 26301, 26 Eylül 2006.
- İskân Tarihçesi*. (1932). İstanbul: Hamit Matbaası.
- Jelavich, B. (2013). *Balkan Tarihi I (18. ve 19. Yüzyıllar)*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Jelavich, B. (2015). *Balkan Tarihi II (20. Yüzyıl)*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kalelioğlu, O. (2008). Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 105-123.
- Kara, B. (2003). Tabiiyetten Vatandaşlığa Geçiş Sürecinde Türkiye'de Azınlıklar (1923-1950). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Erzurum.
- Kara, B. (2005). Dramatik Bir Huzur Mücadelesi: Mübadele. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 187-198.
- Karaeminoğulları, A., Doğan, A., & Bozkurt, S. (2009). Kültürlerarası Adaptasyon Envanterleri (Cross Cultural Adaptability Inventory-CCAI) Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 331-349.
- Kartari, A. (2006). *Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Kıratlı, T. (2011). Mülteci ve Sığınmacıların Toplumsal Görünümü (Türkiye Örneği), *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Kolev, V., & Koulouri, C. (2009). *The Balkan Wars*. Thessaloniki: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe.
- Koliopoulos, J. S., & Veremis, T. M. (2010). *Modern Greece A History since 1821*. Pondicherry: Wiley-Blackwell.
- Kurtcephe, İ., & Beden, A. (2011). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ankara: Dinamik Akademi.
- Kürşad, F., Altan, M., & Egeli, S. (1978). *Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi*. İstanbul: Kutsun Yayınevi.

- Lee, E. S. (1966). A Theory Of Migration. *Demography*, 47-57.
- Macar, E. (2019). Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi. M. M. Erdoğan, & A. Kaya içinde, *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (s. 173-190). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Marantzidis, N. (2005). Yunanistan'da Türkçe Konuşan Pontuslular ve Uyum Sorunları. M. Pekin içinde, *Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal . *Population and Development Review*, 631-466.
- Mübadele, İmar ve İskân Kanunu, 1923.*
- Meray, S. (2001). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Takım, Cilt:I, Kitap:II*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- Meray, S. (2001). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Takım, Cilt:I, Kitap:II*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- Ntokme, O. K. (2010). Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea. *Anakara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* , 401-424.
- Oran, B. (2014). Lausanne Barış Antlaşması. B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası (1918-1980)* (s. 215-238). İstanbul: İletişim.
- Ortaylı, İ. (2005). Genel Göç Olgusu. *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildirileri* (s. 19-22). İstanbul: Sistem Matbaacılık.
- Ortaylı, İ. (2013-2014, Aralık-Ocak). Ne Zafer Ne Hezimet Lozan Onurlu Bir Uzlaşmadır. *Atlas Tarih*, s. 76-83.
- Örenç, A. F. (2011). Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 5-32.
- Özcan, E. (2010). Ahali Mübadelesi ve Yardımların İstanbul Örneği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 55-75.
- Özdemir, Y., & Çiydem, E. (2017). Osmanlı Coğrafyasında İlk Devrimci Örgüt: "Philiki Eterya". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 24-45.
- Özsoy, İ. (2003). *İki Vatan Yorgunları Mübadele Acısını Yaşayanlar Anlatıyor*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Pazarcı, H. (2013). *Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap*. Ankara: Turhan.
- Peterson, W. (1958). A General Typology of Migration. *American Sociological Review*, 256-266.

- Potyemkin, V., Bakruşin, S., Efimov, A., Kosminski, E., Mintz, İ., Naroçnitski, A., . . . Tarlé, E. (2009). *Uluslararası İlişkiler Tarihi -Diplomasi Tarihi- 3*. İstanbul: Doğa Basın Yayın.
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration . *Journal of the Statistical Society of London*, 167-235.
- Ravenstein, E.G. (1889). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 241-305.
- Sağır, A. (2012). *Zorunlu Göçler, Sürgünler ve Yol Hikayeleri*. Ankara: Nobel Yayın.
- Salışık, S. (1968). *Türk Yunan İlişkileri Tarihi Ve Etnik'i Eterya*. İstanbul: Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi Yayınları.
- Sander, O. (2013). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Seçkin, S. (2013). Atatürk Döneminde Konut ve Yerleşme: Mübadele Yerleşimleri. *Mimar Sinan Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi Programı Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul.
- Semiz, S. (2020, Mart 31). Büyük Mübadele Derneği Genel Başkanı. (B. H. Tarcan, Röportaj Yapan)
- Sepetçioğlu, T. E. (2010). Türkiye'de Anadili Türkçe Olmayan Göçmen Topluluklara Yaklaşımlara Dair Bir Örnek: Girit Göçmenleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 77-108.
- Sepetçioğlu, T. E. (2014). İki Tarihsel "Eski" Kavram, Bir Sosyo-Kültürel "Yeni" Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir? *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 49-83.
- Serbestoğlu, İ. (2013). 1897 Türk-Yunan Savaşı'nda Ecnebilerin Zararlarının Tazmini Meselesi. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 223-243.
- Serbestoğlu, İ. (2013). Balkan Savaşları ve Tabiiyet Sorunu. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 471-486.
- Sezer Feyzioğlu, H. (2016). Hatıraların Işığında Balkan Savaşları. *DTCF Dergisi*, 200-213.
- Smith, M. L. (2002). *Yunan Düşü*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Stouffer, S. A. (1940). Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance . *American Sociological Review*, 845-867.
- Soysal, İ. (2000). *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I.Cilt (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sönmezoğlu, F. (Ed.). (2010). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Der.

- Şahin, B. (2010). Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırması: Kültürleşme. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 103-134.
- Şimşir, B. N. (1990). *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şimşir, B. N. (1994). *Lozan Telgrafları II (Şubat-Ağustos 1923)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Temel, S. B. (2014). *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Mübadeleye Yol Açan İhtilafların Analizi*, Çev. Müfide Pekin, İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları.
- Tesal, R. D. (1998). *Selanik'ten İstanbul'a Bir Ömrün Hikayesi*. İstanbul: İletişim.
- Toprak, S. (2015). 19. Yüzyıl Milliyetçilik Çıkamazında Rumlar. *Yeni Türkiye*, 2841-2864.
- Toprak, Z. (2017). Lozan Antlaşması - 1923: Bir Ulus-Devletin Doğuşu. *Güncel Tartışmalar Işığında Lozan* (s. 118-126). içinde İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları.
- Turan, K. (1997). *Almanya'da Türk Olmak*. Ankara: T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Turan, M. (2014). Avrupa Devletlerinin Osmanlı Politikaları ve 1821 Yunan İsyanı. Uluslararası *Tehcirin 100. Yılında Osmanlı'nın Son Dönemindeki İsyancılar Sempozyumu*, (s. 339-347). Diyarbakır.
- Tuzcu, A., & Bademli, K. (2014). Göçün Psikososyal Boyutu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 56-66.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926*. (1926). İstanbul: Matbaa-ı Amire.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (2010). *İnsan Hakları Işığında Türkiye'de Bulunan Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasadışı Göçmenlerin Sorunları*. Ankara
- UNESCO Interactive Atlas of the World's Languages in Danger*. <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php> Erişim Tarihi: 21.01.2020.
- UNHCR, <https://www.unhcr.org/tr/vatansiz-kisiler> Erişim Tarihi: 12.10.2019.
- Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin BM Sözleşmesi (1954). 5158.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013). T.C. Resmi Gazete, 28615, 11 Nisan 2013
- Yazan, Y. (2014). İnsan Hakları Bağlamında Avrupa Birliği'nin Yasadışı Göç Politikası: "Türkiye Örneği". *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

- Yerebasmaz, Z. F. (2020, Mayıs 3). Sarıyer Lozan Mübadilleri Derneği Genel Başkanı. (B. H. Tarcan, Röportaj Yapan)
- Yıkıcı, L., & Özlü, Z. (2018). İngiliz Arşiv Belgelerine Göre 1912-913 Tarihli Balkan Savaşları Öncesinde Balkanlarda Uluslararası Nüfuz Mücadelesine Bir Bakış. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 677-690.
- Yılmaz, A. (2019). Mübadele İle Göçenlerin Türkiye'de Yerleştirildikleri Yerler. https://silivri.tv.tr/2019/12/09/kose-yazisi-mubadele-ile-gocenlerin-turkiyede-yerlestirildikleri-yerler/?fbclid=IwAR3GZNMkYRYIO5BMthywI565H-9_EorNvW6RbcaY-ariSC07Xbk7L9IFXt0 Erişim Tarihi: 10 Ocak 2020
- Yılmaz, A. (2019). *Mübadillerin El Kitabı*.
- Zürcher, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim.
- <http://sozluk.gov.tr/>
- http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_tasar%C4%B1m_icler.pdf Erişim Tarihi: 17.05.2019
- <https://tr.euronews.com/2018/06/19/dunya-genelinde-goce-zorlanan-kisi-sayisi-68-5-milyona-yukseldi> Erişim Tarihi: 04.07.2019
- https://www.ntv.com.tr/dunya/multeci-kime-denir-siginmaci-ve-gocmen-arasinda-fark-var-mi,A-AtjLAVQUKrVJ_GnqWCFQ Erişim Tarihi: 25.06.2019
- <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/mubadele-bolgeleri/> Erişim Tarihi: 15.01.2020

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Göç Teorilerinin Sınıflandırılması	18
Tablo 2: Douglas S. Massey'e Göre Göç Teorilerinin Sınıflandırılması	21
Tablo 3: William Petersen'in Göç Sınıflandırması	25
Tablo 4: Analiz Düzeyine Göre Tanımlanmış Göç Teorileri	31
Tablo 5: Mübadillerin Geldikleri ve Yerleştirildikleri Yerler ile Uğraştıkları İş Grubu.....	81
Tablo 6: Türkiye'ye Yerleştirilen Mübadilleri Toplam Sayıları.....	84
Tablo 7: 1923 ile 1927 Yılları Arasında İllere Göre İskân Edilmiş Mübadil Sayıları.....	85

EKLER

Ek 1: Mübadele İle Özdeşleşmiş Olan Gülcemal Vapuru

Kaynak: İskender Özsoy Arşivi

Ek 2: Mübadilleri Taşımış Olan Bir Diğer Vapur: Akdeniz Vapuru

Kaynak: İskender Özsoy Arşivi

Ek 3: Mübadeleye Tabi Tutulan Yerleri Gösteren Yunanistan Haritası (Sarı ile boyanmış alanlar)

Kaynak: Sefer Güvenç, *Mübadele Öncesi ve Sonrası Eski ve Yeni Adları ile Kuzey Yunanistan Yer Adları Atlası*, İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2010.

Ek 4: Çatalca İl Haritası (1924-1926)

Kaynak: Mehmed Ali Kayacan, *Çatalca Vilayeti*, İstanbul, Çatalca Belediyesi Yayınları, 2008

ÖZGEÇMİŞ

Burçin Hafize TARCAN; 08.03.1994 tarihinde İstanbul'un Büyükçekmece ilçesinde doğdu. İlköğretimini Tepecik İlköğretim Okulu'nda bitirdi. Lise eğitimini ise 2012 yılında Tepecik Hüsnü M. Özyeğin Lisesi'nde tamamladı. 2017 yılında Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler lisans bölümünden mezun oldu. Aynı yıl içerisinde Karabük Üniversitesi Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı.